

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TUNCELİ VE ÇEVRESİNDE HALK İNANIŞLARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

Muharrem PARLAYAN

Elazığ-2012

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TUNCELİ VE ÇEVRESİ HALK İNANIŞLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

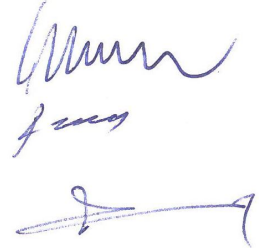
HAZIRLAYAN

Muharrem PARLAYAN

Jürimiz, 31.08/2012 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri

1. Prof. Dr. İskender Oymak
2. Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK
3. Yrd. Doç. Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 31/08/ 2012 tarih ve sayılı kararı ile bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları****Muharrem PARLAYAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı****Dinler Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2012, Sayfa: X+ 127**

Bu araştırmada, verilerin tespiti esnasında gözlem, mülakat gibi yaklaşım içeren saha araştırma metotlarını kullandık. Elde ettiğimiz verileri deskriptif metot kullanarak tasnif ettikten sonra dinler tarihi açısından değerlendirdik.

Giriş kısmında; İlin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Tunceli ve çevresindeki hayatın geçiş dönemleri ile ilgili halk inanışları ve bu halk inanışlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise, Tunceli ve çevresindeki tabiat ile ilgili inanışlar ve bu inanışların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise tez hakkında öne çıkabilecek hususlara kısa örnekler vererek temas ettik. Tezimiz kaynakça ve ekler kısmıyla sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Doğum, Evlenme, Sünnet, Ölüm, Tabiat ile ilgili inanışlar

SUMMARY

Master Thesis

PUBLIC BELIEFS IN AND AROUND TUNCELİ

Muharrem PARLAYAN

Firat University

Social Sciences Institute

The Department of Philosophy and Religion Studies

The History of Religions Department

Elazığ-2012, Page: X+ 127

In this research, during the detection of the data we used deeply approaching field research methods, like observation, audience and survey. The information guired by using descriptive methods was rated in terms of history of religions.

In introduction part, there is some information about history, geographical position, educational state, economic and social structure of Tunceli. In the first part, the believes about transition periods in Tunceli and around Tunceli and their evaluation are analyzed with the method of observation and interview. In the second part, the believes about nature and their evaluation are analyzed with the method of observation and interview too.

In the chapter of conclusion we glanced at same subjects which can be marked about the thesis by quating short examples. We thesis ended with bibliography and additional parts.

Keywords: Tunceli, Birth, Marry, Circuncision, Dead, Believes of Nature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	IX
METOT VE KAYNAKLAR.....	VIII
1.Metot	VIII
2. Kaynaklar	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1. TUNCELİ VE ÇEVRESİNDE HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	7
1.1.1 Doğum İle İlgili İnanışlar.....	7
1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar	7
1.1.1.2 Doğum Esnasındaki İnanışlar	11
1.1.1.3. Doğum Sonrası İnanışlar	13
1.1.2. Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	19
1.2. Sünnet ile ilgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	24
1.2.1. Sünnet İle İlgili İnanışlar	25
1.2.2. Sünnet İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	27
1.3. Evlenme İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	29
1.3.1. Evlenme İle İlgili İnanışlar	30
1.3.1.1. Evlilik Öncesi İnanışlar	30
1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar	35
1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar	45
1.3.2. Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	46
1.4. Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	49
1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar	50
1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar.....	50
1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar	52

1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar	56
1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	58

II. BÖLÜM

2. TUNCELİ VE ÇEVRESİNDE TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRMELERİ

2.1. Yağmur İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	61
2.1.1. Yağmur İle İlgili İnanışlar	61
2.1.2. Yağmur İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	63
2.2. Ağaç İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	63
2.2.1. Ağaç İle İlgili İnanışlar	64
2.2.2. Ağaç İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	65
2.3. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	67
2.3.1. Hayvanlarla İle İlgili İnanışlar	67
2.3.2. Hayvanlar İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	69
2.4. Su İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	70
2.4.1. Su ile İlgili İnanışlar	70
2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	72
2.5. Ateş İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	73
2.5.1. Ateş ile İlgili İnanışlar	74
2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	75
2.6. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışları ve Değerlendirilmesi	76
2.6.1. Ziyaret Ve Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışları	77
2.6.1.1. Munzur Baba	78
2.6.1.2. Düzgün Baba	81
2.6.1.3. Sultan Hıdır	86
2.6.1.4. Çoban Baba	89
2.6.1.5. Gole Çetu	93
2.6.1.6. Masume (Mesime-Besime) Hatun	94
2.6.1.7. Büyük Çeşme (Heniye Pil)	95
2.6.2. Ziyaret yerleri ile ilgili inanışların değerlendirilmesi	97

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	98
BİBLİYOGRAFYA.....	101
1.Yazılı Kaynaklar	101
2. Sözlü Kaynaklar.....	104
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ	126

ÖNSÖZ

Kültür bir milletin maddi manevi değerlerinin tarihi süreç içerisinde nesilden nesile aktararak gelmesidir. Bu anlamda kültür milletlerin geçmişi ile geleceğini biri birine bağlar, insanları birbirine yaklaştırarak birlik ve bütünlük sağlar. Öz değerlerini terk edip başka milletlerin dinini, kültürünü, ahlakını, inanışlarını, örfünü ve adetlerini taklit etmeye çalışan milletler, zamanla kendi benliklerinden sıyrılıp değişime uğrarlar. Bu değişim o milletin millet olma özelliğini yitirmesine neden olur.

Ülkemizde kültürel inanışlar ve inançlar bölgeden bölgeye ve hatta yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların temelinde ise coğrafi şartlar, ekonomik durumlar ve dini uygulamalar yatmaktadır. Bu dini uygulamalarda eski dini inanışların izlerini görmek mümkündür. Araştırma konumuz olan eski dini inanışlara Tunceli ve çevresinde de rastlamaktayız. Söz konusu halk inanışları, yörede nesilden nesile aktararak gelmiştir.

Dinler Tarihi Bilim Dalında hazırlanmış olduğum tezde Tunceli ve çevresinde halk inanışları ve bunlarla özdeşleşmiş olan uygulama ve pratikleri ele aldım. Yörede Alevi-İslam inancı mensubu vatandaşlarımız çoğunlukta bulunmaktadır. İl merkezinde ülkemizin diğer illerinden gelen Sünni- İslam inancı mensubu vatandaşlarımızla, Tunceli'nin diğer ilçelerinden ve Elazığ'ın Palu ilçesinden zamanında iş ve geçim gibi nedenlerle gelip yerleşen Sünni- İslam inancına sahip vatandaşlarımızla birlikte yıllardır yaşamaktadırlar. Kültür tarihi araştırmacıları Alevilerdeki birçok uygulamanın eski Türk inançlarıyla benzerlik gösterdiği konusunda ortak kanaate sahiptirler.

Tunceli de bir öğretmen olarak beş yıl severek çalıştım ve güzide dostlarımızla güzel günler geçirdim. Bu çalıştığım süre zarfında da tezimizle de ilgili yaygın olan veya unutulmaya yüz tutmuş bu halk inanışlarını hazırlarken objektif davranmaya özenle dikkat ettim. Ayrıca bu inanışların menşei ile ilgili yeterli kaynak bulunmaması nedeniyle olayları, yöre insanlarıyla bire bir konuşmalarımızdan elde ettiğim bilgilerle olduğu gibi ele almaya çalıştım.

Hazırlamış olduğum bu çalışmanın giriş bölümünde Tunceli'nin bilinen tarihinden bu güne kadar olan tarihi seyrine, coğrafi yapısına, ekonomik yapısına jeopolitik konumuna ve eğitimine özet bir biçimde yer verdim. Daha sonra çalışmamın birinci

bölümünde hayatın geçiş dönemleriyle ilgili halk inanışları ve bu inanışların dinler tarihi açısından değeriendirilmesi; İkinci bölümde ise Tunceli ve çevresindeki tabiat ile ilgili inanışlar ve bu inanışlar ve bu inanışların dinler tarihi açısından değeriendirilmesini yaptık.

İmkânlar ölçüsünde hazırlamış olduğum tezde bana danışmanlık ve rehberlik yapan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK Bey'e, ayrıca bu konuda çalışmama emeğİ geçen herkese bu vesile ile teşekkürü borç bilirim.

Elazığ- 2012

Muharrem PARLAYAN

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.mk.	: Adı Geçen Makale
Ans.	: Ansiklopedi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
K.Ş	: Kaynak şahıs
Km.	: Kilometre
Km².	: Kilometre kare
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan önce
M.S	: Milattan sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

METOT VE KAYNAKLAR

1. Metot

Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları isimli tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu hakkında bilgi verdik.

Çalışmamızın birinci bölümünde ise Tunceli yöresinde, hayatın geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili elde ettiğimiz verileri yazıya geçirdik. Dinler tarihi açısından önemini tespit etmeye çalıştık. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Tunceli ve Çevresinde tespit ettiğimiz tabiat ile ilgili halk inanışlarını Dinler tarihi açısında değerlendirmeye çalıştık.

Tezin giriş bölümünde İlin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, ekonomik durumu ile ilgili bilgiler ansiklopedilerden, bilimsel kaynaklardan, İl Valiliği ve il Kültür ve Turizm Müdürlüğünün hazırlamış olduğu Kültür Envarteri gibi kaynaklardan yararlanıldı. Eğitim ile ilgili istatistiksel bilgiler İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alındı.

Birinci bölümde de doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi çeşitli konularda mülakat ve gözlem yolunu tercih ettik. Bununla birlikte çeşitli konularla da ilgili ulaştığımız yazılı kaynaklardan da alıntılar yapılmıştır. Bilgiler daha sonra Dinler tarihi açısından çeşitli eserlerden yararlanılarak yorumlandı.

İkinci bölüme ait bilgilerin tespitinde kaynak şahıslarla tezimizde sıraladığımız konular hakkında bilgi sahibi kişilerle mülakat yaptık. Bununla birlikte çeşitli konularla da ilgili ulaştığımız yazılı kaynaklardan da alıntılar yapılmıştır. Bilgiler daha sonra Dinler tarihi açısından çeşitli eserlerden yararlanarak yorumlandı.

2. Kaynaklar

Bu güzide ilde 5 yıl gibi severek çalışmış ve yaşamış olmam araştırmalarımda bana büyük kolaylıklar sağlamıştır. Halk inanışlarıyla ilgili fazla materyal olmasa da yöre insanlarını tanıyarak olmamız bu eksikliği kısmen kapatmaktadır. Konularla ilgili yapmış olduğum birçok mülakatı sentez yaparak ele aldım.

Çalışmamın giriş bölümünde Tunceli Valiliğinin ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün hazırlamış olduğu kitaplardan ve tanıtım kaynaklarından faydalanılmıştır. Bununla birlikte diğer bölümlerin hazırlanılışında yöreyle ilgili de hazırlanmış eserler ve araştırmalardan, tezlerden, yöreye ait vatandaşlarımızın oluşturmuş oldukları internet sitelerinden ve il ve ilçe kaymakamlıklarımızın internet sitelerinden de faydalanılmıştır.

Tunceli ve Çevresindeki İnanışların tespiti ve bunların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi esnasında ise kaynak şahıslardan topladığımız bilgileri Said Evliyaoğlu'nun **Türk Halk Bilimi**, Sedat Veyis Örnek'in **Türk Halk Bilimi**, Özer Ozankaya'nın **Toplum Bilim**, Orhan Çeltikçinin Yaşar Kalafat'ın eserlerinde **Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları**, Yaşar Kalafat'ın **Doğu Anadolu' da Eski Türk İnanışlarının İzleri**, Ünver Günay ve Harun Güngör'ün **Türk Din Tarihi**, Abdulkadir İnan'ın **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Makaleler ve İncelemeler**, Hikmet Tanyu'nun **Eski Türk Dini, Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar, Ankara ve Çevresi Adak ve Adak Yerleri, Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar**, Mircea Eliade'nin **Dinler Tarihi- İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, Ünver Günay, Harun Güngör, Vahap Taştan, Huzeyfe Sayım'ın **Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması (Kayseri Örneği)**, Bahattin Ögel'in **Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Mitolojisi**, Ramazan Işık'ın İslam Öncesi Türklerde Tabiat İle İlgili İnanışlar, İskender Oymak'ın Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri isimli eserlerdeki bilgilerden yararlanarak dinler tarihi açısından değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızda bu kaynakların dışında her konuyu kendi müstakil muhtevası içerisinde incelerken faydalandığımız ancak ismini burada saymadığımız kitap ve makalelerin kaynakça kısmında künye bilgileri verilmiştir.

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Tunceli'nin doğusunda Bingöl, batısında Malatya, kuzeyinde Erzincan, kuzeydoğusunda Erzurum, güneyinde Elazığ ili bulunmaktadır. Yaklaşık 7774 kilometre karelik bir alana sahip olup, denizden yüksekliği 1050 m'dir.

Etrafı dağlarla çevrili, bir vadinin kenarına kurulmuş olan ilde, Allah adeta hiçbir güzelliğini esirgememiştir. Şarıl şarıl akan Munzur Suyu her bir köşede ayrı ayrı güzelliklerle sahip şelaleler oluşturmuştur. Efsanesiyle dilden dile dolaşan, türkölere nağme olan Munzur Suyu'nda ayrıca yurdumuzun en lezzetli alabalığı bulunmaktadır. Bölgenin bitki örtüsünün çeşitliliği ve özellikle bahar mevsiminde çiçeklerin çok olması arıcılık açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

1968-1970 yılları arasında Pulur Kazası'nda yapılan kazı çalışmalarında çıkan bulgulara göre Tunceli'nin tarihi Tunç dönemine kadar gitmektedir. Çemişgezek yakınlarındaki Pulur'da bulunan höyükte Tunç Çağı'na ait buluntulara rastlanmıştır. Bu kazılarda kale görünümünde evlere, ocak, dibek, çeşitli öğütme araçlarına, çeşitli hayvan resimlerinin yapıldığı kabartma resimlere, tunçtan yapılmış iğne ve kazma gibi çeşitli madeni eşyalara rastlanmıştır.

Bölge, M.Ö.2200' lerde Hurilerin eline geçmiştir. Bölgenin bu dönemdeki adı ise İşuwa'dır. İşuwa adını ilk kez III. Tuthalya döneminde Hitit kaynaklarında görmekteyiz. Tarihte ilk Anadolu birliğini kurmuş olan Hititler (M.Ö.1375-1335) yıllarında Tunceli'ye kadar gelmişlerdir. M.Ö XII. yy'da Muşkiler Tunceli yöresinde içine alacak şekilde Batı Fırat'a kadar ilerlediler. Yöre M.Ö. XII. yy'da Urartu'ların egemenliğine geçti. Mazgirt'te bulunan çivi yazılı yazıtlarda bu bulgulara rastlanmıştır.

M.Ö.560 ' da Asur ve Urartu devletlerini yıkan Med'ler, Tunceli yöresini de içine alan bölgeye hâkim olmuşlardır. M.Ö.550' de Med Devleti Persler tarafından ortadan kaldırılınca 519'da yöreye Persler hâkim oldu. M.Ö.334 Pers ordusunun İskender karşısında aldığı yenilgiler sonucu, yöre Makedonya egemenliğine girdi, Makedonya Devleti parçalanınca, bu mıntıka İran asıllı Ermeni krallarının eline geçmiştir. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca burası da Anadolu gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) payına düşmüştür.

I.Kubad yönetimindeki Sasani imparatorluğu 503’de Theodosipolis (Erzurum) ve Amida (Diyarbakır) şehirlerini alınca Tunceli’de Sasani etkisi altına girer. Bu yy’da Bizanslılarla Sasaniler arasında sürekli el değiştiren Tunceli yöresi, Sasani şahı Nuşiveren Adil döneminde 540’larda Sasanilerin eline geçer. Nuşiveren’in ölümünden sonra Bizansların eline geçer.

Halife Ömer döneminde Arap akınları Anadolu’ya kadar uzanmaktaydı. 639’da Tunceli’de Arapların eline geçti. Bölgeyi tekrar eline geçirmek isteyen Bizanslılar uzun bir süre ellerine geçirememişler. Ancak 686 yılında uzunca bir uğraştan sonra bölgeyi tekrar ele geçirdiler. Bu çevre yolsuz sarp olduğundan yalnız Çemişgezek ilçesi önem kazanmıştır. Bizans İmparatorlarından İonnes Tsimiskes Ermeni asıllı ve Çemişgezeklidir. 972’de bu yöre Tsimiskes’in (Bizanslı) yönetimine geçer.

26 Ağustos 1071 tarihinde, Alpaslan Malazgirt Zaferi’nden sonra kumandanlarından Saltık Ali Kasım’ı Erzurum’un zaptına memur etmiştir. Bu kişi görevini yaptıktan sonra Erzurum merkez olmak üzere bir devlet kurmuştur ve Ali Bin Kasımdan sonra Saltık Oğullarını adına almıştır. 1071’deki Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’ya giren Türkler, adım adım ilerlerken, Bizanslılarca Malatya –Antakya hattını Türklere karşı korumakla görevlendirilen, Ermeni asıllı komutan Filaretos, karışıklıklardan yararlanarak imparator VII. Mikail’e karşı bağımsızlığını ilan etti. Maraş, Tarsus, Harput, Urfa, Antakya ‘yı içeren bölgede tutunmaya çalışırken, bir süre sonra Elazığ ve Tunceli hariç, geri kalan yerleri kaybetti. 1086’da Suriye hâkimi Tutuşun Süleyman şah’ı yenmesinden sonra, Büyük Selçuklu Sultanı Melik şah Diyarbakır’ı alarak, Harput ve Tunceli yöresini Çubuk bey’e vermiştir. Böylece 1087 yılında Tunceli yöresi kesin olarak Türk egemenliğine girmiştir. Çubuk oğulları. Tunceli yöresinin Güney’ine hâkimken, Mengüçoğulları kuzeyine kaimdiler.¹

Anadolu Selçukluları’nın, Anadolu’ya tam olarak hâkim oldukları dönemde Tunceli 1228’de Selçukluların eline geçti. 1243’te ki Köseadağ Savaşı’ndan sonra, Anadolu Selçukluları Moğollara vergi veren devlet durumuna düşmüş ve Tunceli yöresi de Moğolların eline geçmiştir. 1340 da bağımsızlığını ilan eden Eratnahılar’ın eline geçen Tunceli, 1379’da Mutahharten adlı kişinin eline geçti. Mutahharten bu sıralarda Anadolu’ya gelen Timur’un hâkimiyetini kabul etmiş ve Timur’un egemenliği

¹ Mehmet Zülfü Yolga, Dersim (Tunceli) Tarihi, Ankara 1994, s.49

döneminde bölgede iki güç kendini göstermiştir. Bunlar Kafkasya'dan Doğu Anadolu'ya inen Karakoyunlular ve Akkoyunlulardır. Karakoyunlular, Erzurum, Erzincan, Sivas ve Tunceli bölgesine; Akkoyunlular ise Diyarbakır dolaylarına yerleşmişlerdir. Timur, 1403'te Anadolu'dan ayrılırken Diyarbakır ve çevresini Akkoyunlulara bırakmıştır. Bu dönemde Akkoyunlular Tunceli, Erzincan ve çevresini de alarak yöreye hâkim olmuşlardır.

Fatih dönemine kadar Akkoyunlu yönetiminde olan Tunceli, 1473'te Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlı yönetimine geçti. 1514'te Safevilerin yönetimine geçen yöre, 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra tekrar Osmanlı yönetimine geçti.

Bölge, 1847 yılında, Hozat merkez olmak üzere “Dersim” adıyla sancak yapılarak Erzurum'a bağlandı. 1879'da “Dersim” adıyla ayrı bir il oldu. 1886'da yeniden Mutasarrıflığa indirildi. 1892'de yeniden sancak yapılarak Mamuret-ül aziz (Elazığ) iline bağlandı.

Bugün Tunceli iline bağlı Hozat ilçesi, Cumhuriyet öncesi Mutasarrıflık iken Cumhuriyetin ilanı ile Dersim vilayeti haline getirilmiş, 30 Mayıs 1926 tarih ve 877 sayılı kanunla bazı vilayetlerle birlikte ilçe idari kuruluşuna dönüştürülmüştür. “Dersim” kelimesi gümüş kapı anlamına gelmekte olup, kelime kök itibariyle Farsçadır. Bölgede çeşitli madenlerin bulunması çok eski zamandan beri bilindiğinden dolayı bu isimin verildiği anlaşılmaktadır.

25 Aralık 1935 tarih ve 2885 sayılı kanunla geçici merkezi Elazığ ili olmak üzere Erzincan Vilayetinin Pülümür, Elazığ Vilayetinin Nazimiye, Hozat, Mazgirt, Pertek, Ovacık ve Çemişgezek ilçelerinin bağlandığı Tunceli vilayeti teşkil edilmiştir.² Tunceli Vilayeti, 30 Aralık 1946 tarih ve 4993 sayılı kanuna göre halen merkezi olan (Bugünkü Tunceli'ye) Kalan Kasabası'na nakledilmiştir. “Tunceli” ismi Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiş olup, tunç gibi sağlam insanların yaşadığı yöre anlamına gelmektedir.³

Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde bulunan Tunceli ili, 39° 19' ve 40° 26' doğu boylamları ile 39° 36' ve 38° 46' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

² Yolga, s.92-93

³ İsmet Hakan Ulaşoğlu, Tunceli Envanteri, Tunceli 2009, s.4

Tunceli, kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ile Karasu Irmağı, doğuda Bingöl Dağları ve Peri suyu, güneyde Keban Baraj gölü ile çevrilidir. Belirgin doğal sınırlarla kısaltılmış olan il toprakları, doğuda Bingöl ve Elazığ, batı ve kuzeyde Erzincan illeriyle komşudur.

2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sayımı sonuçlarına göre toplam 85.062 kişilik nüfusa sahip olup olan Tunceli, 7.774 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının %1 'ni kaplamaktadır.

Tunceli iline ulaşım sadece karayolu ile yapılmaktadır. Erzincan'ı Erzurum'a bağlayan kara ve demir yolları, ilin kuzey ve batısında doğal sınır oluşturan Karasu Irmağı Vadisi'nden geçmektedir. İl topraklarında kuzey-güney yönünde uzanan ve Erzincan'ı Elazığ'a bağlayan karayolu ise Tunceli kentinin içinden geçmektedir.

Güneyden kuzeye ve batından doğuya doğru yükselen il topraklarının %70'ini dağlar, %25'ini platolar, %5'ini ise ovalar ve düzlükler oluşturmaktadır. Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan il topraklarının kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu kesimini Doğu Torosların uzantısı olan Munzur (Mercan) Dağları engebelidir. İlin en yüksek noktası, Munzur Dağları'nın doğusunda 3.463 metre yükseklikte Akbaba Tepesidir. Munzur Dağları'nın yüksek kesimleri ilin kuzey ve kuzeybatısında doğal sınırlar oluşturur.

Tunceli'de il topraklarından kaynaklanan pek çok suyu Karasu ve Murat ırmakları toplar. Karasu Irmağı kuzeybatısında, Peri Suyu da güneydoğuda doğal sınırlar oluşturur. Bu ırmaklar ile il sınırları içerisinde akan Munzur Suyu, Pülümür Çayı ve Tağar Çayı, güneyde Keban Baraj Gölüne dökülür.

İlde dağların yüksek kesimlerde yer alan çok sayıda küçük krater göllerinden başka önemi bir doğal göl yoktur. İlin güney sınırında Keban Baraj Gölü, çok büyük bir su yüzeyi oluşturmaktadır.

İldeki başlıca düzlükler, Ovacık ve Pülümür çöküntü alanları ile akarsu vadilerinin genişlediği kesimlerde yer alan küçük ovalardır. Eskiden tarım alanı olarak değerlendirilen bazı geniş düzlükler, Keban Baraj Gölü'nün suları altında kalmıştır.

İl topraklarının kuzeydoğu kesimi, Kuzey Anadolu fayının oluşturduğu deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. İlde karasal iklim hüküm sürmektedir. Kısa süren yaz ayları sıcak ve kurak geçmekte, kışlar ise soğuk ve yağışlı olup. Uzun sürmektedir. Gece-Gündüz arasında ısı farkları ile aylara göre ısı farkları çok yüksektir.

Tunceli ilinde fiziki coğrafya özelliklerine iklim farklılıklarına ve çok zengin olan su kaynaklarına bağlı olarak ortaya çıkan bio-çeşitlilik, bitki örtüsü ve doğal peyzaj bakımından da zengin görüntülerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Doğu Anadolu Orman Kuşağı içinde kalan il topraklarının %27'sini kaplayan ve genelde bodur ve baltalık meşe ağaçlarından oluşan ormanlar, ilin orta ve kuzey kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. İlin kuzeyinde sıralanan sarp ve dik yamaçları tamamen çıplak olup güney yamaçlarının alçak kesimlerinde yer yer meşe ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Dağların güneye doğru alçalan orta ve güney kesimlerinde tek tek yükselen dağlara bu dağları birbirinden ayıran sırtlar genelde meşe ormanlarıyla kaplıdır.⁴

Tunceli, yaban hayatı bakımından oldukça zengindir. Özellikle Munzur Vadisi ve çevresi yaban hayvanları için elverişli bir ortam sunmaktadır. Çengel Boynuzlu Keçi ve Bezuvar isimli iki tür dağ keçisi ile av kuşlarından Ur Kekliği, bu yöreye özgü ilginç ve nadir yaban türleridir.

Munzur Suyu, kırmızı benekli alabalık türlerinin yetişmesine çok elverişli olup, özellikle yukarı çığırında bol alabalık yaşamaktadır. Ovacık ilçesinin doğusunda Munzur Suyunu oluşturan gözelerin 1-2 km. güneyinden başlayarak, başta Munzur Suyu ve Mercan Deresi olmak üzere Tunceli'ye kadar 80 km. alana yayılmış bulunan alabalık türleri bu yöreye özgü nadir türlerdir.

İl nüfusunun %36'sının kırsal kesimde yaşadığı Tunceli'de temel ekonomik etkinlik tarım ve hayvancılıktır. Buna karşın ilde tarıma elverişli alanlar oldukça kısıtlıdır. Geleneksel el sanatları arasında bugün için kaybolmaya yüz tutmakla birlikte dokumacılık çömlekçilik ve dericilik yapılmaktadır. İlde bulunan sanayi kuruluşları un ve unlu ürünler, yem ve yün ipliği üretimi alanında faaliyet göstermekle birlikte sayıları da oldukça sınırlıdır.

⁴ Bilal Aksoy, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, Ankara 1985, s. 9

Çeşitli kesimlerinde Jips içeren cevher yataklarına rastlanan ve yer altı kaynakları bakımından da zengin olan Tunceli'nin, Pülümür yöresindeki tuzlarda Haziran-Ekim ayları arasında tuz üretimi yapılmaktadır.⁵

Tunceli'de eğitim olarak; 2008 yılında Tunceli Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite bünyesinde bulunan fakülteler; Mühendislik Fakültesi, Su Ürünleri Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Edebiyat Fakültesi'dir. Yüksekokul olarak Sağlık Yüksek Okulu ve tüm ilçelerde Meslek Yüksek Okulu vardır. Akademik personeli sayısı: 2 uzman 27 okutmanı dâhil 181'dir. Öğrenci sayısı 2970'dir.

Tunceli'de İlköğretim ve Orta Öğretim olarak; Anaokulu sayısı 10 adettir ve öğrenci sayısı 1326'dır. İlköğretim sayısı 42 adet olup 7 tanesi YİBO'lardır. Orta öğretim olarak: 22 Lise bulunup, 2 Fen Lisesi, 2 Anadolu Öğretmen Lisesi, 4 Anadolu Lisesi, 4 Meslek Lisesi, 10 Genel Lise bulunmaktadır. İlköğretim okullarında 7.325 öğrenci, Liselerde ise 3.086 öğrenci öğrenimini görmektedir. Meslek Liselerinde de 830 öğrenci öğrenim görmektedir. Orta Öğretim öğrencilerin % 21. 20 si Mesleki ve Teknik okullarda öğrenim görmektedir. Anaokulu, İlköğretim, Liselerde 6.509 Erkek, 6.058 Kız olmak üzere toplam: 12.567 öğrenci öğrenim görmektedir.

Okullarda öğretmen sayısı: Anaokullarında: 70, İlköğretim okullarında: 631, Orta Öğretimde: 339, Toplamda: 1040 öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin görev yapma süreleri 3 yıldır. İlköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci ortalaması: 12'dir. Türkiye ortalaması öğretmen başına düşen öğrenci ortalaması:21'dir. Orta Öğretimde is öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 12 dir. Türkiye ortalaması ise: 18 dir. Güvenlik, iş sahalarının olmaması, okumak gibi sebeplerle başka şehirlere göç olmuştur. Köylerde ve ilçe merkezlerinde çoğunluk yaşlı kimseler bulunmaktadır. Genç aktif nüfus yurt dışında veya diğer başka şehirlerimizdedirler.

Tunceli'de eğitime katkı sağlama ve istihdam oluşturma maksadıyla özel teşebbüslerinde açmış oldukları özel okullar vardır. 2 Anaokulu, 2 İlköğretim, 1 Fen ve Anadolu Liseleri vardır. ⁶

⁵ <http://www.tunceli.gov.tr> (05.03.2012)

⁶ www.tunceli.gov.tr (05.03.2012)

I. BÖLÜM

1. TUNCELİ VE ÇEVRESİNDE HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanoğlunun hayatında geçirdiği önemli dönüm noktaları vardır. Bunlar, doğum, evlenme, ölüm gibi safhalardır. Bunun yanında Anadolu insanında sünnet, askere gitme, hacca gitme gibi ara geçiş dönemleri de vardır. Bu ara geçiş dönemleri içinde bazı inanış ve gelenekler ortaya çıkmıştır.

1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Doğum insanoğlu için en önemli geçiş dönemlerinden biridir. İnsanın temelini oluşturduğu toplumu ayakta tutan etkili kurumda ailedir. Özellikle de Türk toplumunda aile çok önem arz eder. İki tip aile yapısını da görmek mümkündür. Geniş aile tipi ve çekirdek aile tipi diye tabir edilebilir. Bu aile tiplerinde neslin ve ailenin devamı çocuğa dayalıdır. Çocuğa da Anadolu'da “ **ocağın tütmesi**” nazarıyla bakılır. Bu bakış günümüzde de devam edip, “Çocuk, ailede ocağı tütürür.” Sözü toplumun değer yargısını ortaya koyar.⁷

1.1.1 Doğum İle İlgili İnanışlar

Tunceli ve çevresinde evlenme her yerde olduğu gibi genel anlamda aile kurmayı özel anlamda da çocuk sahibi olarak nesli devam ettirmeyi ifade eder. Bununla birlikte doğum insanoğlu için en önemli geçiş evrelerinden birisidir. İnsan doğar, yaşar ve ölür. Doğum, mutlulukla karşılanan bir olaydır. Doğum, baba için dışarıda anne içinde evde bir güç göstergesidir. Çocuğu olan anne ve baba bir gurur yaşar. Ailede anne nesli devam ettirdiği için bir saygınlık kazanır ve artar. Erkeğinin gözünde de değeri artar.⁸

1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar

Tunceli yöresinde de doğuma büyük önem verilir. Bununla da ilgili kendine özgü inanışları vardır. İnsanlar bu mutlu durum için gerek doğum yapan kadın gerekse

⁷ Işıl Altun, Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, İstanbul 2009, s.102

⁸ Özer Ozankaya, Toplum Bilim, İstanbul 1999, s. 397

çocuk açısından bazı inanışlar geliştirmişlerdir. Doğumun kolay olması, kadın ve çocuğun daha sağlıklı bir hayat sürmeleri, aile ve toplum için mutluluğa ve aile olması bu inanışlara bağlı kılınmıştır.

Tunceli yöresinde evlilikten sonra doğumun belirtisi hamileliktir. Evlilikten sonra karı-koca ve diğer aile bireyleri ve büyükleri meraklanmaya başlarlar. Yakın arkadaşları, kadın hamile olup olmadığını öğrenmek için “ hasta mısın? Bebek var mı?” gibi sorularla anlamaya çalışırlar. Kadının hamileliğini anlamanın diğer yolu ise kadının davranışlarından halsizliğinden ve kusmasından anlaşılmaktadır.⁹

Evliliğe müteakip bir yıl içinde hamilelik olgusu gerçekleşmezse, çocuk sahibi olamayan ailelere toplum tarafından bazı isimler verilir. Yörede yaptığımız mülakatlar da çocuğu olmayan kadına kısır, kör ocak, erkeğe ise zürriyetsiz denildiğini ifade ettiler. Uzun yıllar kısırlık kadına ait bir sorun olarak görülmüş, zamanla bu yargı değişerek erkeğinde kısır olabileceği ve tedavi ile düzelebileceği kanaati oluşmuştur. Çiftler artık modern tıbbın ve hekimlerin yardımına başvurur ve bununla birlikte yaygın halk inanışlarına da başvururlar.¹⁰

Evli çiftlerin çocukları olmazsa genelde kadından kaynaklandığına inanırlar. Onun için ilk olarak, çocuğu olmayanların ilk başvurduğu çare, ziyaret yerlerine gidip ziyaret etmek ve ziyaret yerlerinde adak kurbanı kesip çocuk dilemektir.¹¹ İlde bu maksatla en çok ziyaret edilen ve adakta bulunulan mekânlar; Ovacık ilçesi **Munzur Gözeleri**, Merkez **Ana Fatma** Ziyaret Yeri, **Halburi Gözeleri**, Pülümür ilçesi **Büyük Çeşme** Ziyaret Yeri, Pertek’te Sultan Hıdır türbesi, Nazımiye ilçesi **Düzgün Baba** gibi ziyaret yerleridir. Çocuk doğduktan sonra tekrar adak yerlerine gelinerek şükür maksadıyla, kurban kesilir, ziyaret yerine gelenlere dağıtılır. Ziyaretlerdeki yatırıların isimlerini çocuklarına ad olarak verenlerde olur. Mesela erkek çocuk olursa Munzur, Düzgün, Hıdır, v.b, kız olursa Sultan, Fatma v.b isimleri verilir.¹²

Kısırlığın giderilmesinde koca-karı ilaçlarını ve şifalı olduğuna inanılan otları kullanmak yoluyla çocuk doğacağına inanırlar. Berberu denilen ot ile arpa unu

⁹ Geyik Tülek, 1961 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, Ev hanımı

¹⁰ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, Ev hanımı

¹¹ Aysun Taşbilek, 1983 Nazımiye doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, Myo mezunu, Çalışıyor

¹² Berivan Dülge, 1979 Tunceli Yeşilkaya köyü doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, ilkokul mezunu, çalışıyor

karıştırılıp kaynatılır. Akşamdan sabaha çocuğu olmayan kadının karnına bırakılarak bağlanır. Bu sürede eşler birlikte olur. Bu işlem üç gün boyunca tekrar edilir ve çocuğu olacağına inanılır.¹³

Ayrıca Merkez Aydınlar Köyü civarında çocuk olması için leylek yemi denen dikenli bir ot merhem gibi ezilip, kadının karnının altına sürülür.¹⁴

Aynı yörede ayrıca buğulama, buğa koyma yapılır. Bir kazan dolusu suyun içine üzerinden bir yıl geçmiş saman, süt, ebem kömeci katılarak kaynatılır. Kazanın üzerine iki tahta koyulur, kadın tahtanın üzerine oturtularak üzerine battaniye örtülür. Sonra üzeri değiştirilerek yatırılır. Ayrıca kaburgalar biraz sıvazlanıp ovalandıktan sonra yukarı doğru kaldırılıp belin çekilmesi, ellerin kasıklara konulup rahmin kaldırılması, yumurta ve kirecin karıştırılıp bele sürülmesi gibi işlemlerde yapılır. Bir saat kaldıktan sonra hamama götürülüp yıkanmasıyla rahim (döl) yolunun açılacağına ve kısırlığın giderileceğine inanılır.¹⁵

Tunceli yöresinde nazar değen kadının çocuğu olmaz. Kadın üşütürse, rahim iltihaplanırsa kısır olur. Yaşı geçen, geç yaşta evlenen kadınların çocukları olmaz. Büyü, muska yazdırılarak kadın kısır olur ve çocuğu olmaz gibi inanışlar da vardır.¹⁶

Çocuğu olmayan kadın ve erkeklerin ziyaret yerlerine, dedelere, muskacılara önceleri gittikleri; fakat günümüzde daha çok tıbbi tedavilere başvurdıkları belirtilmektedir.¹⁷

Hamilelikte kadına iki canlı, yüklü, gebe vb. isimler verilir. Hamilelik boyunca kadına yoğun ilgi gösterilir. Ağır yük kaldırmasına, ağır işler yapmasına, bağ bahçe işlerinde çalışmalarına izin verilmez. Hamileliğin son zamanları bol bol gezmesi sağlanır.

Hamile kalıpta devamlı çocuğu düşen kadınlar, tekrar hamile kalınca çocuğun düşmemesi için günlük yaşamlarında çok dikkat ederler. Halk arasında bel boşalması'

¹³ Dilsüze Erdoğan, 1974 Mazgirt doğumlu, Tunceli merkez Aktuluk köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹⁴ Nazan Güneşyıldız, 1977 Nazımiye doğumlu, Tunceli Merkez Aktuluk köyünde yaşıyor, lise mezunu, ev hanımı

¹⁵ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹⁶ Ayten Güler, 1977 Pertek doğumlu, Tunceli' de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹⁷ Aysel Demir, 1980 Tunceli doğumlu, Tunceli de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

nın düşüğün nedeni olduğuna inanılır. Bunun içinde bele sıkıca yünden kuşak bağlarlar ki hem bel sıcak kalsın hem de sıkı olsun.¹⁸

Çocukları çok yaşamayan ve düşük yapan kadınlar, dedeye veya ocağa giderler. Ocak'tan aldığı toprağı başının altına koyar. Hamile kadının çocuk düşmemesi için yılan, köpek vb. hayvanlardan uzak durması gerekir. Bu hayvanlardan korkarsa ve çukur bir yere aniden düşerse düşük yapma tehlikesi vardır.¹⁹

Hamilelik döneminde hamile kadın bazı yiyeceklere karşı içten istek duyar. Buna halk arasında “umanace, aşereli, aşerme” adı verilir. Aynı zamanda aşerme hamilelik belirtisidir. Gebenin canı ne isterse, yemesi ve tatması gerektiğine inanılır. Hamilenin canının çektiği yiyeceği yemezse, çocuğun sakat ve ölü doğacağına inanılır. Hamile kadın tatlı aşerirse erkek, ekşi aşerirse kız, yine et yemeklerine aşerirse kız, turşuya aşerirse erkek olacağına inanılır. Hamile kadın gül koparmaz saçını boyamaz ve kestirmez. Saçını kestirirse çocuğun ömrünün kısa olacağına inanılır.

Aşermeye Pülümür taraflarında çocuk hastası başka yörelerde de yerik gibi adlar verilir. Bu dönemde geben önerilir. Yemezse çocuğun kulağının eğri, boynunun bükük ve şaşlı olacağına inanılır.²⁰

Hamile kadın aşerdiğinde bir yerden herhangi bir bağdan meyve veya bostan izinsiz alıp yerse o leke olarak çocuğun vücudunda çıkacağına inanılır. Bazı çocuklarda bu lekeler görülmüştür. Yine bazı hamile kadınlarında kurban kesildiğinde kanlı elleriyle vücuduna dokunursa o dokunduğu yerin izi çocukta aynı yerde iz olarak çıktığına inanılır.²¹

Hamile kadın güzele bakarsa çocuğu güzel, ahlaklıya bakarsa da ahlaklı olur. Nar yerse güzel al yanaklı, tavşan eti yerse çocuğu yarık dudaklı veya tavşan dişi gibi olur. Çocuğun yüzü parlak olsun diye hamile kadına elma ve ayva yedirirler.

Hamile kadın rüyasında bıçak görürse erkek, makas, boncuk, mendil görürse kız olacağına inanılır. Aynı şekilde hamile kadın elma ya da altın görülürse erkek, bilezik görürse kız doğuracağına inanılır. Ziyarete gittiğinde saf ve temiz niyetle dilek

¹⁸ Geyik Tülek, 1961 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, Ev hanımı

¹⁹ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

²⁰ Ali Kaya, Tunceli Kültürü, Can Yayınları, İstanbul 2004, s.153

²¹ Hasret Demircan, 1968 Tunceli doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

dileyerek hamile kadın uyursa gece rüyasında doğacak çocuğun kız mı erkek mi olduğu evliyalar tarafından bildirileceğine inanılır.

Hamile kadının haberi olmadan oturacağı yerlerin altına önceden makas ve bıçak konulur, hamile kadın makasın üzerine oturursa doğacak çocuğun kız, bıçağın üzerine oturursa doğacak çocuğun erkek olacağına kanaat getirilir. Kadın hamilelik boyunca güzelleşir, yanakları kızarır, teni parlaklaşırsa doğuracağı çocuğun erkek, kadında bir değişikliğin gözlenmemesi durumunda ise bebeğin cinsiyetinin kız olacağına inanılır.²²

Hamile kadının karnının şişkinliğinden yola çıkılarak cinsiyeti tespit edilir. Çok şişkinse kız, biraz şişkinse erkek çocuk olur. Hamile kadının karnı sivri ve daha dik görünümlü olursa bebeğin cinsiyeti erkek; karnı daha yayvan ve kalçalar dolgun görünümünde ise bebeğin cinsiyetinin kız olduğu söylenir. Bazı yörede pişmiş kelle yere vurularak ağzına bakılır. Etli ise çocuğun kız, kemikli ise erkek olacağına yorulur. Gebenin karnı heybe gibi iki yana düşer ya da ayakları şişerse ikiz doğuracağına inanılır.²³

Çocukla ilgili kıyafetler önceden hazırlanır. Çocuğa giydirmek için üzerine gömlek, ayağına patık, eline eldiven, şapka, zıbınlar alınır. Kızlar için pembe, erkekler için mavi, sarı renkli eşyalar hazırlanır.²⁴

1.1.1.2 Doğum Esnasındaki İnanışlar

Günümüzde doğumlar, çoğunlukla hastanelerde yapılır. Bazı durumlarda köylerde evde doğum olmaktadır. Doğumu genellikle halk arasında “ebe” diye tabir edilen kadınlar yaptırırlar. Hamile kadının doğumunu kolaylaştırmak için çok yürütülür ve fazla kilo alması önlenmeye çalışılır.

Doğum günü kadın doğumu rahat yapması için, gezdirilir ve sırt sıvazlanır. Bu sıvazlama esnasında “elim Ana Fatma eli olsun, Ana Fatma elinden tutsun” diye dualar edilir. Komşu kadınlar ve genç kızlar doğumun olduğu eve giderek çeşitli oyun ve eğlencelerle hastayı sabah kadar eğlendirmeye çalışırlar. Bu eğlenceler üç gece devam

²² Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

²³ Yüksel Tekbaş, 1969 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor.

²⁴ Filiz Albayrak, 1955 Nazımiye doğumlu, merkezde yaşıyor. İlkokul mezunu, Ev hanımı

eder. Ziyaret yerlerindeki kutsal olduğuna inanılan pınar ve çeşmelerin suyu hamileye içirilir sancısı başladığında köy-mahalle ebesi, yakın arkadaşları doğumu yaptırır. Aile büyükleri doğumu rahat geçmesi için ziyaretlere gider, lokma dağıtır.²⁵ Bazı Pertek, Çemişgezek, Akpazar yörelerinden olan Sünni ailelerde doğumun kazasız belasız geçmesi için Kuran-ı Kerim okur ve dua ederler.²⁶

Doğum yapacak kadın, sancısı geldiğinde bir müddet gezdirilir. Su ısıtılır, banyo yaptırılır ve kahve içirilir. Saçı örgülü ise çözülür, çözülen saç kadının ağzına konur. Ev içinde güğümlü ve ağzı kapalı olan her şey açılır. Ayrıca kadının rahat doğum yapabilmesi için hamur yoğurtulur, lokma dağıtılır. Eteğine zibil dökülür, kapıya gelen kedi, köpek gibi hayvanlara yemek verir.

Çocuk doğduğunda Ebe: “Allah bağışlasın, Allah analı babalı büyütsün” gibi sözlerle iyi dileklerde bulunur. Aile büyüklerine çocuğun cinsiyeti duyulur. Çocuk beşiğine, anne yatağına yatırılır. Yine Tunceli yöresinde bir başka adet, çocuk doğar doğmaz göbeği kesilir ve yıkama suyuna az tuz atılıp kundaklanır ve kundaklandıktan sonra **puneni yatağı** yatağa konulur.²⁷ Doğum yapan kadına buğday, nohut, dut gibi yağlı ve vitaminli bir yemek yapılır, bu yemeğin içine muhakkak soğan koyulur, kadının yanına getirilir, üç defa kaşık kadının ağzına uzatılır fakat kandırılmış gibi kadına yardım eden başka bir kadın tarafından yapılır. Çocuğun kesilen göbeği de temiz yerde toprağa gömülür ve bir soğan çuvaldıza takılarak kadının başına konulan yastığa takılır.²⁸

Baba ve aile büyükleri müjdeyi getirene, doğumu yaptıranlara eşine ve çocuğuna hediyeler verir. Doğum gerçekleştikten sonra ziyaretlere gidilip şükür kurbanları kesilir. Allah’a bir şükür ifadesi olarak kesilir ve zengin- fakir herkese dağıtılır.

Üç güne kadar kadınlar, doğum olan evde kendi aralarında yemek yaparak ziyafet verirler ve eğlenirler. Bu eğlenceler düğün havasında geçer. Ebe misafirlerden çocuk için hediyeleri alır ve hediyeler çocuğun beşiğine asılır. Akrabalar ve tanıdıklar beraberinde çocuğa altın, elbise, para gibi hediyeler getirirler. Hediyeler elbise ise

²⁵ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

²⁶ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

²⁷ Kaya, s.154

²⁸ Sevgi Demir, 1974 Ovacık doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

beşiğin yanına bırakılır. Altınlar ve paralar ise çocuğun elbisesine takılır.²⁹ Pülümür taraflarında buna kadın üstüne gitme veya çocuk görme denen loğusa ziyaretleri başlar.³⁰

Çocuk hastanede doğmuşsa doktorlar veya hemşireler çocuğun göbeğini keserler. Şayet hastanede doğmamış ise bu konuda tecrübeli doğum yaptıran ebeler çocuğun göbek bağına keserler. Bezleri pansuman yapıp göbeği bağlarlar. Göbek kordonu nereye atılırsa (gömülürse) çocuk orada meslek sahibi olur. İyi yerlere atarlar ki iyi yerlere gelsin. Çocuğun doktor olması istenirse hastaneye, öğretmen olması istenirse okula, gömerler. Kız çocuğunun güzel olması için kesilen göbek kordonu gülfidanının köküne gömülür. Göbek, gülfidanının köküne gömülürse kızın güzel olacağına inanılır. Huy olarak kime benzemesi istenirse o kişinin arkasından haberi olmadan atılır ve çocuğun ona benzeyeceğine inanılır.³¹

1.1.1.3. Doğum Sonrası İnanışlar

Doğum olduğu esnada baba dışarıda bekler. Doğum bittikten sonra içeridekilerden bir tanesi dışarıda müjdeyi bekleyenler doğum müjdesini verir. Çocuk doğduktan sonra ilk olarak aile büyüklerinin, babaannenin kucağına verilir. Bu arada da kızın annesine doğumun hayırlı geçtiğini müjdelemek içinde bir müjdecı gönderilir.³²

Çocuk doğduktan üç gün sonra kızda olsa erkek çocukta olsa eleğin içine konulur. Ailenin en küçük erkek çocuğu gelir eleği üç kere elekle birlikte indirir kaldırır. Bu esnada kulağına üç kere ismi fısıldanır.³³ Yörede çocuğa isim koyma resmi hüviyetin yanı sıra dini merasim birtakım adetlerde yerine getirilir.

Bazı köylerde hemen isim verilmez. Doğumu müteakip üç gün sonra isim verilmektedir. Geçmişte genelde aile büyükleri yani doğan çocuğun dedesi veya nenesi çocuklara isim verirdi. Günümüzde ise baba ve annenin müşterek kararıyla çocuğa isim konulmaktadır.

²⁹ Altun Aday, 1968 Ovacık doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, PTT de çalışıyor

³⁰ Meltem TÜLEK, 1984 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, Myo mezunu, çalışıyor

³¹ Aysel Demir, 1980 Yeşilkaya köyü doğumlu, Merkezde oturuyor, lise mezunu, çalışıyor

³² Filiz Albayrak, 1955 Nazımiye doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, ev hanımı

³³ Aysun Taşbilek, 1983 Nazımiye doğumlu, merkezde oturuyor, Myo mezunu, çalışıyor.

Alevi-İslam inancına mensup aileler Dede'yi davet ederler. Dede yoksa köyün önde gelen kâmil kişisi veya hoca çocuğun ismini verir. Bebek güzelce Ana Fatma Honçası-Hatice Honçası da denilen yeşil veya beyaz bir örtüyle sarılır. Dede un eleğine benzer yere önüne ve kibleye de yönelerek eleği alır, çocuğu da kucağına alır. Tekbirlerle Allahü Ekber diyerek üç kere eleğe indirir kaldırır. Bebeğin de ismini kulağına üç kere fısıldar. “ Hayırlı evlat olsun, sağlıklı olsun,” v.s. hayır dualarını yapıp bebeği annenin kucağına verir. Dedenin de çocuğun kulağına üç kere ismi söylenir, hakkında hayırlı dualar edilir.³⁴ Sonra komşular ve akrabalar davet edilir. Kazanlar kaynatılır, yemekler verilir. Gücü yetmeyenler gömme yapıp niyaz, lokma olarak dağıtırlar. Komşularda göz aydına, hayırlı olsun hediyelerle gelir, aileyi tebrik ederler. Ailenin sevinci paylaşılır.³⁵ Beş mum yakılır, hayır dualar edilir. Yakılan her bir mum, Ehl-i Beyt'in fertlerini temsil eder. Sonra da Kurban kesilir, komşulara dağıtılır.

Yine bazı yörede de çocuğa isim koyan kişi, çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuduktan sonra sağ kulağına üç kez verilen isim söylenir.³⁶ İsim seçiminde ailenin birinci dereceden akrabalarından olup, ölenlerin ismi daha çok tercih edilir. Vefat etmiş akraba isimlerinin konulmasındaki amaç, geçmişin yaşatılacağı inancı ve soya verilen değerin bir ifadesidir. İsim verilirken doğum zamanı dikkate alınır. Kutsal sayılan gecelere, günlere, aylara veya ziyaret mekânlarına izafeten de adlar verilmektedir. Örneğin Kadir gecesinde doğan erkek çocuklara Kadir, kız çocuğa ise Kadiriye, Cuma günü doğanlara Cuma, Ramazan ve Muharrem aylarında doğan erkek çocuğa, Ramazan, Muharrem ismi verilmektedir.³⁷

Bazı yörelerde çocuk doğduktan sonra ebe çocuğu eline alıp, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuğu babasının evine gelerek, ebe: “Yabancı ülkede bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?” diye sorar. Baba da çocuk ağırlığınca demir vererek çocuğu satın alır.

³⁴ Kadir Bulut, 1983 Ovacık doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, mastır mezunu, Üniversitede çalışıyor (Dede)

³⁵ Ali Oral, 1966 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, üniversite mezunu, Bayındırlık il müdür yardımcısı

³⁶ Ali Ekber Şahin, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

³⁷ Musa Taşbilek, 1972 Tunceli doğumlu, Aktuluk köyünde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

Eskiden Türkler çocuğun yaşamasını sağlamak için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç (Çelik) gibi isimler konulurdu. Tunceli ve civarında Yaşar, Dursun, Demir gibi isimler verilmektedir.³⁸

Yöre ziyaretlerinden biri ziyaret edilerek, çocuk dileği yerine gelmişse, aile ziyaretteki mübarek sayılan şahsın ismini de verebilmektedir. Mesela Ovacık Munzur Gözelerini ziyaret etmişse Munzur, Nazımiye Düzgün Babayı ziyaret etmişse Düzgün, Ana Fatma'yı ziyaret etmişse Fatma, Sultan Hıdır Türbesi ziyaret edilmişse, doğan erkek çocuğa Hıdır, kız çocuğa ise Sultan ismi verilmektedir.

Ayrıca isim seçiminde, tarihi ve dini şahsiyetlerin isimleri de göz önüne alınmaktadır. İmam, Ali Asker, Munzur, Düzgün, Hıdır, Ekber, Zeynel Abidin, Haydar, gibi dini kişiliklerin isimleri tercih edilmektedir. Bunun haricinde de günümüzde Devrim, Çağdaş gibi isimler verilir. Eski Kürtçe isimleri de gün, ay, mevsim, çiçek gibi anlamları taşıyan Rojin, Ronida, Rojda, Omedya, Olida, Tijda, Royem, Berfin gibi isimlerde kullanılır.³⁹

Çocuk istemeyen aileler, çocuklarına Songül ve Bezar isimlerini; çocuğu olup da ölen aileler ise, çocukları yaşasın diye Yaşar, Dursun vb. isimleri verirler.⁴⁰

Çocuğu ölen aileler, hamilelik süresince devamlı ziyaretlere götürülür. Uzun bir aradan sonra doğan çocuk erkek olursa, bir yaşına kadar veya yedi yaşına kadar saçları uzatılarak kesilmez. Diğer bir inanış da komşularından eski elbise alıp çocuğa giydirmektedirler.⁴¹

Doğum yapan kadına loğusa denir. Loğusalık kırk gün sürer. Kadın bu süre içinde kendine dikkat etmek zorundadır, dışarı çıkmamalı, ev içinde ağır işlerde çalışmamalıdır. Yattığı yerin ve bebeğin yattığı yerin lambası daima açık bırakılır. Amaç kadını ve çocuğu kopuz ve alkarısından korumaktır. Yine alkarısından korumak için yastığının altına ekmek bırakılır, yatağına çuvaldız iliştilir, nazar boncuğu konulur. Kırk gün boyunca anne ve çocuk yalnız bırakılmaz ve ziyaret edilir. Loğusa

³⁸ Ayten Güler, 1977 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

³⁹ Erdem Gezici, 1966 Tunceli doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

⁴⁰ Yaşar Aşkın, 1957 Tunceli Çukur Köyü doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

⁴¹ Aysun Taşbilek, 1983 Nazımiye doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, Myo mezunu, çalışıyor,

döneminde kırk melek evde dolanırmış, o melekler öteki dünyada eve ziyarete gelenlere şahitlik yaparmış⁴²

Çocuk doğduktan sonra kırk gün boyunca her gün yıkanır, duası edilir. Çocuğun beşiğinin bulunduğu ortamda yastığın altına sarımsağa iğne geçirilir, indirilir, kokusu alkarısını uzaklaştırır inancı vardır. Beşiğin altına süpürge indirilir, kötülükleri süpürme amacı vardır. Bir bardak su indirilir beşiğin altına, çocuğu yüzü kapalı tutulur. Sarılığı önlemek için sarı tülbent örtülür.⁴³

Bazı yerlerde çocuk doğduktan sonra kadına soğanlı, yağlı, vitaminli yemek yapılır ve kadına yedirilir. Doğum yapan kadına kırk gün boyunca soğuk içecek içirilmez. Acı, ekşi, gaz yapıcı yiyecekler yedirilmez. Kapı eşiğinde durdurulmaz, dışarı çıkarılmaz, yalnız bırakılmaz. Çocuğunda göbeği kesildikten sonra bir soğanı çuvaldıza takılarak kadının başına konulan yastığa takılır. Soğanın önemi ise inanca göre, Elike sewe dedikleri bir dişi hayvan vardır,⁴⁴ bu hayvan doğum yapan kadınların ciğerini çıkarıp yiyormuş. Bunun içinde kadın üç gün üç gece beklenir. Bu Elike soğandan korkuyor diye soğan ve tığ yastığa takılır. Elike seve dedikleri de vahşi bir hayvandır. Bazı yörelerde korkunç bir kadın olarak da tasvir edilir. Birde Elike'yi gören kişi cesaretli davranıp bir iğne ya da çuvaldız batırırsa Elike artık görünür olur. Görünürlük kazandığında eve bereket getirdiğine inanılır.⁴⁵

Bebek doğduktan kırk gün sonra kırk çıkarma denilen bir pratik uygulanır. Bebeğin kırk gün boyunca bilinmeyen bazı kötü varlıklardan zarar görebileceği ölebileceğine inanılır. Bu nedenle bebek ve anne kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz, evden çıkmasına izin verilmez. Ancak kırk gün geçtikten sonra artık anne de bebek de evden dışarı çıkabilir ve yalnız bırakılabilir.

Özellikle kırk sayının önemli olması birçok şekilde açıklanabilir. Kırk rakamı İslam öncesi Türk geleneklerinde de çok yer tutan bu sayı Muhammed'in kırk yaşında Allah'tan ilk vahyini alması, Allah'ın Âdem'in çamurunu kırk gün yoğurduğuna inanılması, Mehdi'nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması, diriliş

⁴² Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

⁴³ Aysun Taşbilek, 1983 Nazımiye doğumlu, merkezde yaşıyor, MYO mezunu, çalışıyor

⁴⁴ Kaya, s.154

⁴⁵ Nuray Gezici, 1971 Tunceli doğumlu, lise mezunu, Tunceli'de yaşıyor, esnaf

esnasında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağı ve dirilişin kırk yıl süreceğini ifade eder. Doğum ve çocukla ilgili birtakım geleneklerin uygulanmasında, bu kırk günlük süre önemli sayılmıştır. Türk-İslam edebiyatının pek çok eserinde kırk sayısının simgeselliğine dayanır.⁴⁶

Bebeğin kırkı yirmi günlükken hem de kırk günlükken çıkarılır. Bebek bir leğende yıkanır. Yıkandığı suya buğday, taş, nohut gibi şeyler atılır. Bebeğin bu suyla yıkadıktan sonra leğende biriken su temiz olmasına dikkat edilen bir yere dökülür.

Bu sudan kırk kaşık alınarak bir kâseye konulur. Kâsedeki biriken su bebeğin başının üzerine tutulan bir eleğin üzerinde bebeğe dökülür. Su dökülürken bebeğin anneannesinden başlayarak filanın kızının kızı veya oğlunun kırkı çıkıyor “yer-gök destur olsun” denir. Bu uygulama esnasında yapılan duada “yer- gök” kelimesinin kullanılması bebeğin korunmasını sağlamaktır.

Eski Türk inanışlarına göre, insanoğlu iki zıt kuvvetin (ışık ile karanlık) tesiri altındadır. Bunlardan birincisi tabii bir kuvvettir ve gök“te bulunur; yeryüzüne ışık ve iyilik saçar. Güneş, ışıkları ile yeryüzünü ısıtır, geceleyin ay ve yıldızlar, yeryüzünün soğukluk ve karanlığını azaltmaya çalışır. İkinci güç, arzın soğukluk ve katılığı üzerinde barınan karanlıktır. Kötülüğün ve ölümün kaynağı budur. Çatışan bu iki kuvvet arasında bir üçüncü kuvvet vardır ki, Türkler buna “Yer-Sub” (Yer-Su) demektedirler. İnsana maddi hayatı için gerekli bütün nesneleri veren, onun yiyecek, elbise ve ikametgâhını bol bol temin eden yedi dağ ve denizi ile Yer-Su’dur.⁴⁷

Bebek kırkı çıktığında niyazlar, lokmalar yapılır dağıtılır. Bebek kırkında yüzünde kırmızı küçük sivilceye (isilik) benzer şeyler çıkarsa anne aşerdiğinde kuru bakliyat yemiş ondandır denilir. Bu sivilce Ana Fatma civarındaki bir su getirilerek giderilmeye çalışılır. Bu suyun kutsal olduğuna inanılır. Çocuğa iki gün veya üç gün banyo yaptırılınca bir tasta biraz mercimek, pirinç, bulgur gibi kuru bakliyatlar suya konur. Banyo esnasında bu çocuğa bu sudan dökülür. Çocuk için muhakkak kurban

⁴⁶ Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul 2006, s.209.

⁴⁷ Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1976, s.363.

kesilir, çok fazla yüzü gösterilmez. Beşiğinin üstüne tülbent gibi beşiği kapatan bir bez örtülür ki, bebek gözü açık olmasın denir.⁴⁸

Bazı yörelerde suyun içine buğday ve altın bırakılır. Buğday bereketi, altın da değeri ifade eder. Kaptaki su kırk kere kaşıkla sayılarak çocuğun başından aşağı dökülür. Bereketli olsun, hayırlı evlat olsun, bahtı, şansı açık olsun diye dua edilerek kırkı çıkarılır. Evin içi temizlenir. Çocuğun kırkından önce giydiği bütün çamaşırlar yıkanır ve saklanır bir daha giydirilmez.⁴⁹

Bazı yerlerde kadın loğusalıkta, kırkı çıkarma ile ilgili kırk günün sonunda anne akşamdan çeşmenin üzerinde çıra yakar. Sabah olunca kendisinin, çocuğun ve babasının elbisesini yıkayıp bir elekte süzer. Bu uygulama ilk kırk basmasından kurtulduğu ve bir daha alkarısının kendisine ve çocuğuna zarar vermeyeceğine inanırlar.⁵⁰

Emzikli kadının canı ne çekerse, onu yemesi gerekir. Yoksa sütü çekilince göğüsleri şişer inancı vardır. Loğusa acı ve baharatlı yiyeceklerden kaçınmalı, çocuğa zararlı olduğu için yememesi gerekir.⁵¹

İlk diş çıkarmasında komşular ve akrabalar çağrılarak, buğdayın ve biraz nohut'un, mısırın suda kaynatılıp sonrasında da ceviz, üzüm, incir vs. karıştırılır. Tabaklarla komşulara, akrabalara dağıtılır. Bu ikrama diş hediği ikramı denir. Bu kutlama sırasında gelenler beraberinde hediyelerle gelirler. Çocuk güzel elbiseleriyle misafirlerin huzuruna gelir ve aralarına oturturlar. Çocuğun önüne sini veya tepsi üzerinde her biri bir mesleği temsil eden kitap, saat, kalem, bilezik, ekmek, tarak, bıçak gibi şeyler bırakılır. Çocuk bunlardan hangisine uzanıp alırsa o mesleği seçeceğine inanılır. Mesela kitabı eline alırsa, çocuğun tahsilli, tarak alırsa berber, bıçak alırsa kasap, altın alırsa kuyumcu, Kur'an-ı Kerim alırsa dindar olacağına inanılır. Bazı yörelerde otuz iki hedik tanesi ipe takılarak tesbih yapılır ve çocuğun boynuna asılır. Bu pratikle çocuğun inci gibi parlayan otuz iki tane dişi olacağına inanılır.⁵² Diğer

⁴⁸ Sümeyye Gülbaykücü, "Elazığ Fevzi Çakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2012, s. 42

⁴⁹ Aynur Demircan, 1973 Tunceli doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, ev hanımı

⁵⁰ Berivan Dülge, 1979 Yeşilkaya köyü doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

⁵¹ Aysel Demir, 1980 Yeşilkaya köyü doğumlu, Tunceli Merkez'de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

⁵² Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkez'de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

gelemeyen komşulara da diş hediği ikramı hedik kabına konularak dağıtılır. Komşularda hedik kabına çeşitli hediyeler koyarak çocuğa gönderir ve tebrik ederler.

Çocuk bir sofranın üzerine oturtulur. Orada bulunanlardan dişleri sağlam olanlar çocuğun başında hedik taneleri atarlar. Hediği başından atan kişilerin dişleri kadar sağlam olacağına inanılır.⁵³

Bebeği doğduktan sonra ölen ve çocuk sahibi olamayan anne teba bileziği denilen özellikle demirden yapılan bir bilezik takar. Böylece çocuğun yaşaması umulur. Bu bilezik bazen çocuk doğmadan önce bazen de doğduktan sonra takılır. Bebek doğmadan önce teba bileziğinin takılmasının sebebi anne olacak kadının daha öncesinde doğurduğu veya doğuracağı bebeğin ölmüş olmasıdır. Bebek doğduktan sonra da yine bebeğin yaşaması için bu bilezik takılır. Çocuğa yeni elbiseler alınmaz ve giydirilmez. Yedi yaşına gelinceye kadar başkasının elbiseleri giydirilir. Bu sayede çocuk sanki o evin değil de başka bir evin çocuğuymuş gibi gösterilerek çocuğun ölmesi engellenmiş olduğuna inanılır.⁵⁴

1.1.2.Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

İnsanın hayatındaki geçiş dönemlerinden biri olan doğum dönemi ile ilgili inanışlar insanlığın ilk tarihinden beri vardır. Türk tarihinin en eski devirlerinden beri doğum ile ilgili inanışlar bugüne kadar da uygulanmaya gelmiştir. Halk inanışlarının çıkış noktaları hususunda yapılan araştırmalar gösteriyor ki bu inanışların büyük bir kısmı anonim olarak ortaya çıkan inanışlardır. İnsanlar, zaman içinde toplumun benimsediği; kim tarafından, ne zaman, nasıl, neden, ortaya atıldığı bilinmemesine rağmen uygulanan; hatta zaman içinde üzerine yenileri eklenen inançları kendi benliğinde kabul etmişlerdir.⁵⁵

Türkiye'nin pek çok bölgesinde olduğu gibi Tunceli'de de çocuğu ana rahmine koyanın, doğumuna vesile olanın ve ona ömür verenin Allah olduğuna inanılır. Çocuk sahibi olmak isteyenler de ilk olarak Allah'a dua ederler. Bu inanış eski Türklerde üremeyi sağlama işinin Umay'a verildiği inancıyla örtüşmektedir. Eski Türk

⁵³ İsmet Hakan Ulaşoğlu, Tunceli Kültür Envanteri, Tunceli 2009, s.5

⁵⁴ Gülbaykücü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 38

⁵⁵ Orhan Çeltikçi, Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları, İstanbul 2007, s.31

geleneklerinde “Umayka Tapınsa ogul bolur” atasözünde özetlendiği gibi eğer birisi ona hizmet eder ve hürmet gösterirse oğul evlat edinir şekillendirir.⁵⁶ Allah’a hizmet etme yerine dua etme bu inancın İslamileşmiş şekli olarak ifade edilebilir.

Çocuğu olmayan Yakut kadınların mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde, yer sahibi (an daydı içite) ne yalvarırlar, ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar, bunun Tanrı’dan, yer ağaç ruhları tarafından, verildiğine inanırlar. Eski dönemlerde Türkistan’da mukaddes ağaçlarla ataların ve şamanların mezarlarının İslami bir şekle bürünerek evliya türbesi olduğu görülmektedir.⁵⁷

Dede Korkut destanlarından Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında: Dirse Han’ın oğlu olması için, Dirse Han’ın karısının Dirse Handan aygır at, erkek deve, koç kurban edip Oğuz’un fakirlerine dağıtıp doyurmasını ve dilek dilemesini istemesi, Dirse Han’ın bu uygulamaları yerine getirdikten sonra oğlu Boğaç Han’ın doğması, çocuk olması için adak kurbanına işaretidir.⁵⁸

Manas Destanı’nda Yakup Han, kısırlığından şikâyet ettiği eşinin mezarları ziyaret etmediğinden, elmalı yerlere yuvarlanmadığından, kutlu pınarların yanından geçmediğinden söz ediyor. Öyle anlaşılmaktadır ki, çocuk sahibi olmak arzusu ile kutsal yerlerin, ağaçların ve mezarların ziyaret edilmesi inanç ve âdeti, geleneksel Türk dini dönemine uzanmakta ve oradan adak ziyaret inançları şeklinde Müslümanlaşmak suretiyle onlar, İslami dönemde de varlığını sürdürmüş ve günümüze uzanmış görünmektedirler.⁵⁹

Doğum öncesi ile ilgili yine eski Türk inanışlarında kadının çocuğunun olmaması durumunda başvurduğu yollardan birisi olan muska yazdırma geleneği tarihten günümüze kadar süre gelmiştir. Kısır kadınların çocuk sahibi olmak için muska yazdırıp üzerlerinde taşımaları bugün dahi ülkemizde yaygın olan uygulamalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüel sadece Türklerde değil diğer toplumlarda da var olan bir uygulamadır. Eski Türk topluluklarında geleneksel Türk dini dönemlerinde her türlü kötülüklerden korunmak amacıyla muska kullanmak âdeti yaygın bir gelenektir.

⁵⁶ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri, Ankara 2006, s.120

⁵⁷ Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 2006, s.167, 168

⁵⁸ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, İstanbul 2004, s.24

⁵⁹ Ünver Günay- Harun Güngör, Türk Dini Tarihi, Kayseri, 1998, s.81

Hatta Doğu Türkistan’da yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda Budist ve Maniheizt Türklere ait muskalar bulunmuştur. Bunun yanı sıra Budist Uygurlar dini kitaplarında yer alan büyüsel şekillerin muska halinde kadının üzerine takması durumunda onun kolay doğum yapacağına inanmaktaydı. Yakut Türklerinde ise özellikle erkek çocuk isteyen kadınların şamanlara başvurdukları ve şamanlarca efsunlandıkları görülmektedir. Türkler Anadolu’ya intikal ettiklerinde Şaman, Budist, Maniheizt rahiplerin işlevlerini aynı amaçla Anadolu’da muska yazma ve büyü tekniklerinde uzman hocaların aldığını görmekteyiz. Burada kadının kısırlığına kötü ruhların sebep olduğuna inanılmaktadır. Muskadaki sihir aracılığıyla kötü ruhların sebep olduğu kısırlık hastalığı kovulmakta böylelikle kadın iyileşmektedir diye inanırlar.⁶⁰

Tunceli’de ziyaret yerlerinin önemi büyüktür. Çocuğun olması için kadınlar ziyaret yerlerine giderek kurbanlar keserler, fakirlere, orada bulunanlara dağıtırlar, lokma dağıtırlar, niyazda bulunurlar. Bununla birlikte doğum öncesi doğumun kolay geçmesi için, çocuğun sağlıklı doğması için ziyaret yerlerine mutlaka gidilir. Doğum sonrası da şükür amaçlı ve çocuğunda uzun yıllar sağlıklı yaşaması için ziyaret yerlerine gidilir ve kurbanlar kesilir, dualar edilir. Tunceli’de ziyaret yerleri olarak; Düzgün Baba, Munzur Gözeleri, Ana Fatma, Gole Çeto, suyun ve ağacın kutsal sayıldığı yerlere gidilir. Türbe ziyareti olarak da Sultan Hıdır gibi türbelere gidilir.

Yakutlarda tanrıdan çocuk bilhassa erkek çocuk isterken ak şamana (ayı oyununa) başvururlar. Ak şaman Ayısı Hatun’a yahut ak at sürüleri sahibi olan (mağan sılıslah) tanrıya dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. Bu tanrılara ıdık olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binmez.⁶¹

Yakutlarda ilk doğuma büyük ehemmiyet verilmektedir. Doğum günü yaklaşınca erkek ormana gidip bir kayın ağacı keser. Bu ağaçtan bir buçuk arşın uzunluğunda üç kazık hazırlar. Bunlar tek bir kayın ağacından alınmalıdır. Kiler, ev, sandıkları hep açık bırakırlar. Ateşe yağ atıp “Ey doğum tanrısı Ayısı Hatun ye! Yolun açık olsun!” derler. Çocuk doğduğu gibi yağlı bir yemek yerler; bir hayvanı kurban

⁶⁰ Ali Selçuk, Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar, İstanbul 2008, s. 201

⁶¹ İnan, s. 167

keserler. Hayvanın kafasını kırmadan pişirirler. Kemiklerini bir kaba doldurup ormana götürüp bir ağaca asarlar. Doğumun üçüncü günü Ayısı Hatunu çıkarma ayini yapılıır.⁶²

Tunceli ve çevresinde de doğumla ilgili halk inanışları vardır. Eski Türklerin doğumla ilgili inanışlarıyla karşılaştığımızda birçok benzerlik görülmektedir. Doğum esnasında sırt ve bel sıvazlanırken “elim Ana Fatma eli olsun” duaları edilir. Doğumdan sonra yemekler pişirilir ve lokmalar ve yağlı ekmekten yapılan niyazlar dağıtılır.

Eski Türklerde çocuksuz ve kısır kadınlar, sahrada tek başına biten bir ağaç, pınar veya su yanında koyun kurban edip gecelerdi. Manas destanında Yakup Han karısının kısırlığından şikâyetçi olup, mezarları ziyaret etmediği, elmalı yerlerde yuvarlanmadığı, kutlu pınarlarda gecelemediği belirtilmektedir. Yine de Dede Korkut’un Boğaç Han destanında Dirse Hanın karısının oğulları olması için Dirse Han’dan kurban kesip Oğuz’un fakirlerine dağıtmasını istemesi,⁶³ Tunceli ilindeki kısır kadınların ve çocuğu ölen kadınların çocukları olması ve yaşaması için yaptıkları halk inanışları pratiğini hatırlatmaktadır.

Tunceli’de Munzur Gözeleri, Halburi Gözeleri, Ana Fatma, Düzgün Baba ziyaret yerleri gibi birçok ziyaret yerlerinde kısır kadınlar ve çocuğu ölen kadınlar ziyaret yerlerinde ve yatırlarda kurbanlar keserek orada bulunanlara veya fakirlere dağıtırlar. Ziyaret yerindeki veya yatırların yanındaki ağaçlara bez veya çaput bağlayarak dileklerde bulunurlar.

Çocuk doğduğunda Türklerde böyle güzel bir armağan daima toy ve şenliklere vesile olmuştur. Bu çocuk olması armağanına da kurban kesilmesine sıklıkla başvurulmuştur. Şenlikler düzenlenir, ziyafetler verilirdi. Aynı şekilde Tunceli’de de çocuk doğduğunda hane sakinlerinde ve akrabalarında bir mutluluk ve sevinç meydana gelir. Çocuk doğduğundan üç güne kadar doğum olan evde kadınlar kendi aralarında yemek yaparak ziyafet verirler ve kendi aralarında eğlenirler. Çocuk doğduğunda da aile muhakkak bir adak kurbanı keserler. Kesilen kurban etlerini halka, komşulara, fakirlere dağıtırlar. Ebe misafirlerden çocuk için hediye ister, herkeste hediyelerini çocuğun beşiğine asılması da Tunceli’de aynen devam etmektedir. Altın ve para hediyeleri çocuğun elbisesine takılır.

⁶² İnan, s. 167

⁶³ İnan, s.173

Eski Türklerde çocuğun yaşaması için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kurç (Çelik) gibi adlar verilirdi. Tunceli’de de aynı inanış ve ad koyma geleneği devam etmektedir. Yaşar, Dursun, Durmuş, Demir, Murat isimlerini koyarlar. Çocuğu ölenlerde komşularında veya başka ailelerden aldıkları giysileri çocuğa giydirebilirler ki çocuklarının ömrü o kişi gibi uzun ömürlü olsun. Hatta belirli bir yaşa kadar da erkek çocuğun saçlarını kesmezler uzatırlar.

Ad koyma geleneği eski Türklerde ve bilhassa Yakut Türklerinde gerçek ad yay çekip ok atmadan verilmezdi. Dede korkut hikâyelerinde de “oğlan baş kesmezse, kan dökmezse ad komazlardı” denilmektedir. Oğuz kahramanlarına ancak kahramanlık gösterdikten sonra Dede Korkut ad veriyordu.

Çocuklara ad koyarlarken Eski Türklerde o gün önemli olaylar varsa o günü ve olayı anımsatan adlar verilirdi. Düşman baskınının püskürtüldüğü gün doğan çocuklara Yağıbasan, aş töreni yapıldığı gün doğanlara Aşbergen, sayılı misafir geldiğinde Konakgeldi isimleri verilirdi. Tunceli’de de benzeri uygulamalar devam etmektedir. Mübarek aylarda doğanlara mesela Muharrem ayında doğmuşsa Muharrem, Ramazan ayında doğmuşsa Ramazan, Kadir gecesinde doğmuşsa Kadir veya Kadriye, Baharın gelişini ifade için Nevruz isimleri verilmektedir. Ayrıca Türklerde ad veren kişi gerek İslam öncesinde gerekse sonrasında ihtiyarlardan seçilirdi. Özellikle sevilen ünlü bir kişinin isminin çocuğa verilmesi, adın asıl sahibinin meziyetlerinin çocuğa da geçeceğine inancından kaynaklanmaktadır.⁶⁴

Tunceli ve çevresinde doğumdan sonra loğusaya musallat olduğuna inanılan al karısı, albastı adı verilen bir inanış Eski Türk dünyasında da bulunmaktadır. Bu musallat olan kötü ruha Türk dünyası folklor ve inanışlarında al karası, albastı, albis, almis adlarıyla anılmıştır. Kırgız ve Kazak Türklerinde inanışa göre iki çeşit albastı olup, biri “kara albastı” diğeri de “sarı albastı”dır. Sarı albastı’dan hoca veya baskıların okumasıyla kurtulmak mümkündür. Kara albastı ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz.⁶⁵ Anadolu’daki rivayetlere göre alkarası tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korkar. Anadolu’nun

⁶⁴ Rıfat Araz, Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara 1995, s.109

⁶⁵ İnan, s.169, 173, 174.

farklı yerlerindeki uygulamalarda loğusaya ocaklı takkesi giydirildiği de görülmektedir.⁶⁶

Tunceli’de de ocak sahiplerinden veya dede soyundan olanlara dualar muskalar yazdırılır ve ocaklardan toprak getirilip çocuğun beşinin altına ve evin bir köşesine gizlenir. Çocuğun yatağına çuvaldız iliştilir. Anlatılanlara göre elk yani alkarısı çuvaldızdan çok korkar. Yine kadın ve çocuk sıkıntı ve ızdırap çekmeye başlarsa alkarısı veya albastı loğusaya musallat olduğu ve bu kötü ruh korkutarak kovmak için erkekler toplanırlar. Gürültü çıkarttırılır. Havaya tüfeklerle ateş ettirilir. Kadınları doğumunun ilk üç günü lohusanın yanında eğlenirler. Bu inanışlar eski Türklerdeki inanışlara benzerlikle devam ettiğini gösterir. Kadınların bu eğlencelerindeki maksat, hem doğumu kutlamak hem de al karısının loğusa kadına musallat olmasını engellemektir.

Ekme-tuz hakkı Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ekmeğin kötü ruhları def edeceği inancı annenin ve bebeğin yastıklarının altına ekme koyma geleneğini doğurmuştur. Orta Asya Türk topluluklarında alkarısını keçi ve tilki suretinde tasavvur etmektedir. Özbek Türkleri pejmürde, saçları dağınık bir koca- karı suretinde tasavvur etmektedir.⁶⁷ Tunceli’de de bu adetler devam etmektedir. Çocuğun yastığının altına ekme konulur. Alkarısını ekmeğin def edeceğine, berekete vesile olacağına inanılır.

1.2. Sünnet ile ilgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Geleneksel kültürde önemli bir yeri olan sünnet, erkek çocuğun doğumundan sonra yaşadığı bir geçiş dönemidir. Ülkemizde dinsel ve töresel işlemler içerisinde en katı ve yaygın olan sünnet geleneğidir. Her anne baba bu geleneğe uymak zorundadır. Sünnet geleneğinin yaptırımı, bu konuda bir karşı koyuşa ve tartışmaya meydan vermeyecek kadar güçlüdür.

Sünnet sözcüğü Arapça kökenlidir. Sözcük anlamı: işlek yol, tanrı yolu ya da insanın adet durumuna soktuğu iyi ya da kötü davranıştır. İslam dininde Peygamberin yaptığı, uyguladığı ya da yapmayı, uygulamayı öğütlediği şeylere uymaya “sünnet” denir. Arapça ve Osmanlıca ’da sünnet sözcüğü kullanılmamış “hitan” kullanılmıştır.

⁶⁶ Orhan Acıpayamlı, Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Ankara 1974, s.83

⁶⁷ Selçuk, s. 210,211.

Erkeğin cinsiyet uzvunun uç kısmındaki derinin fazlalığını alma işlemidir.⁶⁸ Anadolu’da bu işlem sünnet ya da kestirme olarak adlandırılmıştır.

Sünnet işlemi üreme organının uç tarafını kapayan derinin çepeçevre kesilip atılmasıdır.⁶⁹ Sünnet işleminin kural olarak yer aldığı din Yahudiliktir. İslamiyet’te sünnet zorunluluğu kutsal kitapta açıkça belirtilmemiş ve buyrulmamış olmasına rağmen “İbrahim peygamberin bu husustaki şeriatına tabi ol” ayeti genel bir kural olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’de sünnet geleneği yüz yıllardır kesin bir biçimde yerine getirilmektedir. Çocuk sünnet yoluyla İslam topluluğuna katılmakta, Müslüman olmayandan daha temiz olduğu inancı yaygındır. Çeşitli nedenlerle sünneti gecikmiş delikanlılar, toplum içinde kınanır, ayıplanır.⁷⁰

1.2.1. Sünnet İle İlgili İnanışlar

Erkek çocuğu için sünnet etme âdeti ayrı bir öneme sahiptir. Kirvelikte büyük öneme sahiptir. Zira Hz. Peygamber torunları İmam Hasan ve Hüseyin’i sünnet ederek kirveliğe önem vermiştir.⁷¹ Kirvelerin arasına imam kanı girer. Kirveye ihanet edilemez. Çocuğu olan sevdiği ve beğendiği kimseyi çocuğuna kirve seçer.⁷² Kirve; çocuğun elbise, saat, berber gibi masrafı gibi ihtiyaçları karşılar ve çocuğu memnun etmeye çalışır, hatta bir ömür boyu o kişiye kirve bakmakla mesuldür. Kirve sanki öz akrabası gibi olur. Dolayısıyla kirve olan iki aile akrabalıktan daha yakındırlar. Kirve aileler arasında evlenme tabudur. Çünkü kirve çocukları bacı-kardeş sayılırlar.⁷³

Tunceli’de sünnet ettirme yaşı farklılık gösterir. Kimi yedi günlükken yaptırır, kimi de on üç yaşına kadar yaptırır. Sünnet gününden birkaç gün önce kirveye haber verilir ve davetiyeler dağıtılır. Ailenin maddi gücüne göre kirve düğünden bir iki gün önce sünnet edilecek çocuk tarafından davet edilip adına peygamberlik kurbanı denilen

⁶⁸ Nebi Bozkurt, İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (Ed. İbrahim Kafi Dönmez), Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.1842

⁶⁹ Murataza Bedir, “Sünnet”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXVIII, İstanbul 2010, s.155-159

⁷⁰ Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s.170-174

⁷¹ İbrahim Yılmazçelik, XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ, 1994, s.260

⁷² M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983, s. 127

⁷³ Mustafa Aksoy, “Türkiye’de Kirvelinin Kültür Sosyolojisi açısından Tahlili”. V. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyonu Bildirileri” Ankara 1997, s. 48-50

bir kurban kesilir.⁷⁴ Bazen de Kirveyi davete giderken de bir elma ve bir mum ile gidilir. On iki kuruş bozuk para verilir. On iki imamları simgeler. On iki imam mümessili tutulur.⁷⁵ Sonrada kirve olanaklarına göre çocuğun evine bir takım hediyelerle gider.

Düğün günü gelen davetliler davul-zurnalarla karşılanır. Gün boyunca eğlenilir. O akşam düğün sahibi gelen davetlilere ve komşularına bir yemek ziyafeti verir.⁷⁶ Sabahleyin çocuk için şükür kurbanı kesilir.

Sabahleyin erken saatte kahvaltı yapıldıktan sonra çocuklar sünnete hazırlanarak bir odaya alınır. Odanın ortasına “**honça**” denilen ekmek tahtası onun üzerine de bir tepsi bırakılır. Tepsinin üzerine hiç kullanılmamış bir havlu serilerek sünnet takımları ve sabun içerisine konulur. Buna “ Muhammed Honçası” denir.⁷⁷ Önde sünnetçi olmak üzere davetliler, dede veya ocak sahibi önde gelen hocayla kibleye yönelerek dualar okurlar. Hayırlı olması dileği ile hazırda bulunanlar tarafından tepsiye para atılır. Daha sonra oda tenhalaştırılarak kirve, sünnetçi, çocuğun babası ve bir görevli odada bırakılır. Çocukların kirvesi olan kişi yerini aldıktan sonra çocuk kucağına oturtulur ve sünnetçi tarafından sünnet gerçekleştirilir.⁷⁸

Muhammed Honçası Duası:

Dünya kuruldu Pazartesi

Gökten indi Muhammed Honçası

Hız. Âdem atadan kaldı bu zürriyet

Hız. İbrahim Peygamberden kaldı farz ile sünnet

Hız. İsmail Peygamberden kaldı bu adet

Herkim Hız. Muhammedi ve Ehl-i Beyti severse getirsin salâvat.

Üç kere salâvat getirilir.

Sünnet bittikten sonra eller yıkanır. Geleneğe göre el yıkanırken en üste babanın eli onun elinin altında kirvenin elleri olmak üzere üst üste tutulur. Hiç kullanılmamış bir sabunla eller aynı anda yıkanır. “ya Hakk, ya Muhammed, ya Ali” denilerek tekrarlanır.

⁷⁴ Musa Taşbilek, 1972 Tunceli doğumlu, Aktuluk köyünde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

⁷⁵ Erdem Gezici, 1966 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

⁷⁶ Kazım Korkmaz, 1962 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, üniversite mezunu, esnaf,

⁷⁷ Habib Gül, 1960 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

⁷⁸ Ali Oral, 1966 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, üniversite mezunu, bayındırlık il müdür yardımcısı

Tarikat abdesti alınır.⁷⁹ Bu toplu yıkamadan sonra eller tek tek ayrıca yıkanır. Bu şekilde yıkama kirvelerin bir aile haline geldikleri anlamına gelir. Kirvelik sonucu yeni kurulan bu aile dostluğunun saadeti temennisiyle dualar okunur ve davetliler çocukları görüp tebrik ettikten sonra ayrılırlar. Sünnet düğününden bir süre sonra kirve, çocuklara ve aile fertlerine çeşitli hediyeler olarak onları sormaya gelir. Düğün sahibi ise, kirvenin getirdiği hediyein bir kat fazlasıyla kendisine iade eder.⁸⁰ Daha sonra aile ziyaret yerlerine gidip şükür kurbanı' da kesebilir.

Kirvelik, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok köklü bir gelenektir. İki aile arasında kirvelik törenleri yerine getirilip bağ kurulduktan sonra artık birbirleri için kutsal sayılırlar. Kirvelik koşullarının yerine getirilmesi için ailelerden biri diğerine on iki imam anlamına gelen on iki kuruşu vererek arada Hz Muhammed ve Ehlibeyt dostluğunu kurar ve ikrarını yerine getirir. Dargınlıklar ve düşmanlıklar kirvelik sayesinde dostluğa dönüşür. Kirvelik eski önemini korumamakla birlikte bugün bile toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁸¹

1.2.2. Sünnet İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Türkiye'de çocukla ilgili geleneksel işlemlerden biride sünnettir. Dinsel ve törensel işlemler içerisinde en yaygın olanı sünnet geleneğidir. Hiçbir erkek çocuk sahibi anne ve baba bu köklü geleneğin dışında kalmak istemez. Sünnetin dini bir kural olarak da sadece Yahudilikte olduğu bir gerçektir. Sünnet konusunda İslamiyet'te ve kutsal hitap Kur'an-ı kerimde açıkça belirtilmemesine karşın Bakara Suresi 124. ayetinde şu şekilde emrolunmuştur.⁸² "Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınanmış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: " Ben seni insanlara önder yapacağım." İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti. Zikrolunan *ayette* geçen sınanma işlemi temizliğe dair sorularla olmuştu. Müslümanlar, "İbrahim Peygamberin be husustaki şeriatına tabi ol." kuralına uymuşlardır.⁸³ Hz. İbrahim'in bir rivayete göre doksan dokuz yaşında bir rivayete göre

⁷⁹ Ali Ekber Yurt, 1976 Hozat doğumlu, Tunceli SHÇEK müdürü (dede) Tunceli'de yaşıyor. Üniversite mezunu.

⁸⁰ İmam Aktaş, 1970 Tunceli doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, Tedaş' ta çalışıyor, lise mezunu

⁸¹ Yılmaz Çakmak, 1969 Elazığ doğumlu, Tunceli merkezde oturuyor, lise mezunu, esnaf

⁸² Bakara Suresi 2/124.

⁸³ Örnek, s. 170, 173.

ise seksen yaşında sünnet olduğu belirtilmektedir. Hz. İbrahim'e dayandırılan sünnet, İslamiyet'te de devam etmiştir. Erkeklerin sağlığı açısından önemli olan sünnet temizlik açısından yapılması mutlak bir talimat olarak gösterilmiştir. Sahih hadislerden yola çıkarak bir mutlak bir talimat olarak gösterilmiştir. Sahih hadislerden yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olursa, Hz. Peygamber tarafından fitrat gereği yapılan işler arasında sayılan sünnet, İslamiyet'e girmek isteyenlerin yerine getirmesi gereken bir emirdir.⁸⁴

Sünnetin bir inanış olarak verimlilik ve temizlik amacıyla eski Mısırlılar, Afrika, Avustralya ve Amerika yerlileri arasında da icra edildiği bilinmektedir.⁸⁵ Geleneksel Türk dininde sünnet olma geleneği bulunmamaktadır.

Sünnet uygulamasının Yahudilikle birlikte bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Tevrat'ta, Tanrı'nın İbrahim Peygamber ve yakınlarından sünnet olmalarını istediği buyruk olarak bildirilmektedir. Böylece sünnet Yahudilerde Yehova'nın, yani Tanrı'nın birliğinin bir belirtisi bir işareti olarak sayılmıştır.⁸⁶ Kutsal Kitap'ta *“Seninle ve soyunla yaptığım anlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki anlaşmanın belirtisi olacaktır. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancı satın alınmış köleler dâhil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecektir bu. Evinizde doğmuş ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizde ki bu belirti onsuza dek sürecektir anlaşmanın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasında atılacak, çünkü anlaşmamı bozmuş demektir.”*⁸⁷ denilmektedir. Sünnet burada anlaşmanın kendisi gibi işaret edilmiş olsa da bir sonraki pasukta anlaşmanın işareti olarak gösterilmiştir. Sünnetin bir işaret olarak, insanın vücuduna onun Tanrı'nın kulu olduğu mühürleyen bir işarettir. Tanrı bu işaretin özellikle üreme organına konulmasını emretmekle Beni İsrail'in sonsuzluğuna işaret ettiğini vurgulamaktadır.⁸⁸

Sünnet, dini hususiyetinin yanında zaman içerisinde geleneksel bir hüviyet de kazanmıştır. Şöyle ki; Türk insanı sünneti dini açıdan nasıl İslamiyet'in vazgeçilmez bir

⁸⁴ Bozkurt, s.157-158.

⁸⁵ Selçuk, s. 213.

⁸⁶ Örnek, s. 173.

⁸⁷ Tekvin;17.10

⁸⁸ Bereşit, 15:10, s.113.

parçası olarak görüyorsa; toplumsal açıdan da erkek çocukları için erkeklığe atılmış ilk adım olarak algılıyor. Bu nedenle sünnet töreni Türk insanı için diğer topluluklardan farklı olarak âdete bir düğün havasında geçmektedir. Tıpkı düğünlerde olduğu gibi yemekler verilmekte, eğlenceler tertip edilmekte, takı takılmakta, mevlit programları düzenlenmektedir. Yani sünnet töreni Türk insanı arasında kendine has bir tören halini almaktadır. Be nedenle sünnet, Türk insanı için yerine getirilmesi gereken dini bir zorunluluk olmasının yanında, toplumsal olarak da milli motiflerle süslenmiş bir hadisedir. Ziya Gökalp'e göre de kirvelik eski Türk geleneği olup, eski Türklerdeki “ potlaç” geleneğinin Anadolu'daki görünümüdür.⁸⁹

1.3. Evlenme İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Evlilik, iki kişinin aile kurmak üzere kanunların uygun gördüğü şekilde, ruhen ve bedenlen bir ömür boyu sürecek şekilde bir araya gelmesidir. Evlilik, normal olarak ailenin çoğalmasının temelini oluşturur. Medeni hukuk ve tarihte evlenmenin amacı, mustakbel eşlerin devamlı bir yuva kurmak için yaptıkları karşılıklı taahhütlere resmi bir nitelik kazandırmaktır. Nitekim insan topluluklarının çoğunda evlenme vardır ve çocukların, neslin devamı için dünyaya getirilmesi, bunların korunması ve eğitilmesi amacıyla eşlerin bir araya gelmesi olarak kabul edilmiştir.

Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir merhalesi olması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından sosyal açıdan her dönemde önem arz etmiştir.

Evlilik, sadece iki kişinin hayatındaki dönüm noktalarından birisi olarak görülse de aslında toplumsal bir kabuldür. Toplumların evliliğe verdiği önem, evlilik müessesini de kendine has bir kültürel yapı olarak karşımıza çıkartmıştır. Dünyada, kendisinin içerisinde olduğu kültür tipinin ortaya koyduğu birtakım kural ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlilik; özellikle tören, töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.

Ayrıca toplumların tarihi kimlikleri, ekonomik endişeleri, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, kısaca kültürel manada taşımış olduğu bütünlük hali evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Bu sebepten dolayı her toplum ya da grup kendi

⁸⁹ Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 202

yapısına uygun evlenme biçimlerini yeğlerken, yapısına aykırı düşecek olanları da engellemeye çalışmaktadır.⁹⁰

1.3.1. Evlenme İle İlgili İnanışlar

İnsan yaşantısının ikinci geçiş dönemini evlilik oluşturur. Belli bir yaşa gelen gençlerin evlenme işlemlerini yerine getirmek anne- babanın en önemli görevlerinden birisidir. Evlilik müessesesinin önemi, erkek ve kızın sosyalleşmesine katkısı, aileler arasında dayanışmanın kurulması, toplumsal ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi açılarından ortaya çıkmaktadır. Evlilik ile ilgili toplumdan topluma farklılık gösteren uygulamalar yörede de bazı farklı inanışları karşımıza çıkarmaktadır. Eski adetlerin sıkı bir şekilde uygulamaya çalışıldığı köyler ile kendini yeniliklerin etkisine bırakan merkez arasında küçük farklar ortaya çıkmasıyla birlikte yine de yörenin her yerinde benzer şekilde uygulamaların olduğu bir evlilik inanışının varlığını gözlemlemekteyiz.

Evrensel bir olgu olan evlilik, yörede de çok önemli bir yere sahiptir. Kız isteme, nişan, düğün gibi evliliğin bütün aşamaları titizlikle adetlere uygun bir şekilde uygulamaya çalışılmaktadır.

Tunceli deki evlilik ile ilgili halk inanışlarını, evlenme öncesi halk inanışları ve evlenme esnasındaki halk inanışları ve evlenme sonrası halk inanışları olmak üzere üç başlıkta inceledik.

1.3.1.1. Evlilik Öncesi İnanışlar

Evlilik, bir erkekle bir kadın arasında belirli kurallar çerçevesinde yapılan muameledir. Kutsal bir kurum olduğuna inanılır. Evlilikte temel olarak insan varlığının korunması düşüncesi hâkimdir. Zira evlilik sayesinde, insan neslinin devam etmesi ve çoğalması, nesillerin birbirini izlemesi ve böylelikle insanların birbirlerini mirasçı kılmaları söz konusudur. Evliliğin bir faydası da nesebin korunmasıdır. Evliliğin yapılma şekli, bu esnadaki uygulamalar her yörede benzerlikleri bulunmakla beraber bazı noktalarda farklılık arz etmektedir.

⁹⁰ Örnek, s. 185.

Yörede görücü usulü ve tarafların kendi seçimi ile karar vermesi şeklinde evlilik yapılmaktadır. Önceleri görücü usulü evlilik yaygındı. Ana- baba veya aile büyükleri evlenecek gençlere sormadan uygun eşleri seçerlerdi. İki tarafın kendi isteği sonucu evlenmek isteyen çiftler birbirleriyle anlaşır, kararlarını büyüklere bildirirler ve büyüklerin araya girmesiyle kız isteme ve diğer adetler yapılarak çiftler evlenirler. Sülale içinde akraba evliliği de vardır. Musahip kardeşlerin çocukları ve kirve çocukları birbirleriyle kesinlikle evlenemezler.⁹¹

Tunceli ilinde erkeklerde evlenme, eskiden genellikle askerlik öncesinde, günümüzde ise askerlik sonrasında yapılmaktadır. Köylerin bir kısmında az da olsa askerlik öncesi evlenme görülmektedir. Kızlarda evlilik çağı daha önceleri on beş ile yirmi yaş arası; şimdi ise yirmi ile yirmi beş yaşları arasında değişmektedir. Üniversite okuyan kızlar ve erkekler genelde geç evlenirler.⁹²

Evlenmeyen kız ve erkeklerin talihinin kapalı olduğuna inanılır. Bahtın açılması için bazı işlemler yerine getirilir. Pülümür ve civarında “Baht açma” yapılır. Üç Cuma sabahı “köç” denilen asma anahtar yeni gün ezanıyla evdeki genç kızın annesi veya ailedeki diğer büyükler üç kere besmele çekerek kilidi açıp kapatırlar ve kilit sürekli evde açık şekliyle asılı duvarda kalır. Böylece bahtının açılacağına inanılır.⁹³

Hızır Oruçlarında oruç tutan bekâr kızlar su içmezler. Perşembe günü hangi köyde su içerse o köyden evlenilir diye inanılır. Yine Hızır Oruçlarında bacanın üstüne dağıtılacak lokma hamurundan bir lokma bırakılır. Bacanın üstünden karga hamuru alıp hangi yöne uçarsa o yönden biriyle evlenir denilir. Bazen karga yiyip götürmezse o kişi (kız) o yıl evde kalır diye inanılır.⁹⁴ Yine Hızır oruçlarında kız orucu açar ama su içmez. “Rüyamda evleneceğim kişiyi göreyim” niyetiyle yatar, rüyasında nereyi görürse oraya gelin gideceğine inanılır.⁹⁵

Komşu veya akraba düğünlerinde, gelinin ayakkabısının altına, büyükten küçüğe kızlar, kendi isimlerini yazarlar. Düğün sonrasında da isimleri silinmiş mi diye

⁹¹ Yılmaz Çakmak, 1969 Elazığ doğumlu, Tunceli merkezde oturuyor, lise mezunu, esnaf

⁹² Ali Oral, 1967 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, üniversite mezunu, İl Bayındırlık Müdürlüğünde çalışıyor

⁹³ Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

⁹⁴ Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde ikamet ediyor, lise mezunu, çalışıyor

⁹⁵ Aynur Demircan, 1976 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

kontrol ederler, isimleri silinenlerin evleneceğine inanılır. Ziyaret yerlerine giderler. Oralarda ağaçlara bez bağlarlar ve bahtlarının açılması için dileklerde bulunurlar.⁹⁶

Baht açılması için diğer bir yol ise cincilere veya muskacılara giderler. Bu tür adetlere, genelde evlenemeyen kızlar başvururlar. Evlenemeyen erkekler de kızları kendilerine bağlamak, yani büyü için cincilere ve muskacılara giderler. Kurşun döktürülür. Yıldız name fal bakılır.

Günümüzde erkek ve kızlar evlenme isteklerini rahat bir şekilde anne ve babalarına açıklarlar. Fakat köylerin bir kısmında kızlar, hala evlenme isteklerini rahatlıkla açıklayamazlar. Erkekler evlenme isteklerini kimseye açamıyorlarsa, bazı davranışlarıyla hissettirmeye çalışırlar. Pilava kaşık saplama, küskünlük ve süslenme gibi davranışları ile evlenme isteklerini belirtirler. İl merkezinde kızlar da bazı davranışlarıyla evlenme isteklerini belirtirler. Özellikle yaşı ilerleyen kızlar, küskünlük ve asabi tavırlarıyla evlenme isteklerini belli etmeye çalışırlar. Köylerde bu duruma rastlanmaz ve kızların, erkeklerin bu tür istekleri çok ayıplanır.⁹⁷

Evlenme yaşı gelen erkekleri, annesi ve babası kendi aralarında çocuklarının evlenmeleri gerektiği hakkında karara varırlar. Annesi bu durumu erkek çocuğuna anlatır. Evlilik çağı geldi. Evlenmek istiyor musun? Sevdğin biri var mı? gibi sorularla çocuğun niyetini anlamaya çalışırlar. Ancak erkek çocukları bu isteklerini doğrudan söylemezler. Evlenecek olan erkek bu isteklerini tanıdıkları ve akrabaları aracılığıyla söylerler.⁹⁸ Erkek çocuğun annesi ve babası müşterek kararları doğrultusunda, evlenme zamanının geldiğini, çocuklarına açıklarlar. İstedği kız olup olmadığını annesi oğluna sorar. Kendisi bizzat veya arkadaşları, yengeleri, samimi oldukları aracılarda sevdiği kızı açıklar. Aracılar, genelde çocuğun ablası ve diğer yakın akrabalarıdır. Şayet çocuk bir kızı sevdiğini söylerse, ailesi o kızı istemeye gider. Çocuk herhangi bir kızı işaret etmezse çocuğun annesi ve bayan akrabaları kız aramaya koyulurlar.⁹⁹

Erkeğin annesi aday kızı görebilmek için çeşme başına gelir, kızın saçları nasıl? boyu posu nasıl? Duruşu konuşması nasıl diye inceler.¹⁰⁰ Sabun, tülbent gibi hediyeler

⁹⁶Nuray Gezici, 1971 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

⁹⁷ Ali Oral, 1967 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, üniversite mezunu, İl Bayındırlık Müdürlüğünde çalışıyor

⁹⁸İbrahim Akyol, 1960 Pertek doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, serbest işçi

⁹⁹ Ali Güneşli, 1955 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁰⁰ Tülay Şahin, 1968 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, memur

bırakır. Kız hediye alırsa gönlüm sende demektir. Komşu ve akrabaların telkiniyle kız görmeye giderler ve kızın annesine misafirlğe geleceğini söylerler. Anne razı olursa buyurun gelin der. Misafirlğe gidildiğinde, erkek çocuğun annesi kızın davranışlarının kusurlu olup olmadığına bakar. Kızın yürüyeceğı yola süpürge atılır. Süpürgeyi yerden alırsa temiz, titiz, çalışkan olduğuna, almazsa pasaklı tembel bir kız olduğunu anlarlar. Kızdan memnun olursa, kızın annesine kızı isteyeceğini söyler. Bu arada kızın ailesi erkek tarafını araştırır. Erkeğin huyunun güzel veya fiziki kusuru olup olmadığını, hatta ailesini de tanıdıkları vasıtasıyla araştırırlar.¹⁰¹

Erkek tarafı kızı istemeye geleceklerini söyleyince, kızın annesi, bunu kocasına söyler. Kızın babası gelsinler deyince, erkek tarafı dünürçü yollar. Dünürçüler, erkeğin babası, annesi ve kız tarafının kıramayacağı saygın kişi ve kişilerden oluşur.

Dünürçüler, hoşbeşten sonra kızı isteme bahsini açarlar. Oradaki herkes ayağa kalkarak, “Allah’ın emri Peygamberin kavli, yerin göğün şahadetiyle kızınızı oğlumuza istemeye geldik.” derler. Kız tarafı, “kızımıza soralım ve biraz zaman verin.” diye cevap verirler. Kız isteme âdeti üç-beş kez tekrarlanır. Eğer kızı hemen verirlerse, ailesinin kızlarını sevmediğine ve ondan bıktıklarına inanılır.¹⁰²

Bazı köylerde kız dünürlüğe gelen tarafı istiyorsa yani gönlü varsa, kız dünürlüğe gelenlerin yanına gidip gelmez. Şayet kız istemiyorsa, dünürlere görünür. Sert tavırlarıyla onları istemediğini belli etmeye çalışır. Genelde bu tarz davranışlarla, kızın sevdiği biri varsa karşılaşılır.¹⁰³

Kız tarafı olumlu karar verirse, erkek tarafı bazı yörelerde tül bent ve altın hediye kız tarafına verirler. Karar olumsuzsa, nazıkçe ‘Kızımız daha küçük veya başka birisine söz verdik’ diyerek durumu anlatırlar.

Bazı yörelerde oğlan babasının kız babasına müracaatıyla kız isteme başlar. Bu resmi talebdir. Kızın muvafakati ile bu dilek kabul olunursa o vakit, oğlan babası kız babasının elini öper ki buna Dersimde Türkçe olarak “Kelle keser” yani ihtiram vaziyeti olarak baş eğer denir. Artık kız, bu tarihten itibaren namzet sayılır. Oğlan evinin bütün halkından kaçır. Aradan çok geçmeden oğlan babası, köyden birkaç kişiyle beraber mali kudretine göre bir liradan beş liraya kadar “altın” para veya bir gümüş bilezik yahut sadece bir poşu ve kurbandan ibaret hediye kız evine götürür. Bunun üzerine

¹⁰¹ İmam Aktaş, 1970 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, Tedaş’ ta çalışıyor,

¹⁰² Erdem Gezici, 1966 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁰³ Aysel Demir, 1980 Yeşilkaya köyü doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

kız babası dünürden başlık-ki buna Dersim de **kalinğ** denir- ister. Yine kalınğ mali kudrete bağlıdır. Bu bir tarla, bir öküz, bir katır veya madeni lira da olabilir.¹⁰⁴

Bu tören kız evinde yapılmaktadır. Dünür olmaya karar verildikten sonra, söz kesme –dilbağı- merasimi yapılır. Dilbağına, erkek ve kız tarafının akrabaları katılır. Erkek tarafı, kız evine söz yüzüğü, tülbent ve lokum, çikolata gibi şekerlemeler götürür. İl merkezinde damat ve gelin adayları beraber misafirlerin yanında bulunurlar. Söz yüzükleri takılır. Misafirlere de şerbet ve pasta ikram edilir. Bu arada kadınlar kendi aralarında sohbet edip eğlenirler. Şerbet içileceği zaman kız ve erkek ayrı odalarda otururlar. Davullar çalınır, halay çekilir ve eğlence yapılır. Şerbet dağıtılmadan önce “Allah’ın emri” alınır. Kızın ve erkeğin babası kendileri için sevdikleri bir kişiyi vekil tayin ederler.

Erkeğin babasının vekili kızın babasının vekilinden kızı ister ve şöyle denilir. Önce besmele çekilir. Daha sonra “Evvel Allahın emri üzerine, Hz. Muhammed efendimiz kavli üzerine İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizin meşrebi üzerine, Cafer-i Sadık mezhebi üzerine içinde bulunduğumuz cemaatin şehadeti üzerine Âdem’ den Hateme Hatemden bu deme gelene kadar kaide-i usul üzerine vekili bulunduğu kişinin kızını şu kişinin oğluna istemeye geldik verdin mi? Diye üç defa sorar. Kızın babasının vekili de üç defa “verdim” der. Herkesin şahitliği alındıktan sonra “iç kutluluğuna, ağız tatlılığına, el-Fatiha” denir. Allahın emri alınmış olur, kız ve erkek artık görüşebilir. Görüşme şerbetten bir hafta on gün sonra kızın bir yakınıyla yakınının evinde olur. Daha sonraki görüşmeler kızın yakınları nezaretinde bir hafta arayla yapılabilir.¹⁰⁵

Günümüzde, il ve ilçe merkezlerinde dilbağı merasimi ile nişan töreni birleştirilerek aynı günde yapılmaktadır. Nişan töreni, daha kalabalık davetlilerin katıldığı düğün öncesi eğlence merasimidir. Nişana, akrabaların yanında komşu ve tanıdıklar da çağrılır. Köylerde nişan düğün gibi herkese açıktır. Bazı köylerde ve Akpazar beldesi gibi beldelerde de nişan cuma akşamları mevlitli olur. Erkek davetliler, erkek tarafına, kadınla da kız tarafına giderler. Erkek tarafının evinde mevlit okutulur ve evlenecek çiftlere saadetler dilenir. Davetlilere şeker, lokum ve şerbet ikram edilir. Kız tarafında ise bu ikramın yanında, eğlenceler de yapılmaktadır.

¹⁰⁴ Hüseyin Erdoğan, 1945 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁰⁵ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

Nişandan önce nişan alışverişi yapılır. Nişan alışverişinde nişanlı çift elbise, yüzük ve bilezik gibi altın takılar alınır. Nişan töreni kız evinde yapılır. Evlenecek çift de davetlilerin yanında bulunur. Erkek ve kıza aile büyükleri tarafından nişan yüzükleri takılır. Nişanlılar orada bulunan aile büyüklerinin ellerini öperler. Bu arada kadınlar ve erkekler kendi aralarında eğlenirler.¹⁰⁶

Geçmişte, Tunceli köylerinin çoğunda, nişanlılık süresi birkaç yılı bulabilirdi. Sebebi de kızın ailesinin çalışana ihtiyaç duyması veya erkek kardeşinin askerde bulunması nedeniyle, askerlik dönüşü beklendiğinden, aileler kızlarını kısa sürede evlendirmek istemezlerdi.

Nişan döneminde çiftler ilçe merkezinde nikâh kıymışlarsa, birbirlerini sık sık ziyaret ederler. Köylerde, nikâh kıyma işlemi, düğün zamanında yapıldığından, nişanlı çiftler görüşemezler. Düğün gününe kadar oğlan tarafı kız evine birkaç defa haberci göndererek olumsuz bir durum olup olmadığı sorulur. Olumsuz bir durum yoksa erkek tarafı kız tarafına davetiye olarak elma veya şeker gönderir. Erkek tarafı kız tarafının yakın akrabalarına kebab veya yağlı ekmek yemeye davet ederler ve sonra beraberce yerler.¹⁰⁷

Kız kaçırma olayı Tunceli köylerinde önceleri pek görülmezdi. İl merkezinde ise kız kaçırma- kaçma vakaları az da olsa görülürdü. Günümüzde kız kaçırma olaylarına daha çok rastlanmaktadır. Bunun sebebi ise artık kız ve erkeğin kendi isteklerini kolaylıkla yerine getirmeleri ve biraz da düğün masraflarının fazlalığından kaçınmalarıdır.¹⁰⁸

1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar

Tunceli ili merkez ve köylerin çoğunda geleneklerde büyük değişimlere uğradığını ve bu durumdan şikâyet edildiğini sık sık büyüklerden dinledik. Büyükler tarafından eski örf ve adetlerin unutulduğu şikâyetleri daha çok düğünlerden gelmesi dikkatimizi çekti. Şikâyetlerin, daha çok adetlerinin çoğunun yaşatılmadığı ve genç kuşakla aralarında kültür yönünden farklılıkların meydana geldiği durumuna şahit olduk. Düğünlerde o eski eğlence ve neşenin kalmadığı söylendi.

¹⁰⁶ Berivan Dülge, 1979 Yeşilkaya köyü doğumlu, merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, çalışıyor

¹⁰⁷ Yüksel Tekbaş, 1969 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor.

¹⁰⁸ Ali Kılıç, 1967 Tunceli doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, ilkokul mezunu, aşçı

Düğüne yakın zamanda, düğün alışverişi yapılır. Kararlaştıran güne göre takı elbise ve eşya alınır. Genelde yapılan masrafların çoğunluğu erkek tarafı karşılar. Kız tarafı sadece karyola, çeyiz vb. eşyaları alır. Eskiden köylerin tamamında, büyük aile olgusu olduğundan, evlenen çift, erkek tarafında ikamet etmek durumundaydı. Erkeğin babası sağken, yeni çiftin ayrı bir ev tutup yaşamaları ve evlendikten sonra çocuklara karışsalar bile kınanırdı.¹⁰⁹

Gelinin çeyizi ve eşyaları, düğün zamanında, çoğu zaman gelinle birlikte eve getirilirdi. Günümüzde ise genellikle ayrı bir ev tutulur. Düğünden on-on beş gün önce kız tarafından alınan eşyalar ve kızın çeyizleri evlenecek çift için tutulan eve bırakılır. Bu duruma yöre tabiriyle ‘veç’ denilmektedir.

Düğünden bir hafta önce kızın eksikliklerinin giderilmesi için kız evine görmeye gidilir. Erkek tarafı alınacak eşyalar için kız tarafına para verir. Kız, erkek, kızın ablası veya yengesi hep beraber kızın eksik kalan ihtiyaçlarını almak için alış-verişe çıkarlar. Takı, elbise, vb. ne ihtiyacı varsa alınır. Düğünden önce kızın annesi için “süt hakkı” olarak bir elbiselik, bir tülbent, çorap, eğer istemiş ise bir miktar para verilir. Kızın amcasına’ amca yolu’, dayısına’ dayı yolu’, bacısına ‘bacı yüzüğü’, kardeşine ne isterse o verilir.¹¹⁰

Düğünden önce yerine getirilen bir diğer adet ise çeyiz serme, geleneğidir. Düğünden kısa bir süre önce, gelinin kendi el emeği ile yaptığı yün dokuma çoraplar, işlediği etaminler, tülbentler, yatak örtüleri, yastık kılıfları ile kız tarafınca alınan mutfak ve süs eşyaları erkek evine getirilir. Komşular ve akrabalar kızın marifetlerini görmek için giderler. Beraberlerinde, çeyize katkı olsun diye bazı mutfak ve süs eşyaları hediye ederler.¹¹¹

Sağdıçlar, erkek tarafınca belirlenir. Genelde erkek tarafının akrabalarından biri tarafından yerine getirilir. Sağdıçlık, Alevilerce çok kutsal kabul edilir. Alevilerde sağdıçlığa ‘musahiplik’ denir. Musahiplik ‘ikrar’ verme ile olur. İkrar söz verme demektir. Damat adayının veya erkek tarafının teklifi ile musahip olan, artık ölünceye kadar sözünden dönemez. Zorunlu hallerde bile, düğünde bulunmazsa, sağdıçlık görevini musahibin oğlu veya kardeşi yerine getirmesi gerekmektedir.¹¹²

¹⁰⁹ Musa Taşbilek, 1972 Tunceli doğumlu, Aktuluk köyünde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹¹⁰ Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹¹¹ Nuray Gezici, 1971 Tunceli doğumlu, lise mezunu Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹¹² Abdullah Kahraman, 1951 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli,

Musahiplikten vazgeçmek çok büyük günah sayılır. İkrar verildikten sonra, musahip, aileden biri sayılır. Hatta birinci derecede akrabadan ileri tutulur. Aynen kirvelikte olduğu gibi musahip ile damat aileleri arasında evlilik olayı kesinlikle gerçekleşmez. Çünkü o ailenin büyük sırlarına artık vakıf olmuştur. En az dört- beş nesil sonra evlenme gerçekleşebilir. Hatta Alevilerde musahiplik o kadar büyük bir öneme sahiptir ki “Musahibin damının üzerinden gezme, toz olur.” atasözü çok meşhurdur. Musahiplik, kutsallık bakımından, kirvelikten de önce gelir.¹¹³

Cem töreninde musahiplilik için ikrar verilir. Dara çekilir, dedenin duasıyla yapılır. Musahibin çocuğuyla ancak dört- beş asır sonra evlenilir. Evlenen güngörmez, çocuklar sakat doğar diye inanılır.¹¹⁴

Gelinin sağdııcı, damadın sağdııcının karısıdır. Düğün esnasında ve sonrasında, geline nasıl davranacağı hususlarını öğretir. Gelinin sağdııcı düğün boyunca gelini yalnız bırakmaz. Damat sağdııcı düğün süresince düğün davetlilerine hizmet eder. Düğün hazırlıklarına yardım eder. Düğünde aynen düğün sahibinden daha fazla davetlilere hizmet eder. Damada düğün esnasında yardımcı olur.¹¹⁵

Eskiden düğünler üç gün yapıldı. Düğün yapanın maddi durumuna göre düğün süresi yedi güne kadar çıkabiliyordu. Düğünler, Salı günü başlar Perşembe (Cuma) akşamına veya Cuma günü başlar Pazar (Pazartesi) akşamına kadar devam ederdi. Eskiden, özellikle bu günlere riayet edilirdi. Günümüzde düğünler hafta sonu tatiline denk getirilir.¹¹⁶

Düğün üç gün sürer, birinci günde yakın akrabalar, ikinci günde ise diğer davetliler gelir düğüne katılırlardı. Düğün sahibi düğüne gelen davetliler yaklaşıncı çalgılarla davetlileri karşılar. Davetlilerde düğün sahibine çeşitli hediyeler getirilir. Bu hediyeler kimi zaman koyun, keçi, para, düğünde ihtiyaç duyulan eşyalarda olabilir.¹¹⁷

Düğün gecesi çalgılar çalınır, oyunlar oynanır. Akşam yemeğinden sonra getirilen gelinin çeyizi sayılır. İleri gelenler gelinin çeyizini bir liste yapıp fiyat değeri biçerler. Liste tutulur, kurul imzalar, bu bir güvence olarak görülürdü.¹¹⁸

¹¹³ Abdullah Arıkan, 1948 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf

¹¹⁴ Ali Ekber Şahin, 1965 Mazgirt doğumlu, Tunceli de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹¹⁵ Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹¹⁶ Hıdır Demircan, 1933 Tunceli doğumlu, İstanbul-Kartal’ da yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli esnaf

¹¹⁷ Hasret Demircan, 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹¹⁸ Ali Ekber Şahin, 1965 Mazgirt doğumlu. Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

Düğünlerde, daha önceleri üç gün boyunca çok davar (koyun, koç, keçi, dana) kesilirdi. Düğün yemeğini pişirmeye herkes yardım ederdi. Davetli fazlalığından, erkekler de düğün yemeği pişirmesine yardım ederler. Erkekler, damadın ve erkeklerin eğlendikleri yerdeki davetlilerin yemeğini pişirirler. Kadınlar da gelinin ve kadınların eğlendiği yerdeki davetlilerin yemeğini pişirirler.

Tunceli ilinde düğünler, erkek tarafının evinde bahçede yapılırdı. Yakın zamanlara kadar, düğün eğlenceleri bu bahçelerde yapılmaktaydı Bahçe düğünlerinde, genelde davul zurna eşliğinde erkek kadın karışık bir şekilde eğlenirlerdi. Günümüzde il ve ilçe merkezlerinde ve köylerin çoğunda erkeklerle kadınlar bir arada eğlenmektedirler.¹¹⁹

Bazı köylerde hala, kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler. Bu köylerde damat ve erkek davetliler genelde sağdıcin veya damadın akrabasının evinde düğün şenliklerini yaparlar. Kadınlar ise hem düğün sahibinin evinde hem de kız evinde eğlenirler. Yalnız, kız tarafı üzgün oldukları için kız evinden ziyade, düğün sahibinin evinde eğlenirler.

Düğün eğlencelerinde, davul zurna eşliğinde halay, delilo, üçayak, govend, rekıço, varvara gibi oyunlar oynanır. Günümüzde, halay, uzun havalarla birlikte modern dans oyunları da oynanmaktadır.¹²⁰

Düğünün ikinci günü akşam çalgılar çalar, oyunlar oynanır, seçilen görevliler kınayı hazırlayarak bir tabağa koyarlar ve etrafına mumları yakarak dizerler. Hazırlanan kına tabağı bekâr davetlilerin elinde elden ele dolaşarak, oyun oynayarak gezerler. Oyun oynanırken davetliler kına tabağının içine davetliler tarafından mutlu olsunlar diye para atarlar. Daha sonra kına gelir ve damadın ellerine ve kızın ellerine yakılır. Dede sonra dini nikâh yapar. Dede nikâh yapılırken önce cemaate döner ve aralarında bu nikâha itirazı olan var mı? Diye sorar. Cemaatten razılık alındıysa geline sorar. ” evladım baskı altında mısın? Bu genci kendi razılığın ile istiyor musun? Diye sorar. Kız: evet der. Sonra aynı soruyu damada sorar. Damat: evet der. “ Evladım yolunuz kıldan ince kılıçtan keskin, yola bir girilir geri dönüşü olmaz. Bu bir ikrardır. Allah’ın emridir, Muhammed’in kavlidir. İyice düşündün mü? Eşin hasta değil, sakat değil, yarın öbür gün –herkes içindir- hastalanır sakat kalırsa ömür boyu bakma yükümlülüğün var

¹¹⁹ Berivan Dülge, 1979 Yeşilkaya köyü doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹²⁰ Mehmet İnce, 1942 Tunceli doğumlu, Tunceli Merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf

burada ikrar verir misin? diye sorar. Kız evet derse aynı soruyu damada sorar. Oda evet derse erkâna başlar ve sonra nikâh dualarını yapar.¹²¹

Nikâhta davetlilere şörbik yöresel yemeği ikram edilir. Nikâh akşam ile yatsı arası yapılır. Dede veya hoca veya önde gelen kâmil bir zat, geline ve damada rızalarına evliliklerini, birbirlerini istediklerini sorup nikâh duasını yaptıktan sonra annenin süt hakkı verilir. Nikâh honçası hazırlanır. **Nikâh honçasında** sofraya serilir, bir tava ekmeği bırakılır, üstüne de haşlanmış etli, kemikli but getirilir. Hoca bu haşlanmış etli kemiği etini biraz sıyrarak ayırır, bıçakla bir vuruşta kemiği kırmaya çalışır. Bir vuruşta kırılması önemlidir. Kemiğin kırılması, hâkimin nasıl ki idam kararı verdiğinde kalemi kırar ve artık hüküm değişmez, aynı şekilde kız ve oğlan ölünceye kadar birbirlerine nikâhlıdır bu değişmez diye inanılır.¹²²

Kına yakma, gelin alma gününden önceki gece yapılır. Önce geline kına yakılır. Kına yakma zamanı geldiğinde gelin elini açmaz, erkek tarafından hediye ister. Erkek tarafından altın veya bilezik gibi hediye verildikten sonra gelin elini açar. Kınayı erkeğin kız kardeşi veya kadın akrabası gelinin her iki eline yakar. Geline kına yakma, türkü eşliğinde yapılır ve kına gecesinde kına yakılırken söylenen türküler en başta Kınayı Getir Ane türküsü ve diğer türküler söylenir.

KINAYI GETİR ANE

Kınayı getir ane
Parmağı batır ane
Bu gece misafirem
Koynunda yatır ane

Sıra sıra çeperler
Çepere su seperler
Irak yoldan geleni
Terli terli öperler

ÇAYDA ÇIRA TÜRKÜSÜ

Çayda çıra yanıyor
Engeller uyanıyor

¹²¹ Hüseyin Erdoğan, 1945 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli memur,

¹²² Aynur Demircan, 1976 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

Çözme tabip yaramı
Al kana boyanıyor

Çayda çırarım var
Gizli yaralarım var
Eller al, yeşil giymiş
Benim karalarım var

Çayda çırarlar yine
Yandılar döne döne
Bahtlı çıra seni
Ayda yılda bir güne

Çayda çıra gelince
Kına yakın eline
Nazar değmesin sakın
Has bahçenin gülüne

Yanar çayda çırarlar
Kızlar oyun sıralar
Gelin hanım gelirse
Defçi toplar paralar¹²³

Kına yakılırken, gelini ağlatmak için ¹²⁴şu türküyü söylerler.
Gelin ağlar yaşın yaşın
Gitmem diye sallar başın
Şimdi gelir bey gardaşın
Ağlama gelin ağlama
Eoğludur bel bağlama

¹²³ Selahattin Sivrikaya, Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri; İstanbul 2002, s. 247

¹²⁴ Sivrikaya, s. 251

Gelin giydiği atlas
 Atlasa iğneler batmaz
 Gelin gúveysiz yatmaz
 Geline tel duvağ olsun
 Hemen gúveđi sağ olsun

Gelin oturur tahtında
 Búlbúller óter vaktında
 Kızlar gelinlik bahtında
 Beri gel gelin beri gel
 Saçların yerde sürün gel

Gelinin giydiği yeşil
 Duvağın başından aşır
 Sarhoşum dilim dolaşır
 Ağlama gelin ağlama
 Yeter yúređim dağlama

Sofrada koydum kaşığı
 Atladım geçtim eşiği
 Babamdır gözüm aşığı
 şen olsun şen babamın evi
 Benzer olmaz baba evi¹²⁵

Kına işlemi genellikle gece geç saatlere doğru yapılmaktadır. Kına geline yakıldıktan sonra erkek tarafındaki kadınlar bu sefer, erkeğe kına yakarlar. Kına damadın sadece sağ elinin serçe parmağına yakılır. Köylerde ise genellikle damadın her iki eline ve sağ ayak başparmağına da yakılmaktadır.¹²⁶

Gelin alma töreni, günümüzde Pazar günlerine, eskiden ise Perşembe günlerine denk getirilirdi. Perşembe gününe denk getirilmesinin sebebi Cuma akşamının kutsal

¹²⁵ Sivrikaya, s. 252

¹²⁶ Filiz Polat, 1974 Tunceli doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

olarak kabul edilmesindendir.¹²⁷ Eskiden gelin almaya atlarla gidilirdi. Günümüzde gelin almaya arabayla gidilmektedir. Bir araba konvoyu eşliğinde gidilir.

Bazı köylerde düğünün son günü, gelin almaya gitmeden önce “gelin gezdirmesi veya gezmesi” diye bir uygulama vardır. Gelin gezmesinde, yaşları otuz ile kırk arasında değişen “yenge” denilen evli kadınlar, gelini köyün içinde gezdirirler. Gelin Gezdirmesi bir kadın eğlencesidir. Herhangi bir maksadının olup olmadığını sorduğumda, sadece kadınlar arası bir eğlenme şekli olduğu söylendi. Geline çarşaf giydirilerek, gelin erkek ata bindirilir. Yengeler ise kısarak denilen dişi atlara binerler. Gelinin başına kırmızı kurdele, yüzüne ise beyaz duvak takılır. En önde gelinin sağdıcı at üzerinde, sonra gelin at üzerinde sağdıcı takip eder. Ondan sonra diğer yengeler at üzerinde gelini ve gelin sağdıcını takip ederler. Köyün etrafında birkaç tur atıldıktan sonra gelin ile yengeler, birlikte kız evine tekrar dönerler¹²⁸.

Erkek tarafı kız evine vardıklarında, gelinin erkek kardeşi ve akrabaları kapının önüne geçer, kapıyı kapatıp hediye ister. Buna “kardeş haleti” denir. Genelde elbise, para, tabanca, av tüfeği vb. hediyeler verilir. Hediyeler verildikten sonra gelin alınır. Gelin eskiden ata bindirilirdi. Ata binmeden önce gelinin erkek kardeşi ata biner. Bundaki amaç, ata sihir yapılmışsa, önce kardeşi binerek sihirli olup olmadığını öğrenmeye çalışarak, geline zarar vermesini engeller. Gelin alınmadan, erkek tarafı kız evine vardığı zaman, kız tarafına nispet olsun diye şu türküyü söylerler:

Gam zedeler, gam zedeler

Gam vurur, gam zedeler

Sinemi, ok delemes

Delerse, gamze deler.¹²⁹

Gelin ailesiyle vedalaşırken gelinin annesi, babası ve kardeşleri ağlarlar. Hüzünlü bir ortam oluşur. Bazı köylerde, gelin evden çıkarken, gelinin annesinin arkasından bakmaması inancı vardır. Eğer annesi gelinin arkasından bakarsa, gelinin boşanacağına inanılır. Gelinin arkasından su dökülür. Su dökmenin anlamı, suyun

¹²⁷ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹²⁸ Aynur Demircan, 1976Tunceli doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹²⁹ Kemal Atmış, 1957 Tunceli doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, üniversite mezunu, İl Tarım müdürlüğünde çalışıyor,

berekete, uğura vesile olacağı inancıdır. Gelin, koca evine giderken, güzergâhta bulunan evlerden gelinin başı üzerine şeker, üzüm ve para atılmaktadır. Bu saçı uygulamanın amacı, geline uğur getireceği inancıdır.¹³⁰

Akpazar Beldesi ve civarında gelin evden alınırken, “Tekbirler” eşliğinde götürülür. Erkek ve kız tarafının büyükleri tekbir getirirler. Gelinin kaynatası gelin ata bindirildikten sonra, atı tutup önde gider, tekbir getirir. Tekbir getirmenin maksadı, evliliğin hayırlı ve mesut olması için yapılan bir nevi duadır.¹³¹

Gelin ata bindirilip erkek tarafına getirilirken bahşiş isteyenler tarafından yol kesilir. Para veya istenilen hediye verildikten sonra gelin yola devam eder. Gelin yoldayken eskiden uygulanan diğer bir adet ise çoban davarıyla, konvoyun önünü keser.

Gelinin atının önüne bir koç getirir. Gelin koçu tek eli veya elleriyle atının üstüne aldırıp önüne almayı başarabilirse koç gelinin olur; koçu kaldıramazsa erkek tarafı çobana para ya da bir koçu verir.

Gelin, damadın bulunduğu evin önünden geçirilir ve atı durdurulur. Bu sırada sağdıç bir elmayı kendisi alır, bir elmayı damada verir. Sağdıç üç defa elmayı gelinin kafasına atar gibi yapar. Dördüncüsünde damat gelinin kafasına elmayı atar. Elma atmanın nedeni, elmanın saadeti getirdiğine inanılmasıdır. Eğer gelin tarafı, erkek tarafına fazla masraf yaptırmışsa damat elmayı sert bir şekilde atar. İlin bazı köylerinde damat elmayı gelinin kafasına attıktan sonra sağdıç da elmayı atar. Damat elmayı attıktan sonra, orada bulunan gençler damadı vurmaya çalışırlar. Sağdıç ise damadı korumaya çalışır.

Gelin erkek tarafının evinin önüne geldiğinde, gelin hediye almadan attan inmez. Bu hediyeler, altın, tarla, koyun veya inek cinsindendir. Hediye sözü verildikten sonra, gelin attan iner. Gelin eve girmeden, tahta kaşık ve çömlek kırdırılır. Çömlek kırdırmanın amacı, gelinin güçlülüğünü ölçmek ve uğurlu olacağı inancıdır. Gelin attan indikten sonra, erkek tarafı kurban keser. Gelin eve girmeden başının üstüne sini veya bir örtü tutulur. Gelinin ağzına bal sürülür, tatlı dilli olsun diye. Örtünün içinde Kur'an-ı Kerim bulunur. Gelin bu şekilde eve girer.¹³²

Gelin eve getirildikten sonra davetlilere, son kez bir düğün yemeği verilir. Yemek yenildikten sonra artık misafirler evden ayrılır. Ayrılırken “Allah hayırlı etsin,

¹³⁰ Çiğdem Atmış, 1960 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, hemşire

¹³¹ Zeynel Açıkgöz, 1959 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹³² Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

Allah utandırmasın, Allah mesut etsin” gibi dualar ederler. Erkek arkadaşları, akşama kadar damadın yanında beklerler.

Düğünün başlangıcından gerdek zamanına kadar gençler, damadın eşyalarını çalıp kaçırmaya çalışırlar. Sağdıç hem damadı hem de eşyalarını korur. Eğer gençler damadın eşyasını kaçırlırsa, düğün sahibi kaçırılan eşya karşılığında eskiden koç ve koyun verirdi. Günümüzde kaçırılan eşya karşılığında teyp, televizyon gibi eşyalar verilmektedir. Damat gelinin yanına giderken, gençler damadın sırtına vurmaya başlarlar. Sağdıç ise damadı korumaya çalışır.¹³³

Günümüzde gelin almaya arabalarla gidilir. Gelin arabası süslenir. İl ve ilçe merkezleri ve köylerin çoğunda düğünler, düğün salonlarında yapılmaktadır. Düğün salonuna gitmeden önce, gelin ile damat hatıra fotoğrafı çektirirler. Fotoğraf çektirildikten sonra gelin ile damat süslenmiş arabayla düğün salonuna gelirler. Düğün salonunda davul-zurna eşliğinde davetlilerle birlikte, gelin damat dans, halay ve diğer yöresel oyunları oynarlar. Düğün eğlencesinin sonuna doğru geline para veya altın gibi hediyeler takılır. Takılar takıldıktan sonra eğlenceler biraz daha devam eder. Düğün salonundan ayrıldıktan sonra gelin arabası konvoyu şehirde birkaç tur attıktan sonra gelin ve damat evine bırakılır.¹³⁴

Dersimde düğünlerde koltuk yoktur. Kızdan sonra damatta eve götürülür. Fazla oda yoksa biricik odayı ikiye bölen perdenin arkasında yeni çiftler ilk defa yan yana otururlar. Artık o gün ve o gece bütün köye yalnız eğlence hâkimdir. Kaynayan kazanlar, kesilen davarlar umumi neşeyi kat kat arttırır. Davulcu bütün kuvvetini tokmağından, zurnacı bütün gayretini avurtlarından toplar. Yenilir çalınır ve oynanır. Bu eğlence düğün sahibinin iktidarına göre bir gün, iki gün sürer.

Nikâh düğünün son gününde, öğlenden sonra kıyılır. Bunu hoca sayılan az çok okumuş, Kur’andan anlar kimseler kıyar, Nikâh’ta nikâh duası okunur. Merasim, köy civarındaki bir akarsu başında veya yoksa bir kap suyun önünde yapılır. Duadan sonra Hoca veya Dede elindeki bıçakla suyu keser gibi üç defa batırır çıkarır. Bu sembol, tarafında mevcut olabilme ihtimali bulunan hastalıkların izalesini temin işaretidir. Nikâhta gelinin anası yahut vekili kıza, damadın babası veya vekili de oğlana vekâlet eder ve kısa bir son dua ile bu merasim de biter.¹³⁵

¹³³ Habib Gül, 1955 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹³⁴ Abdullah Arıkan, 1948 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf

¹³⁵ Hüseyin Erdoğan, 1945 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar

Gerdek gecesinden sonra, sağdıç gelinin bekâretine işaretle, gelinin annesine çeşitli hediyeler gönderir. Gelin eve geldiğinde, ertesi gün sabahleyin “yüz açımı” veya “yüz görümlüğü” için komşu, akraba kadınlar, gelini görmeye giderler. Gelin uzak bir yerden gelmişse yani yabancı ise tanışrlar ve gelen misafir kadınlar geline hediye verirler. Bu hediyeler ev eşyası şeklindedir. Gelin ise çeyizinden tülbent, çorap ve mendil gibi hediyeleri gelen misafirlere verir.

Eskiden gelin ile damat üç gün boyunca dışarı çıkmazlardı. Damat bir haftaya kadar çarşıya çıkmazdı. Bazı köylerde damat bir ay boyunca dışarı çıkmazdı. Bunun nedeni, damadın büyüklerden utanması ve onlara gözükmek istememesindendir. Eğer büyüklerle karşılaşma mecburiyetinde kalırsa, büyüklerin ellerini öpmeye giderlerdi. Düğünden üç gün sonra, damat ve gelin kız tarafına el öpmeye giderler. Kaynana evi yakın ise aynı gün geri dönerlerdi. Ev uzakta ise orada birkaç gün kalırlar. Bu arada damat ile geline halı vb. ev eşyası, hatta birkaç koyun ve keçi hediye edilir. İlin bazı yörelerinde ise gelinin annesi kızını görmeye gelir. Damat ve gelinle birlikte kızın annesi onları kendi evine misafirlğe götürür. Sonra da onlara hediye verir.¹³⁶

İl merkezinin bazı köylerinde gelin eve getirildikten sonra en az bir hafta perde arkasında kalır. Kaynanası ile konuşmaz. Kaynanası kendisi ile konuşması için hediye verir. Daha sonra gelinin kaynatası, gelinin yanına gelir ve kendisiyle konuşması için hediye verir. Yine de gelin kaynatasının yüzüne doğrudan bakıp konuşamaz, alçak sesle konuşur.

İlin bazı köylerinde damat kız tarafına gitmez. Bu durum geleneklerden kaynaklanmaktadır. Yani erkek kız tarafına meyil etmez inancı hâkimdir. Gelin düğünden sonra birkaç ay kaldıktan sonra kaynanası ve kaynatası, geline baba ve annesinin evinde kalması için belirli bir süre belirler. Bu süre genelde on beş gündür. Gelin on beş gün kaldıktan sonra evine döner. Bu arada gelinin akrabaları geline birtakım hediyeler verirler.¹³⁷

Günümüzde el öpme sırasında ilk önce erkek tarafı ziyaret edilir. Gelin çeyizinden tülbent, yazma, seccade, gömlek vb. eşyaları kendisine takı takan akrabalara hediye eder. Bu hediyeler takılan takılara ve akrabalık derecesine göre dağıtılır.

¹³⁶ İbrahim Özer, 1960 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, Myo mezunu, üniversite’de çalışıyor

¹³⁷ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkez’de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

Günümüzde il ve ilçe merkezlerinde ve köylerin bir kısmında evli çiftler için ayrı bir ev döşenir. Çekirdek aile tipine doğru bir gidiş söz konusudur. Fakat halen köylerin bazısında geniş aile tipi devam etmektedir. Gelin ile damat, damadın babası ve annesi, kardeşi ve yengeleriyle birlikte yaşamaktadır. Ayrı bir ev kurma, ancak damadın anne ve babasının ölümü gerçekleştikten sonra olmaktadır.

Eskiden boşanmalara pek rastlanmaz ve hoş da karşılanmazdı. Günümüzde az da olsa boşanmalar olmaktadır. Tunceli ilinin tamamında, tek eşli evlilik esastır. Az da olsa eskiden çocuğu olmayan çiftler hanımının rızası ve hatta zorlamasıyla ikinci bir evlilik gerçekleştirmekteydi. İkinci evliliklerde, düğün yapılmaz; sadece nikâh töreni vardır.¹³⁸

1.3.2. Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Bütün milletlerde olduğu gibi Türklerde de toplumun çekirdeği ailedir. İnsan soyunun devamı, milletlerin bekası için insanların evlenerek bir aile oluşturması zorunludur. Türk toplumunda aile genel olarak “ ocak kurmak” deyiimiyle ifade edilmiştir. “**Ocak**” , Türklerde ev ve yuvanın tek sembolüdür.¹³⁹ Aile müessesesi, toplumun çekirdeğini oluşturduğu için ailenin temelleri ne kadar sağlam atılırsa toplumun yapısı o kadar sağlam olur. Hiç şüphe yok ki bu da evliliğin ne kadar sağlam temeller üzerine atılmış olduğuna bağlıdır.¹⁴⁰

Türk milleti evlilik müessesine tarihi süreçte diğer kavimlerden daha çok önem vermiştir. Soyun devamı olan aileler ancak evlilik bağıyla kurulabilir. Eski Türkler Bozkır cemiyetinin yapısını şu şekilde tasnif etmişlerdir: Oguş- aile; Urag- aileler birliği; Bod- boy, kabile; Bodun- boylar birliği; İl- müstakil topluluk, devlet, imparatorluk.¹⁴¹ Bahsedilen yapıyla devletini şekillendiren bir millet olarak Türkler tarihte olduğu gibi günümüzde de evlilik müessesesine ayrı bir önem vermektedir.

Türk aile yapısı bütün iyice incelendiği zaman evlilikle ilgili yapılabilecek ilk değerlendirme evliliği ocak kurmak olarak görme inancıdır. Yakut Türklerinde evlilik

¹³⁸ Geyik Tülek, 1961 Tunceli doğumlu, Merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹³⁹ Bahattin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988, C.I, s. 254

¹⁴⁰ Sinan Gönen, “ Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri” , Milli Folklor Dergisi, 2006, 18/69, s.62-71

¹⁴¹ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul 2000, s.227

sönmez bir ateş yakmadır.¹⁴² Anadolu'da ocağın sönmesin deyimi de aileye yapılan bir vurgudur. Türk insanına göre gelin evi aydınlatan bir ateştir.

Türklerde “ ana ailesinin izine rastlanmamaktadır. Buna karşılık Moğollarda “ana aile” hâkim görünmektedir. Türklerde “ patriarkal aile” tipi hâkimdir. Ailenin sembolü ev, evin sembolü de ocaktır. Nitekim Yakutlar da evlilik, “ sönmez bir ateşi yakma” şeklinde ifade edilmektedir. Aileye verilen önem eski Türklerde evin ve ocağın kutsallık kazanmasıyla olmuştur.¹⁴³

Göktürklerin ataları olan 10 erkek çocuk, mağaranın dışında kız almak yolu ile “on-ok” yani on boyu meydana getirmişlerdir. Bu evlenme şeklinde “exogami” yani dışarıdan kız alma olayı açıkça görülmektedir.¹⁴⁴

Dıştan evlenmenin (exogami) esas olduğu, sultaya değil velayete dayanan baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp yeni aile kurmak üzere çıkarlar. Baba evi ise en küçük oğula kalırdı.¹⁴⁵

Kız isteme geleneğinin eski Türklerden günümüzde kadar devam ettiğini görüyoruz. Kara Han'ın Oğuz'a kız istemek için Kur Han'a adam gönderdiği yazılı vesikalardan anlaşılmaktadır. Görücü usulüyle evlilik de Dede Korkut Hikâyelerimden olan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Kanlı Kocamın isteğini oğluna söylemesi üzerine oğlu da " *Men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atıma binmeden ol binmiş ola, men kanlu kafır iline varmadan ol varmış mana baş getürmüş ola* şeklinde istediği kızı ifade eder.¹⁴⁶

Söz kesme ve nişan merasimi de Türklerin eski geleneklerindendir. Altay Türklerinde kaçan kız razı olduğuna dair delikanlıya "nişan yüzüğü " yerini tutan yüzük veya mendil gibi bir şey vermektedir. Tunceli'de de evlilik öncesi ilk anlaşma olan nişanda, erkek tarafı kız tarafına yüzük, bilezik, elbiselik, tülbent gibi hediyeler verirlerdi. Bu hediyeler kızın nişanlı olduğunun göstergesidir.

Düğün öncesi yapılan nişan esnasında ve düğünde saçı çağırma/ takmak bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde var olan "kalın" geleneği yoktur. Nişan merasimi ve düğün günü gelen misafirler tarafından maddi değeri yüksek olan ve adına saçı/takı denilen hediyeler verilir. Bu gelenek Şamanist ve

¹⁴² Ögel, C.I, s. 254.

¹⁴³ Ünver Günay- Harun Güngör Türk Dini Tarihi, Kayseri 1998, s.82-83

¹⁴⁴ Ögel, C. II. s. 14

¹⁴⁵ Kafesoğlu, s.216

¹⁴⁶ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin- Faksimile), Ankara 1997, s.185

Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru gelinin geldiği gün "saçı saçmak"¹⁴⁷ geleneğinin günümüze uyarlanmış şeklidir diyebiliriz. Bununla birlikte gelinin yeni evine gelirken çeyiz getirmesi İslamiyet'le birlikte Türk evlenme adetlerinin arasına girmiştir. Gelin arabadan inerken kayınpederi tarafından herkes duyacak şekilde ilan edilen hibe ise; Anadolu Tahtacıları arasında "indirmelik" olarak nitelendirilen süt parası geleneğidir.¹⁴⁸

Gelin eve girerken ayağına kurban kesmek âdet haline gelmiştir. Bu inanış geleneksel Türk dinindeki evlenme törenlerinin en belirgin özelliklerinden birisidir. Buradaki kanlı ve kansız kurban ritüelinin gelinin artık kendisine yabancı olan bir eve kabul edilmesiyle ilgili uygulamalar olduğu kabul edilmektedir. Çünkü gelin oğlanın ailesi için yabancıdır. Gelinin yabancı bir aileye üye olabilmesi için o ailenin ataları ve koruyucu ruhların gelinin üyeliğini kabul etmeleri gerekmektedir. Gelinin yabancı bir aileye kabul edilmesi de kurban aracılığıyla mümkündür. Biz saç geleneğini de bu ritüelin bir devamı olarak algılayabiliriz. Tunceli' de gelin kız evinden erkek evine götürülürken, yol boyunca buğday, şeker, para, kuru üzüm gelinin başı üzeri saçılır. Gelin erkek evinin önüne gelince kurban kesilir.

Düğünden bir müddet kadar Tunceli'de gelin kaynata ve kaynanasıyla yüz yüze gelmez ve konuşmaz. Kocasına ismi ile hitap etmezdi. Gelinler koca tarafının amca, hala, dayı gibi büyüklere saygı duymak zorundadır. Eski Türklerde de gelinin beyinin soyunun erkekleriyle, ihtiyar kadınlarıyla belirli bir süre konuşması ve onlarla ismiyle hitap etmesi yasaktı.

Gelinin düğünde beyaz gelinlik giydiği bilinmektedir. Ak renk temizliğin ve arılığın simgesidir. Gelinini beyaz gelinliğinin üzerine kırmızı kuşak bağlanır. Kırmızı¹⁴⁹ dört-beş cm. kalınlığında olan bu kuşak "*bekâret ve gayretin*" simgesidir. Kızın ileride göstereceği çalışma azmine delildir. Kırmızı renk ise Türk milleti için milli bir özellik taşımasından dolayı önemlidir. Kırmızı renk Türk ruhu ve inancını yansıtmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerimde de gelinlik yerine "*al-kırmızı duvak*" deyimini kullanılmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ İnan, s. 166, 167.

¹⁴⁸ Selçuk, s. 237

¹⁴⁹ İbrahim Altunel, "Gevrekli Seydişehir/Konya Düğünlerinde Gelin ve Güvey Üzerine Bazı Tespitler", 3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bildirileri, Ankara 1995.

¹⁵⁰ Hayrettin Rayman, "Nevruz ve Türk Halk Kültüründe Renkler", Milli Folklor, Bahar 2002, C.7, 14/53, s. 11-31

Kız kaçırma çok eski dönemlerden itibaren bir evlenme usulü olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte bu âdetin daha Hun döneminden itibaren arızı bir şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Evlilikte kız kaçırma âdetini muhafaza eden Yakut boylarında, kız kaçırmaya gidecek gençler, şaman tarafından ayin yapıldıktan sonra yola çıkarlardı. Ayinden sonra gençler atlarına atlayıp, kaçırılacak kızın kabilesine doğru yola çıkarlardı. Yakutların bu adetleri çok eskiden savaş ve baskınla kız kaçırma devrini hatırlatır.¹⁵¹ Birçok Türk boylarında gerçek manasıyla baskın yapılarak kız kaçırma seyrek olaylardandır. Altaylılar da kız kaçırma, kızın rızasıyla hatta baba ve anasının tasvibiyle olur. Kızın razı olduğunun delili olaraktan delikanlıya yüzük ve mendil gibi bir şey vermektedir. Nişan yüzüğünün yerini tutmaktadır.¹⁵²

1.4. Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Ölüm, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Ölüm insan varlığı için bir âlemden diğerine intikal etmektir. Bu anlamda ölüm yok olmak demek değildir. Her canlı varlık için ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Canlılar doğar, büyür ve ölürler. Kur'an-ı Kerim'de ölümle ilgili pek çok ayet vardır. Bazıları “ Her canlı ölümü tadacaktır.” (Al-i İmran, 3/185) ; “ Onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiç şüphe yoktur.” (el- İsra, 17/ 99)“ Biz senden önce de hiçbir beşere dünyada edebilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar baki mi kalacaklardır?” (er-Rahman, 55/ 26)

Ölüm, insanoğlunun hayatın geçiş dönemlerinden üçüncü geçiş aşamasını oluşturur. İnsanlar doğar, yaşar ve ölürler. Doğum, evlilik ve diğer yaşam faaliyetleri ne kadar önemli ise ölüm ile ilgili işlemler de bir o kadar önemlidir. Ölen kişiye saygı ve ona karşı son görevi yerine getirme açısından bakılan bu işlemler yörede “hakka yürüdü”, “ ocaktan geçti”, diye tanımlanır.

Ölüm, dünya hayatının son bulmasıdır. İnsanlar için en hüzünlü ve acıklı olay ölümdür. İnsan tabiatı gereği ebediliği ister, ölümü istemez. Onun için ahiret hayatı düşüncesi bütün din ve inançlarda mevcuttur. İnsanlar bu inanç doğrultusunda bazı uygulamalara girişirler.

¹⁵¹ İnan, s.166

¹⁵² İnan, s.166

1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar

Ölümü geciktirmek, engellemek isteyen hatta ölümü bilmesinin hayatı çekilmez hale getirecek olmasına rağmen, bu merakını dindiremeyen insan için ölüm, hep kafa yorucu olmuştur. İnsan kendisine ölümü hissettiren olay ve nesnelerden uzak durmuştur. Ölüm ile ilgili inanışları üç başlıkta inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi “ölüm öncesi, ikincisi “ölün esnasında”, üçüncüsü ise “ölümden sonra şeklinde başlıklandırılabilir.

1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar

Tunceli ve çevresinde, ölümle ilgili belirtiler, bir kişinin hastalığının ağır olması, hastanın yatağa düşmesi, kendisinin veya bir akrabasının kendisiyle ilgili ölüme yorulan rüya görmesi ve ölecek kişinin fiziki yapısında görülen takatsizlik, fersizlik halleridir. Hatta halk arasında “beti benzi gitmiş, gözlerinin ferî sönmüş” gibi ifadelerle şahsın ölümünün yakın olduğu ve öleceği inancı vardır.¹⁵³

Ağır hastanın ayakları şişmişse, yanındakiler hissettirmeden parmaklarıyla hastanın ayaklarının dibine basarlar. Basılan yer, eskisi gibi çabuk şişerse hastanın iyileşeceği, şişmezse öleceğine inanılır. Rüyada eşek görülmesi veya harabe (yıkık) ev görülmesi ölüme yorulur. Rüyada beyaz gelinlik görmek ölüme işarettir. Rüyada ölü görmek, diriye işarettir ve o ve misafir geleceğine inanılır. Rüyada dişin çekilmesi, akrabalarından birinin ölümüne işarettir. Ölen bir yakınının rüyada kişiyi yanına çağırması o kişinin öleceğine yorumlanır.¹⁵⁴

Rüyada, insanlar görmüş oldukları bazı rüyaları ve olayları ölümle yorumlamaktadır. Rüyada kan, baykuş, bulanık su, ölmüş bir yakınının onu yanına çağırması kötüye ve ölüme yorumlanmaktadır. Rüyada kızların gelin olması, o kişinin öleceğine delalet ettiğine inanılır. Gelinlik ile kefenin benzetilmesi bu rüya yorumunun gerekçe olarak kabul edilebilir.¹⁵⁵

Ölümü düşündüren bazı hayvanlarla alakalı inançlar vardır. Anadolu’nun birçok yöresinde olduğu gibi Tunceli Alevîlerinde de ölüm ve kötü habere en çok yorumlanan hayvan baykuştur. Baykuş bir evinin yakınında, özellikle damında ötmesi o evde birinin

¹⁵³ Ali Güneşli, 1955 Tunceli doğumlu, Tunceli merkez’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁵⁴ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹⁵⁵ Yüksel Tekbaş, 1969 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, Telekom’da çalışıyor.

öleceği anlamına geldiğine inanılır. Baykuş kimin damına konmuşsa ve ötmüşse o evden kötü haber çıkacağına inanılır. Bir insan diğerine beddua ederken “*evine baykuş tünesin*” der. Çünkü baykuş tüneyecek olan bu evde kötü bir olayla karşılaşılacağına inanılır. Kötü olaydan maksat o evden bir ölünün çıkmasıdır. Bu nedenle insanlar evinin yakınında veya bacasında öten bir baykuş gördükleri zaman onu hemen uçururlar. Sadece baykuş ölümün simgesi değildir. Köpeğin uzun uzun uluması da ölümün ön belirtisi olarak belirtilir. Bu nedenle uzun uluyan köpekleri susturmak için önüne ekmek atılır ve “başını ye” denir. Böylece köpeğin ulumasıyla gelebilecek ölüm bertaraf edilmeye çalışılır.¹⁵⁶

Yörede bir çocuk sürekli ağlarsa o evde mutlaka bir ölüm meydana gelir, ziyaret yerlerinde bulunan ağaçları kesmek, ziyaret yerindeki türbeye ait bir şeyi alıp götürmek, ateşe karşı sövmek, tükürmek gibi saygısızlık yapmak mezarlığın genişletilmesi ölüme yorumlanır.

Ağır ve yatağa düşmüş hastaları, ziyaret etme âdeti vardır. Bu hastaları akrabaları ve tanıdıkları tarafından ziyaret edilir. Hastaların yanında Kur'an-ı Kerim okunur. Akrabaları Kur'anı bilmiyorlarsa, özellikle hoca tutulup Kur'an-ı Kerim okutulmaktadır. Hastanın akrabaları biliyorsa Kur'an-ı Kerimi onlar okur. Eğer hasta genç ise çok acıklı bir durum olduğu için, hastanın yanında, ölümden özellikle bahsedilmez. Onun için hak helalliği alınmaz. Genç hastanın yanında şifa niyetiyle Kur'an-ı Kerim ve dua okunur. Hastalığın geçeceği ve iyileşebileceğini söyleyerek hastaya teselli ve ümit verilir.¹⁵⁷

Hastayı ziyarete gelenler, hastadan helallik alırlar. Hasta da ziyaretçilerden hak helalliğini alır. Karşılıklı hak helalliğinden sonra, ziyaretçiler hastaya teselli vermeye çalışırlar: “Kimin ne zaman öleceği belli değil, belki biz sizden önce ölürüz, inşallah iyileşip daha çok yaşarsın.” gibi sözler ve temennilerle hastaya teselli verirler. Bu arada akrabaları, hastaya vasiyetini sorar. Nereye gömülmek istediği, kimseye borçlu olup olmadığı sorulur. Yaşlı hasta, çocuklara birlik beraberliklerinin korunmasını nasihat eder. Sonra teker teker kardeşlerinden çocuklarından ve hanımından helallik alır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Cemal Aşkın, 1962 Tunceli- Çukur köyü doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf, servis işleriyle ilgileniyor

¹⁵⁷ Nurettin Tekbaş, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, İl Kültür Turizm Müdürlüğünde çalışıyor

¹⁵⁸ Yılmaz Çakmak, 1969 Elazığ doğumlu, Tunceli merkezde oturuyor, lise mezunu, esnaf

Bazı yörelerde erkek hastaya “yastığın hayırlı olsun, kimin ne zaman öleceği belli değil, yolun açık olsun”, kadın hastaya ise “Allah hayırlı kapı açsın, kimseyi ele-avuca düşürmesin.” diye dua edilir. Hoca, hasta ağırlaştığında akrabaları ve yanındakiler Kelime-i Şehadet getirmesini telkin ederler. Kelime-i Şehadet getirilmesindeki maksat, son nefesini iman ile vermesidir. Son nefesinde iman ile gitmesi ölenin ahreti için çok önemlidir. Şeytanın, hastaya imansızlık vesvesesi vermesinden korkulur. Onun için hastanın yanında daima Kur’an okunur ve şehadet getirilir. Eğer hasta, Kelime-i Şehadet getiremiyorsa, akrabalarından biri vekil olur. Hastanın yerine vekil vekâleten şehadet getirir. Hasta perişan olursa yönü kibleye döndürülür. Bundaki amaç öldükten sonra döşeginde eziyet çekmesin.¹⁵⁹

Çok eziyet çeken, dayanılmaz acıları olan hastanın, ayaklarının altına üç gün boyunca bal sürülür. Bal sürmenin amacı, ölümün kolay gerçekleşmesini sağlamaktır. Zor ölümle ilgili diğer bir inanış ise, ölüm esnasında fazla sıkıntı çekenlerin, ahiret hayatında rahatlık göreceği inancıdır. Çünkü ağır hastalık sırasında kişi, daha fazla Allah’a yalvarır, daha çok duada bulunur.

Ölüm döşegindeki insanlar ziyaret edilmesi önemli adetlerdendir. Ziyarete gelenler hastayı üzmemek için hastanın yanında ağlamazlar. Ölüm yatağındaki kişinin rahat can vermesini sağlamak amacıyla birtakım uygulamalar yapılır. Hastanın ağzına su verilir veya ıslak bezle dudakları ıslatılmaya çalışılır. Uzaktaki yakınları varsa gelmeleri için haber verilir. Can verme anında yakınlarının yanında olmaya çalışması bir adettir. Ayrıca bazı Alevîler arasında hastanın başında Kur’an okunduğu belirtilmektedir.¹⁶⁰

Azrail ile cebelleşmek boğuşmak hasta bir kişi için çokça kullanılan birdeyimdir. Ayrıca kötü bir hastalık geçirip iyileşen kişiye *kefeni yırttın* derler.

1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar

Ölüm döşeginde bulunan hasta mutlaka kibleye doğru yatırılır. Hoca gelip başında Kur’an okur ve bu esnada hasta ruhunu teslim ettiği sırada gözleri çukura düşer, hemen gözleri kapatılır, benzi sararır. Ayaklarından yukarı doğru bir soğukluk hissedilir. Ölüm anında nabızı yavaşlar ve nefesi hızlanır. Öldüğü anlaşıldığı zaman

¹⁵⁹ Ali Ekber Şahin, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹⁶⁰ Habib Gül, 1955 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

kafası üzerinden bağlanan bir bezle ölünün çenesi kapatılır. Elleri göbek üzerine bağlanır. Ayrıca ayakları yan yana getirilerek başparmakları birbirine bağlanır.

Bağlanmanın amacı, ölünün daha düzgün ve rahat bir biçimde kefenlenmesidir. Ölünün karnı şişmesini önlemek için, makas ve bıçak, gibi demirden yapılmış eşya bırakılır. Ölenin yakınları bir kişi vasıtasıyla yörede yaşayanlara ve hocaya haber verirler. Çevreden ölüm haberini duyan kişiler, yakınları gelinceye kadar cenaze bekletilir. Daha sonra kişinin en yakınına su ısıtma konusunda görevlendirilir.¹⁶¹ Günümüzde vefat edince hemen cem evi morguna götürülür ve orada kefenleme yapılır.

Gözleri açıksa el sürülerek kapatılır. Gözü açık giden ölü gözü kapanmıyorsa beklediği veya sevdiği halde alamadığı biri varmış diye yorumlanır. O kişiler gelip ellerini sürerek gözünü kapatırsa kapanır, diye inanılır.¹⁶²

Ölüye eziyet olmasın diye üzerindeki elbiseler makasla kesilir. Ölen kişi için hemen su ısıtılır. Suyun sıcaklığına dikkat edilir. Isıtılan suyun ılık olması gerekir. Eskiden İl merkezinin büyük bir kısmında ve diğer civar ilçe ve köylerde cenaze ölü evinde yıkanır. Şimdi cenaze merkez cem evinde yıkanmaktadır.

Cenaze yıkanırken, ölünün birinci dereceden akrabaları ölüyü yıkamaya yardım ederler. Ölü teneşir tahtasının üstünde yıkanır. Gasil hane dışında, sabit bir teneşir tahtası yoktur. Ölü evi, cenazenin yıkanması için hemen bir teneşir tahtası hazırlar. Teneşir tahtası hazırlandıktan sonra, cenaze yıkanır. Cenaze yıkamayı kâmil insan tanınanlar veya Seyyidler veya hocalar yıkarlar. Kadın cenazelerini, yıkama usulünü bilen tecrübeli kadınlar yıkarlar.¹⁶³

Ölüyü hoca yıkar; ancak bazı köylerde ölüyü usulü bilen akrabaları da yıkayabilir. Ancak tereddüt ve yanlışlık yapılmasın diye hoca veya bilen bir kişi cenazenin nasıl yıkanacağını anlatır. Yıkamaya başlamadan önce ve yıkadıktan sonra olmak üzere iki defa abdest aldırılır. Bazı yerlerde de tek bir kez yıkanır ve yıkamanın sonunda abdest aldırılır. Gusül abdesti aldirmek suretiyle cenaze yıkanır. Saçları da aynı şekilde yıkanır ve taranır. Cenazeyi yıkama işlemi bittikten sora kurulanır ve kefenlenir. Kefen, yedi kat beyaz kumaş ve cenazenin beline bağlanan kendi kuşağından meydana

¹⁶¹ Zeynel Açıkgöz, 1959 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁶² Hasret Demircan, , 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁶³ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

gelir. Kefenleme esnasında kadının sağ eli göğsünün üzerine, erkeklerin elleri ise yanına konur.¹⁶⁴

Eskiden Alevi köylerinde ölüyü dedeler de yıkayıp defnederlerdi. Dedeler, cenazeyi defnederken On iki İmam üzerine deyişler söylerler. Kefen, genelde beyaz bir bezden yapılır. Kefen biçmeyi işin ehli olanlar yapar. Bazen yaşlılar daha hayattayken kendi kefenlerini hazırlarlar. Kefenin önceden hazırlanmasının nedeni, ölüm anında kefenin bulunmayacağı veya kendi helal parasıyla kefeni temin etme düşüncesidir. Eskiden, ölüm anında kefen hazır değilse yorganın, döşeğin beyaz bezinden kefen yapılırdı.¹⁶⁵

Alevilerde, kadınların cenazesi yıkandıktan sonra kadının yüzü saçlarıyla kapatılır. Kadın cenazenin yüzünü saçıyla kapatmanın nedeni, felekten (Azrail'den) korkmasını engelleme inancıdır.¹⁶⁶

Ölü, Cem Evine getirilir. Cem evinin Gasil hanesinde Dede veya hoca nezaretinde yıkanıp kefenlenir. Kefenlemeye müteakip cenaze tabuta konur. Cenazeyi köylerde, omuzlarda cenaze namazının kılınacağı yere götürülür. Musalla taşı, cenaze tabutunun bırakıldığı taştır. Cenaze namazı Tunceli İl merkezinde Cem evinin bahçesinde musalla taşına konur.

Cenaze, musalla taşına konulduktan sonra imam, ölü için hazır bulunanlardan hak helalliği ister. Hazır bulunanlar, haklarını helal ederler. Cenaze namazını imam kıldırır. Cenaze namazına mümkün olduğunca köylerde erkeklerin tamamı katılır.

Cenaze namazında Dede veya hoca: “helallik hayırlısı” nı verir. “ Bismişah Allah Allah, Sevgili Canlar, Hakka yürüyen bu canı nasıl bilirdiniz?” der. Orada bulunanlar: “iyi bilirdik.” derler. Dede de “ Hak sizlerden razı olsun! ”. “ Ey Canlar Hakka yürüyen bu yol eri, sizin içinizde yedi, içti, kondu, göçtü, sizlerle birlikte yaşadı. Kimi bilir hak yedi. Hakka yürüyen bu can üzerinde maddi ya da manevi bir hakkınız olabilir, varsa helal ediyor musunuz? Diye sorar. Meydan erleri “ Helal ediyoruz. Hak- Muhammed- Ali yardımcısı olsun!” derler.

Dede veya hoca helallik sorusunu üç kere sorar. Cem erenleri üç kez yanıtlar. Dede şu Gülbenki okur. “Allah’ım, can kıblesine döndük sana yakarıyoruz. Sen canansın, o can. Şimdi canı, bedeni terk etti. Bedeni toprağa dönecek. Canı ise sana.

¹⁶⁴ Ali Ekber Şahin, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹⁶⁵ Hüseyin Erdoğan, 1945 Tunceli Doğumlu, Tunceli’ de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁶⁶ Beser Albayrak, 1958 Nazımiye doğumlu, Merkez’de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

Canan'ım özüñ eyleme geçsin. Hakka yürüyen canımız canına can olsun. Pir Ali, mürşit Muhammed ve Ehli beyt yüzü suyu hürmetine, Üçler, Beşler, Yediler, On iki imamlar, On dörtler, On yediler ve Kırklar bize yardımcı olsun, yol göstereyin. Hakka yürüyen canımızın bu helallik, gönül defterine kayıt edilsin, silinmesin, hatırlansın. Gerçeğe Hu!" Der ve cenaze töreni sona erer.¹⁶⁷

Cenaze ailesine yardım olsun diye tabut omuzlara alınmadan önce bütün herkes tabutun üstüne konan poşetin içine para bırakılır. Cenaze sahibi fakirse masraflarda kullanır. Durumu iyi olan iseler hayrına mezar kazanlara veya cem evine bağışlarlar.

Cenaze akşam vakti kaldırılmaz. Sabah erken, güneş doğarken cenaze kaldırılmaz, herkesin toplanacağı zaman belirlenir. Yer mühürlendikten sonra cenazenin gömülemeyeceğine inanılır. Eğer zorunlu bir durum varsa hemen defnedilir. Ölen kişi kimi hayattayken kimi vasiyet etmişse bu görevi o yapar. Bu sevginin ve saygının ifadesidir.

Cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze omuza alınarak mezara kadar götürülür. Mezarı ölenin akrabaları ve komşuları kazarlar Bazı köylerde, mezar kazmaya herkes yardım eder. Mezar kazma işlemi için katı surette para alınmaz. Allah rızası için ve ölünün yakınlarına nasıl yardımım dokunur düşüncesiyle mezar kazılmaktadır.¹⁶⁸

İl ve ilçelerde mezar kazma karşılığında bir miktar para verilir. Hatta Alevilerde teneşir tahtasının veya tabutun yanına bir bez serilir. Oraya gelenler bir miktar para bırakırlar. Toplanan paralar, ölüyü yıkayan dedeye veya imama, suyu dökenlere ve mezarı kazıyanlara dağıtılır.¹⁶⁹ Toplanan para aileye bırakılır. Aile cenaze masraflarına kullanırlar.

Cenaze mezara götürüldüğünde tabut açılır. Ölü kefenli olarak mezara bırakılır. Ölünün birinci derecede akrabaları cenazeyi mezara bırakır. Cenaze mezara konulduktan sonra üstü tahtalarla örtülür. Mezarın boyu insan göğsünün hizasına kadar gelmelidir. Cenaze mezara bırakılırken muhakkak surette yönü kıbleye döndürülür. Bu esnada, imam tarafından Kur'an-ı Kerim'den, özellikle Yasin Süresi ve diğer süreler okunmaktadır. Tahtaların üzerine hasır, naylon bırakılır. Eskiden meşe ağacı budanmadan bırakılırdı. Ondan sonra toprak hasırın üstüne atılır. Orada bulunan herkes

¹⁶⁷ Hüseyin Erdoğan, 1945 Tunceli Doğumlu, Tunceli' de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁶⁸ Nurettin Tekbaş, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, İl Kültür Turizm Müdürlüğünde çalışıyor

¹⁶⁹ Abdullah Arıkan, 1948 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf

toprak atmaya çalışır. Yalnız kürek elden ele verilmeyip yere bırakılır. Yere bırakıldıktan sonra alınır. Bunun sebebi küreğin elden ele verilmesi uğursuzluk getireceği inancıdır.¹⁷⁰

Mezar toprakla örtülüp tümsek hale getirilir. Toprağın üstüne su serpilir. Toprak küreğin arkasıyla ve elle sıkıştırılır ki üzerindeki toprak dağılmasın. Mezarın başından, herkes ayrıldıktan sonra imam ölüye telkin verir. Telkinde hesap veren meleklerle ne şekilde cevap verileceği hatırlatılır. Alevilerde cenaze mezara bırakıldıktan sonra ölünün göz tarafına toprak atılır. Ölünün gözüne toprak atılmasının anlamı, ölenin gözünün dünyada kalmaması inancıdır. Kadınların mezarının üstüne ağaç dikilir. Eğer ölen genç ise ağaca tülbent, yaşlı ise ihtiyar kadına başörtüsü (puşi) bağlanır.¹⁷¹

Günümüzde artık mezar hazırlanırken, alt kısma beton atılır. Kenarlarına birket tuğla örülür. Mevta mezara tabutla konulur. Bazen tabutun alt kısmı içinde battaniye de kalır. Bazen ölünün ayağında çorap kalır. Kefenleme yapılamamışsa nadir yorganla defnedilir. En son mevta mezara yerleştirildikten sonra beton bir kapakla mezar kapatılır. Tabutun ayak kısmına da ölünün en son giydiği elbiseler bir poşet içinde ayakucuna bırakılır ve üzerine toprak atılmaya başlanır. Herkes ayrıldıktan sonra hoca telkinini verir. Cenaze sahipleri cenazeye katılanları uğurlarlar.¹⁷²

1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar

Tunceli ve çevresinde ölüm sonrası ile ilgili çeşitli inanışlar bulunmaktadır. Ölümün gerçekleşmesi ile beraber ölü evine herkes yardım eder. Özellikle ilk üç gün veya bir hafta komşular, ölenin akrabaları yasta olduğu için yemek yaparak taziye evine gönderirler. Yörede Alevi kesiminde cenaze defnedildikten sonra, hemen bir yemek, lahmacun, cenazeye katılanlara verilir. Bu yemeği ölünün akrabaları ölü evinde hazırlarlar. Taziye giderler çay, şeker, kola, fanta gibi ikramlarla eli dolu giderler.¹⁷³

Taziye süresi genelde ölümden itibaren bir haftadır. Günümüzde il ve ilçe merkezlerinde bu süre üç gündür. Taziye gelenler, ölenin yakınlarına baş sağlığı ve ölen için Allah'tan rahmet dilerler. Taziye gelenler kısa bir müddet kalarak ayrılırlar.

¹⁷⁰ Ali Ekber Şahin, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹⁷¹ Sevgi Demir, 1974 Ovacık doğumlu, Tunceli merkez'de ikamet ediyor, ilkokul mezunu, çalışıyor

¹⁷² Ali Ekber Yurt, 1976 Hozat doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, üniversite mezunu, Tunceli SHÇEK müdürü (dede)

¹⁷³ Ali Tonga, 1959 Tunceli- Aktuluk köyü doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf, servisçi

Taziye-den ayrılırken tekrar başsağlığı dilenir. Ölü yakınlarına fazla üzülmemelerini, ölmenin insan için mukadder olduğu ve ölümü herkesin tadacağı ifadeleriyle teselli vermeye çalışırlar.

Ölü defnedildikten sonra ilk akşam mezarın üzerinde barut veya ateş yakılır. Bunun nedeni, kurt, çakal, porsuk gibi hayvanların cenazeye zarar vermesini önlemektir. Aleviler kırk gün boyunca mezar başında mum veya ateş yakılır. Kırkıdan sonra da Cuma akşamları mezar başında mum yakarlar. Alevilerde mezar başlarında mum veya ateş yakmanın, ölü ruhuna aydınlık vereceğine inanılır.¹⁷⁴

Alevilerde, ölünün üçüncü gününde “ölünün ağzını açma” töreni yapılır. Koyun veya koç kesilir. Akşamdan itibaren yemek hazırlıkları yapılır. Kesilen koyunun ciğerleri akşam yemeğinde yenilir. Sabah olunca yani ölünün üçüncü gününde mezarın başına gidilir. Orada bulunan herkese yemek dağıtılır. Böylece ölünün ağzının açıldığına inanılır. Artık ölünün öteki dünyada ağzının açılarak yemek yemeye başladığına inanılır.¹⁷⁵

Cenaze için kadınlar ağıt yakarlar. Yası olanlar siyah elbise giyerler, siyah yazma örterler. Erkekler ise tıraş olmazlar. Cenaze sahipleri, komşuları tıraş ettirene kadar saç ve sakallarına karışmazlar. Ölen kişinin borcu varsa geride kalan yakınları öderler. Bir hafta sonra un, yağ, tereyağı ile helva yapılır. Lokma ve niyazlar dağıtılır. Bir kişi öldükten sonra ruhunun yedi gün kendi evini ziyaret ettiğine inanılır.¹⁷⁶

Vefattan on beş gün yani iki hafta sonra on beşinci gün yemeği verilir. Hoca bu yemeklerde yemek dualarını yapar. İnanişâ göre ölen kişinin etleri 40 ila 52 gece sonra kemiklerinden ayrılır. Ölünün etleri kemiklerinden kolay ayrılsın diye o gece evinde dualar edilir ve ölenin yakınları için yemek verilir. Bu yemeklere ölünün “kırkı” ve “elli ikisi” yemekleri denilir ve herkes davet edilir. Bu günlerde yemek vermeyen kişilerin ölen kişi için tam olarak görevlerini yerine getirmediğine inanılır.

Cenaze nedeniyle komşular çalgı vs. şeyler çalmazlar ve eğlence yapmazlar. Ani bir durum olduğunda veya düğün, sünnet gibi önceden belirlenmiş program varsa yas alınıp yapılabilir. “ yas alma” düğünden bir hafta önce, düğün sahibinin belli bir hediye ile cenaze evine gidilip müsaade istenmesidir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Kazım Korkmaz, 1962 Tunceli doğumlu, Merkezde yaşıyor, üniversite mezunu, esnaf.

¹⁷⁵ Yılmaz Çakmak, 1969 Elazığ doğumlu, Tunceli merkezde oturuyor, lise mezunu, esnaf

¹⁷⁶ Ali Ekber Şahin, 1967 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

¹⁷⁷ Cemal Aşkın, , Tunceli- Çukur köyü doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, esnaf, servis işleriyle ilgileniyor

Mezar ziyaretleri, Tunceli’de önemli bir görev olarak telakki edilir. Bazı köylerde Cuma akşamları yani Perşembe günü İkindiden sonra mezarlara gidilir. Kur’an okunur. Alevilerde Cuma akşamları mezar başlarında mum ve ateş yakılır. Ölülerin kabirlerinin böylece aydınlık olacağı, ölülerin ferah duyacakları inancı vardır. Bütün mezarların başucunda mum ve ateş yakıldığı, mezar taşlarındaki duman islerinden anlaşılmaktadır.

Eskiden mezarların başucu ve ayakucuna iki taş dikilirdi. Etrafı taşlarla örülürdü. Günümüzde ise ölünün başucundaki mezar taşına doğum ve ölüm tarihleri, isim ve soy ismi, kimin oğlu olduğu ve “Ruhuna Fatiha” yazılır. Mermer taşıyla mezarlar yapılmaktadır. Bunun amacı mezarın kime ait olduğunun bilinmesi amacı taşır. Alevilerde mezarlar süslenir ve mezar taşlarına çeşitli figürler çizilirdi. Mezarlarda eskiden koç ve keklik resimleri mezar taşları üzerine resmedilirdi. Günümüzde yeni mezarların mezar taşlarında, ölenle ilgili bilgilerin yanı sıra, tamamında gül resminin olması dikkatimizi çekti.

1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türkler ruh ve can mefhumunun genel olarak **tin (nefes)** kelimesiyle ifade etmişlerdir. Çağdaş Şamanist Türk boylarından Yakutlarda ruh- can mefhumuna tin, kut ve sür kelimeleri ile ifade edilir. Altaylılar da ruh-can mefhumunu tin, süne, kut kelimeleri ile ifade ederler. Tin kelimesi esinti, rüzgâr, nefes anlamlarına da gelir. Kut her şeyde bulunur, cansız şeylere kutsiyet verir. Sür- insana enerji, irade ve umumiyetle ruhi hallerini meydana getiren unsurdur.¹⁷⁸

Eski Türklerde ölüyü elbiseleriyle gömme ve ölüyü bekletme adetleri vardı. Gerekliğinde uzaktaki akrabaları için bir, iki gün bekletirlerdi. Bu sürede karnı şişmesin diye demirden yapılmış bıçak, makas gibi eşya üzerine bırakılırdı. Bugünde Tunceli’de yakın akrabaların ulaşabilmesi için kişi öldüğünde bekletilir. Cenaze kefenlenir. Karnı şişmesin diye makas, bıçak gibi demirden eşya ölünün üzerine bırakılır.

Eski Türk tarihinde Hunlar, milattan önce III. Yüzyılda ölülerini tabutun içine koyarlardı. Ölenlerin ardından yas tutulur, ölüler gömülerek yeri belli olsun diye kurgan inşa edilir, tümsek yapılır, taş yığılırdı. Hatta balbal denilen dikey taşlarla, ölen kişinin

¹⁷⁸ İnan, s. 176

heykellerini dikerlerdi. Atalara ait hatıralar kutlu sayılır. Ölmüş büyüklere saygı gösterilirdi. Kurban olarak hayvanlar kesilirdi.¹⁷⁹

Bugünde Tunceli’de ölümlerin arkasından yaslar tutulur. Ölümlerin mezar yerleri mezar taşlarıyla belirlenir ve mezar taşlarının üstüne isimleri yazılır. Ölü vefat edip defnettikten sonra yemek verilir ve adına kurbanlar kesilip fakirlere, komşulara, etraftaki herkese dağıtılır.

Eski Türklerde ölü Beltirler tarafından yıkanır. Beltirler ölüyü Müslümanlar gibi yıkarlardı. Erkeklerini erkek ihtiyarlar, kadınlarını da kadınlar yıkarlardı. Ölü yıkandıktan sonra ölünün elbiselerini ve ölüyü tabuta koyarlar. Ölü mezara konulduktan sonra mezardan dönenler ölünün çıktığı eve gelirler, iyice yıkandıktan sonra yemek yerlerdi. Defin töreninden yedi gün sonra köy halkının hepsi toplanıp mezarlığa gidip ateş yakarlardı. Ölü için ölü aşı üçüncü günü verilirdi. Yoğ töreni (matem, yas yemeği) definin üçüncü, yirminci, kırkıncı günlerinde, altıncı ayında, yıl dönümlerinde yapılmaktadır.¹⁸⁰

Tunceli’de de ölümleri erkekse hoca, dede, kâmil bilen erkek kişiler yıkarlar, kadınları da yine akrabalarından veya yaşlı kadınlardan bilenler yıkarlar. Yine ölümler tabutla mezara konup, en son giydiği elbise poşet içinde ayakucuna mezara bırakılır. Definden sonra mezar kazımın da görevli olanlar da dâhil herkes cenaze evine gelip yemek yerler. Üçüncü gününde de ağız açma olarak ta inanılan yemek yenir. On beşinci, kırkıncı ve elli ikinci gün yemekleri ölü için yedirilir. Niyazlar ve lokmalar yapıp dağıtılır. Yıl dönümü yemekleri verilir.

Rüyalar konusunda ise Anadolu’da rüya da diş çektirmeyi veya dişin sökülmesi ölümün ön belirtisi olarak görme inancı yaygındır. Rüya da yılan sokması da ölümü düşündüren bir ön belirtidir.¹⁸¹ Hayvanlarla da ilgili Baykuş öttüğü zaman o evden ölü çıkacağına inanılır. Baykuş bu nedenle ölüm kuşu olarak bilinir. Baykuş Türk destan ve anlatılarında hain bir kuş olarak girmiştir ve yiğitlere her zaman beddua etmiştir.¹⁸²

Köpeğin uluma biçimi ve uluma zamanı diğer zamanlara göre farklılık gösterince de yaklaşan ölümü haber verdiğine inanılır. Tunceli’de de baykuş, yılan ve

¹⁷⁹ İnan, s.188-189

¹⁸⁰ İnan, s.182

¹⁸¹ Selçuk, s. 281

¹⁸² Ögel, C.2, s.551

köpek hayvanlarına hem rüya da hem de normal güncel hayatta da uğursuzluk ve ölümün habercisi olduğu inancıyla bakılır.

Yıldız kayması ise gökyüzüyle yeryüzü arasında analogik düşünce sonucu insanların gökyüzünde birer yıldız olduğu tasarımı, insanlarla yıldızlar arasında “kayma, sönme, göçme” yönünden benzerlikleri düşündürülmektedir.¹⁸³

Mezarlıklar kutsal yerler olduğu inancı Eski Türklerde de vardır. Ata mağaraları, ata mezarları Türkler için mukaddestir. Bu nedenle oralar kirletilemez, yabancıların ayak basmasına izin verilmez. Ata mezarları muayyen zamanlarda ziyaret edilir. Atalarının memnun edecek şekilde ayinler yapılır. Kurbanlar kesilirdi. Bu inanışlar Tunceli’de de bugün İslami bir şekle bürünerek devam etmektedir.

Tunceli’de ölen kişi evlenmeden ölmüşse sağ eline elma bırakılarak defnedilir.¹⁸⁴ Tunceli ve civarında yıldırım çarpması sonucu hayatını kaybeden kimsenin mezarı kutsal sayılır, ziyaret muamelesi görür.¹⁸⁵

¹⁸³ Örnek, s. 209

¹⁸⁴ Kalafat, İslamiyet ve Türk Halk inançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.30

¹⁸⁵ Kalafat, “Türk-Ermeni Kültür İlişkilerinde Mitolojik Boyut” ,Bilim ve Akıl Aydınlığı Eğitim Dergisi, Nisan 2003, Yıl.4, S.38.

II. BÖLÜM

2. TUNCELİ VE ÇEVRESİ TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Yağmur İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Tabiatla ilgili inanışları genel olarak Eski Türklerde “yer- su” inancında bulabiliriz. Şamanist denilen Türklerin dağ, orman, ağaç, su ruhlarına umumiyetle yer-su dediğini ve Tanrıya kurban adadıkları bilinmektedir. Geleneksel Türk dininde atalara, dağlara, ırmaklara, ruhlara taparcasına saygı göstermek ve kurban kesmek, suyu, ağacı, dağı, mezarı kutlu bilme inancı vardır.¹⁸⁶

2.1.1. Yağmur İle İlgili İnanışlar

Yağmura Anadolu’da rahmet, bereket gözüyle bakılır. Hemen hemen her yerde yağmur yağdığı zaman daha çok “rahmet yağıyor” deyiimi kullanılmaktadır. Suyun mukaddes olduğuna inanıldığı için rahmet sıfatıyla bir anılır. Yağmurun bir rahmet olarak vasıflandırılması Tanrı’nın bir iyilik bağışı olduğunun vurgusudur.¹⁸⁷

Tunceli’de baharın tohumlar ekilirken ve leşberlik zamanından önce kişiler aileleriyle birlikte ziyaret yerlerine gidip, ziyaret yerlerinde kurban keserler. Çocuklarıyla birlikte hasat mevsiminin bereketli geçmesi için dua ederler. Yağlı ekmek, lokma ve niyaz ve kurban etlerini fakirlere, etraflarındaki herkese dağıtırlar.¹⁸⁸

Eskiden bazı yaşlı neneler sabahları erken güneş doğarken güneşe yönelip sesli olarak yaklaşık yarım saate yalvarıp bereket için dua ederlerdi.¹⁸⁹

Kuraklık baş gösterirse, bağlar, bahçeler ve ekinler kurduğunda, yağmura olan ihtiyaç da artar. Bu gibi durumlarda, kuraklığın giderilmesi için yağmur yağması için ziyaret yerlerine topluca giderler, kurbanlar keserler. Perşembe veya Cuma akşamları lokmalar, yağlı ekmekler, niyazlar, kurban kesilmişse komşulara herkese kurban eti dağıtılır.

¹⁸⁶ Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresindeki Adak Yerleri, Ankara 1967, s.326

¹⁸⁷ Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri, Ankara 2006, s. 184

¹⁸⁸ Kaya Şahin, 1952 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁸⁹ Hasret Demircan, 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

Kurak geçen dönemlerde ziyaret yerlerinde kurbanlar kesilip dualar yapıldıktan sonra kutsal sayılan ziyaret suyu havaya doğru serpiştirilir. Rahmet ve bereket umulurdu.¹⁹⁰

Yağmur yağmaması ya da yağmurun aşırı yağması gibi tabiat olaylarında bölgede yaşayan Alevilerde daha çok bir günah işlemenin sonucunda Allah tarafından başlarına gelen bir bela olarak görülür. Yağmurun çok yağdığı ve durmadığı durumlarda ailenin en büyük erkek çocuğu dışarı tuz atar. Böylelikle yağmurun durması beklenir. Yağmurun yağmadığı ve kuraklık olduğu dönemde ise yine ailenin en büyük erkek çocuğu yedi evden buğday, mercimek, nohut gibi gıda malzemeleri toplayarak getirir. Bu malzemeler uygun bir yerde pişirilir ve pişen yemek yedi eve dağıtılır. Böylece yağmurun yağacağı umut edilir.¹⁹¹

En son 1947 gibi zamanlarda büyük bir kuraklık yaşanmış, o zamandan beridir, yazları normal olarak devam edip, bahar yağmurları tüm bereketiyle yağmıştır.¹⁹² Yakın nesil büyükler kuraklıkla ilgili inanışları çok az bilmektedirler.

Bazen yanlarında leşberliği ifade eden kazma ve küreklerini de yanlarında götürüp, içme sularında yıkayıp, havaya kaldırıp, “Ya Rabbi İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt hürmetine, çalışmak ibadettir, çalışılan bu kazma- kürek hatırına da yağmur ver!” diye dualar ve niyazlar edilirdi.¹⁹³

Yağmur selinin ekinlere zarar vermemesi için, çiftçinin sabanı, şiddetli veya çok yağmur yağdığında, dışarıya yağmurun önüne bırakılır veya herhangi bir demir parçası yağmurun önüne bırakılır. Fırtınanın dindirilmesi ile ilgili olarak, bir ailenin ilk çocuğu altı tane evden un toplar. Unu şiddetli rüzgârın önüne savurur. Bu uygulamanın fırtınayı dindireceğine inanılır.

Şiddetli yağmur çok yağarsa gök delindi derler. Ab-ı hayat olduğuna inandıkları Nisan yağmuru toplayıp içerler. Yemeklere koyarlar, büyük ve küçük hayvanlara, arılara verirler. Dolu yağarsa salât ve selam verirler. Haçurge adı verilen ocak demiri

¹⁹⁰ Rıfat Şahin, 1931 Mazgirt doğumlu, Ankara’da yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

¹⁹¹ Gülbaykücü, s. 64

¹⁹² Kaya Şahin, 1952 Mazgirt doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, emekli, ilkokul mezunu

¹⁹³ Rıfat Şahin, 1931 Mazgirt doğumlu, Ankara’da yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli

veya ekmek sacını sokağa atarlar.¹⁹⁴ Yağmur yağarken güneşin açması, tilkilerin düğünü var diye inanılır.¹⁹⁵

2.1.2. Yağmur İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın olan bir inanca göre, büyük Türk Tanrısı, Türk kavimlerine “yâda” veya “cada, yat” adı verilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Türkler bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı.¹⁹⁶

Türklerde yağmur yağdırmak için yapılan diğer bir tören ise yağmur duasına çıkmaktır. Çuvaş Türklerinde yağmur duasına çıkılmakta ve daha sonra yağmur duasına çıkan çocukların un, darı, tereyağı, yumurta toplayıp daha sonra pişirip yedikleri bilinmektedir.¹⁹⁷ Tunceli’de de ziyaret yerleri kutsal sayıldığından kişiler ailelerini alıp ziyaret yerlerine gidip lokma, niyaz, yağlı ekmek yapıp, yiyip dağıtırlar.

Kırgızların Manas destanında Çin seferi rivayetinde Almanbet adlı kahramanı yağmur yağdırmak için bulutları efsunladığı zikredilir.¹⁹⁸

Ural dağlarının doğusunda yaşayan Ulu Katay, Salcıvıt, Barın-Tabın Başkurtlarında yağmur tılsımı olarak birini suya atmak, birbirine su serpmek âdeti vardır. Yağmur duası namazı kılındıktan sonra imamı yakalayıp suya atarlar, birbiri üzerine kova ile su dökerlerdi.¹⁹⁹ Tunceli’de de kişiler ziyaret yerlerindeki suları havaya serpiştirip, rahmet ve bereket umarlar.

2.2. Ağaç İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Doğanın vazgeçilmezi olarak kabul edilen ağaç, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Yeryüzünde en önemli kültlerden biri olan ağaç kültü dinler tarihinin tespitine göre insanlık tarihinin her döneminde kendisini göstermektedir. Çünkü ağaç birçok toplumun ve dinde

¹⁹⁴ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

¹⁹⁵ Hasret Demircan, 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

¹⁹⁶ İnan, s. 160

¹⁹⁷ Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 1995, s.114

¹⁹⁸ İnan, Şamanizm, s. 164

¹⁹⁹ İnan, Şamanizm, s. 164-165

ilahların ve ruhların barındığı kutsal varlıklardır. Hatta evren dev bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiştir.²⁰⁰

Ağaç kültü, bir inanış şekli olarak tıpkı atalar kültü gibi insanlık tarihinin medeniyet şeklindeki tasavvurunda çok önemli bir yere sahip olmuştur Eski Türkler dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. tabiatta bir takım gizil kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı.²⁰¹

2.2.1. Ağaç İle İlgili İnanışlar

Kâinattaki her ağaç kutsal sayılır. Ağaca ve ormana zarar verilmez. Bilhassa genç ağaçlar kesilmez. Genç ağaçları kesenlere de iyi gözle bakılmaz ve uyarılır. İhtiyaç olursa kuru, yaşlı ağaçlar kesilip, ihtiyaç giderilir. “yaş kesen, baş keser” atasözünü de hatırlatırlar.²⁰²

Tunceli’de ulu ağaçlar kutsal kabul edilir. Ulu ağaçların uzağında olunsa bile, ağacın üst tarafında ihtiyaç giderilmez. Her bir ağacın melekesi (meleği) olur, diye inanılır. Yaşlı ağaçlarında melekeleri vardır, diye inanılır. Ziyaret yerlerindeki kutsal ulu ağaçların altında Perşembe akşamları melekelerin çıra yaktıkları ifade edilir. Yaşlılar “Allah’ın melekeleri düğün yapıyor.” derler. Hatta bazı çocukların küçükken Perşembe akşamları kaybolduğu, sonra küçük çocuğun ziyaret yerine yakın bir yerde uyuya kaldığı, bulunduğu ellerine kına yakıldığı ifade edilir.²⁰³

Ziyaret yerlerinin yanında kutsal kabul edilen ve bez, çaput bağlanan ağaçlar vardır. İnsanlar bu ağaçlara dileklerini ifade eden bez ve çaput bağlarlar. Kızlar bahtlarının açılması için, evliler çocuk sahibi olmak için, düşük yapanlar bir daha olmaması için, küçük yaşta bebekleri ölen anneler çocuklarının yaşaması için, hastalar şifa ummak için ağaçlara bez bağlarlar.²⁰⁴

Ziyaretlerin etrafındaki ağaçlar kesilmez ve yakılmaz. Mesela; Sultan Hıdır Türbesinin yanındaki Çedene ağaçlarının kuruyan dalları kırıldığı halde, kimse alıp

²⁰⁰ İskender Oymak, Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret yerleri, Malatya 2002, s.93

²⁰¹ Kafesoğlu, Eski Türk Dini, Ankara 1980, s.302

²⁰² Hıdır Demircan, 1933 Tunceli doğumlu, İstanbul-Kartal’ da yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli esnaf

²⁰³ Hasret Demircan, 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

²⁰⁴ Aynur Demircan, 1976Tunceli doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışan

yakmamış ve türbenin yanında korumaya alınmıştır.²⁰⁵ Yine Ana Fatma ziyaret yeri, Munzur Gözelerindeki ağaçlar kesilmez, kesildiğinde de belaya düşüleceğine inanılır.

Bazı köylerde Derdağan, Çedene, Ardıç ağaçlarına önem verilir. Derdağan ağacının nazara ve bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılır. Meyvelerinin şifalı olduğuna inanılır. Derdağan ağacının üççatallı küçük dalları, çocukların elbiselerine, ayrıca evlere asılmaktadır. Çocuk istemeyen kadınlar Mehlem (vişne) ağacının kökünü kaynatıp içerler. Çedene ağacının suyu bal ile karıştırılıp kaynatılırsa, yaraları sağalttığına inanılır.²⁰⁶ Nevruzda bütün ağaçların secde ettiğine inanılır. Tabiat, doğa artık canlanır.

Ağaçların yaprağı alt taraftan sararır ise, kışın zorlu geçeceğine, üst taraftan sarar ise hafif geçeceğine inanılır. Alıç ağaçları bol meyve verdiği zaman kışın çok olacağına, az meyve verdiği zaman kışın az olacağına inanılır.

2.2.2. Ağaç İle İlgili İnançların Değerlendirilmesi

Türk hayatında ağaç, orman ile bağlı inançlar, Anayurt'tan Anadolu'ya gelen atalarımız tarafından burada, her yerleşim alanına kadar yayılmış görünüyor. Yayılmanın varlığını, onların günümüzde de kendilerini yaşatmalarından anlıyoruz. Ağaç, canlı kabul edilmekte, her türlü hareketi insan gibi düşünülerek yorumlanmaktadır. Zarar verilen ağaçtan akan suyun gözyaşı olduğuna inanılmaktadır. Yöre, ağaç ve orman bakımından zengin olduğu için, halkın yaşamının her alanında ağaç görülür.²⁰⁷ Tunceli yöresinde ağaç ve orman canlı kabul edilir. Her ağacın bir melekesi olduğuna inanılır.

Ötüken ormanlarının Göktürk ve Uygurlar devrinde bütün Türklerce mukaddes sayıldığını biliyoruz. Orman kültürü ilkel toplumların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hatırasıdır. Ziraatçı ve geniş bozkırlarda çobanlık ile geçinen uluslarda orman kültürü eski önemini kaybetmiş, orman tanrıları da kötü ruhlar sayılmıştır. Bununla beraber hayat şartları ve dini telakkileri bakımından epeyce

²⁰⁵ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

²⁰⁶ Aynur Demircan, 1976Tunceli doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

²⁰⁷ Kalafat, Eski Türk İnançlarının İzleri, s.77

gelişmiş ve yükselmiş olan bazı milletler orman kültürünü yeni yeni dinlere sokmayı başarmışlardır.²⁰⁸

Orman kültürü de Türklerde mevcut olmuş olan kültürlerdendir. To-ba''larda bu kültür, kayın ormanı dikmek şeklinde beliriyordu. Bunlar kurban kestikten sonra kayın ağacı dikerlerdi, buradan mukaddes kayın ormanı meydana gelirdi. Hunlar arasında bazı boylar, ağaçtan türediklerine inanırlardı.

Oğuz destanına göre; Oğuzlar yerin ve göğün bütün kuvvetlerini ve unsurlarını kendilerinde toplayarak meydana gelmişlerdi. Bu anlamda Türk milletini meydana getiren unsurlar, yer ve göğün (makro-kozmoz) hem kutsal hem de maddi varlıkları idiler. Bu düşüncenin bir ürünü olsa gerek; Oğuz destanında, Oğuz Kağanın birinci karısı gökten inmişken, ikinci karısı ise bir ağaç kovuğundan, yani; yerin sonsuzluklarından gelmişti. Böylece Oğuzlar, soylarını yerin ve göğün kutsallıklarından almış oluyorlardı. Oğuz Kağan destanında; Oğuz Kağan bir gün avlanırken, bir suya ve suyun ortasında da bir adaya ulaşır. Bu adada bir ağaç kovuğunda ikinci karısına rastlar. Diğerinde olduğu gibi, bu kızın ne nurları ne de ışıkları vardır. Çünkü bu kızı, ona yer-su iyeleri göndermiştir. Ancak kızın özelliklerinden biri, gözlerinin gök oluşudur. Çünkü gök rengi, Tanrının bir sembolüdür. Böylece Oğuz ve Türk Milletinin varlığı, kâinatın yapısına uygun hale getirilmiş oluyordu. Nitekim Oğuz Kağanın annesi, nehir ortasında bulunan bir ağaç kovuğunda doğurmuş ve yine Uygurların menşe efsanesinde de Uygurların atası olan beş prens iki nehir kavşağında bulunan bir adacıktaki kayın ağacından doğmuşlardı.²⁰⁹

Eski Türklerden olan Tabgaçlarda ilk ve sonbaharda atalara kurban sunulur, tapmak makamındaki taş ev içinde kesilen kurbandan sonra civara kayın ağaçları dikilerek kutlu ormanlar meydana getirilirdi.²¹⁰ Ziyaret yerlerindeki ağaçların "*kutsalın* " o ağaçlara sirayet etmesiyle kutsallık kazandıkları görülür.²¹¹

Eski Türklerde ağaç ve orman mukaddes kabul edilir. Ötüken ormanları Göktürklerde ve Uygurlarda kutsaldı. İran'da Maku- Hanlığında yaşayan Karakoyunlu

²⁰⁸ İnan, s. 62.

²⁰⁹ Ramazan Işık, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültür", F.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, IX, s.91.

²¹⁰ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s. 303

²¹¹ Hikmet Tanyu, Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul 1978, s. 21

Alevi-Türkmenlerinde orman kültürü devam etmektedir. Anılan yerin Sofu Köyünde mukaddes bir orman vardır. Bu ormandaki ağaçlara dokunmak kesin olarak yasaktır.

Orman için kesilen hayvanlar, erkek hayvanlardan olması şarttır. Kurban edilen hayvanların kemiklerini bu ormana gömerler. Altaylarda kayın ağacı, Yakutlarda da karaçam ağacı kutsal kabul edilir.

Tunceli ve çevresinde ağaçlara kutsallık atfedilir. Dağ başlarındaki tek olan ağaçlara, ziyaret yerlerindeki ağaçlara, türbelerdeki ağaçlara kutsallık atfedilir. Munzur Gözelerindeki ağaçların kesilmesine müsaade edilmez. Yine kayın ağacı kutsallığı gibi Ardıç, Çedene, Derdağan ağacına da kutsal kutsallık atfedilir.

Eski Türklerde ölülerin başlarına ağaç dikme geleneği, Tunceli’de de devam etmektedir. Bazı mezar başlarındaki ağaçlarda kadın örtülerine rastlanmaktadır.

2.3. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Orta Asya bozkırlarında geçim şartlarını yüksek ovalar ve yaylaların bozkır olması nedeniyle çobancılık ve hayvan besiciliği şekillendiriyordu. Bu nedenle Türk milletinin yaşadığı her coğrafyada hayvanlar sosyal hayatın bir parçası konumunda olmuşlardır. Tarihi süreç içinde bakıldığında bu durum hayvanların birçok inanış biçimi ortaya çıkmıştır.²¹²

2.3.1. Hayvanlarla İle İlgili İnanışlar

Hayvanlar, kendilerinden yararlanma bakımından değerlendirilirler. Yaradılışları ve dönüşümleri açıklayan efsanelere ve inanışlara konu olurlar. Hayvanlar, bitkilerden farklı olarak halkın geleneklerinde yenmesinde bir sakınca olmayanlarla, yenmesi hatta dokunulması günah, rastlanması uğursuzluk getiren sayılan hayvanlar olmak üzere gruplanabilirler.

Tunceli ve çevresinde kaplumbağa uğurlu sayılır, kaplumbağanın sırt kabuğunu arabalara, evlerin kapılarına asarlar. Uğur, bereket getirdiğine inanılır ve nazar değmesini engellediğini söylerler.²¹³

²¹² Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s. 317

²¹³ Aynur Demircan, 1976Tunceli doğumlu, merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

Dağda bulunan yabani hayvanlar olarak; yaban geyiği, ceylanlar, dağ keçileri vurulup, yenmez. Öldürmek büyük günah sayılır. Yine Munzur ırmağı kutsal bir ırmak olarak kabul edildiğinden balıkları tutulup yenmezdi. “ Hayvanların Allah’ın malı.” olduğuna inanılır.²¹⁴

Aslan; Hz. Âli’yi ifade eder. Gücü temsil ettiği için evlerin kapısını dışına aslan heykeli yaptırılır. Kediye de Ana Fatma’nın, Hz. Ali’nin mendilidir, derler. Uğurlu sayılır, evde beslenir. Kediye zarar vermek ya da öldürmek büyük günahdır. Karınca; uğurlu bir hayvandır ve berekete işaretir. Koyunlar uysal oldukları için önem atfedilir.

Baykuş, ötüncü ölüm olacağına inanılır. Kötü haberi, uğursuzluğu ve bereketsizliği ifade ettiğine inanılır. Keklik hayvanı, bir yönüyle ihanetçi sayılır. Avda arkadaşının öterek vurulmasına sebep olduğundan sevilmez. Bir kavga da veya önemli bir işte halk arasında “beni keklik gibi sattın” derler. Bundan dolayı uğursuz olduğuna inanılır. Ama bir diğer taraftan da kutsal olduğuna inanılır.²¹⁵ Çünkü ayakları kınalı olduğundan değerlidir. Birde keklik etinin yenmeyişi en büyük nedeni olarak da Hz. Hüseyin “Kerbela” denilen yerde şehit edildiğinde kekliğin Hz. Hüseyin’in kanını içen bir kuş olduğu söylenir.²¹⁶

Köpek; uğurlu bir hayvandır, fakat sürekli uluması kötüye işaretir. Ev halkının malına, canına, hayvanlarına, hanesine zarar geleceğine inanılır.

Tavşan eti asla Alevilerde yenilmez. Uğursuz bir hayvan olduğuna inanılır, evlerde yetiştirilmez. Sebebi ise tavşan biyolojik olarak adet gören bir hayvandır, kanlıdır, denir. İkinci olarak; Tavşanın vücudundaki bazı organları birkaç hayvanın uzuvlarına benzetilir, mesela: kafası kedi kafasına benzer, kulaları eşekkulaklarına benzer, arka ayakları köpek ayaklarına, ön ayakları kediyaklarına, kuyruğu domuz kuyruğuna benzetilir. Bundan dolayı uğursuz olarak bilinir.²¹⁷

Yılan ve karga siyah olduklarından dolayı uğursuz sayılır. Karga hem şer hem de müjde sebebi olduğu söylenir. Pülümür tarafında da evlenmek isteyen kızlar, Hızır oruçlarında Perşembe günü evin bacasının üstüne lokma, yağlı ekmek bırakırlar. Karga

²¹⁴ Hasret Demircan, 1965 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

²¹⁵ Habib Gül, 1955 Tunceli doğumlu, Tunceli’de yaşıyor, lise mezunu, esnaf

²¹⁶ Gülbaykçük, s. 62

²¹⁷ Ali Rıza Yıldırım, 1925 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor. Okuma- yazma biliyor.

alıp hangi yöne doğru uçarsa o tarafa gelin gideceğine inanır.²¹⁸Yılan dokunulmaz ve öldürülmez. Genel hatlarıyla çevredeki, yeryüzündeki her canlıya zarar verilmemeye çalışılır. Çünkü onlar “Allah’ın yarattığı varlıklardır, malıdır.” diye saygı gösterilir.

2.3.2. Hayvanlar İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Gerek Orta Asya’da gerekse Tunceli’de hayvanların her türlü hareketleri yorumlanmıştır. Hayvanların hal ve hareketlerinden doğum, ölüm, hava olayları vs. gibi pek çok durumun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Şamanist Türk topluluklarında diğer birçok hayvan gibi Altaylılar ve Yakutların duvarlara ya da sırıklara tavşan derilerini asmalarından da anlaşıldığı gibi tavşan bir tözdür. Şamanın yardımcı ruhlarından biridir. Bu nedenle şaman davulunun yüzeyi bazen tavşan derisiyle kaplanmıştır.

Orta Asya kamları bu hayvana “kozan”, onunla ilgili yaptıkları tasvirlerle ise, “kozan töz” adını vermişlerdi. Buretlerin “Sagan Ongon”, Urenhaların ise “Ak Eren” adını verdikleri tavşana ait tözler kutsal addedilirdi. Zaman ve mekân içinde bu hayvan, Bektaşilikte görüldüğü gibi, seilmeyen, uğursuzluğu uğurundan daha ağır basan bir hayvan olarak telakki edilmiş ve bu şekilde inanılmıştır. Dolayısıyla yörede tespit edilen tavşanla ilgili inanç, söz konusu olan eski inançların bir devamı niteliğindedir. Tunceli Alevilerinde de tavşan eti yenilmez.

Geyik hayvanının Alevilere sorulduğunda öldürülmeyen ve eti yenmeyen bir hayvan olduğu bilinir. Geyik öldürmek büyük günah olarak adlandırılır. Geyik boynuzu ve bununla yapılan eşyaların koruyucu ve kurtarıcı olarak bilindiği bir gerçektir. Benzer inanışlar muhtelif Türk zümrelerinin birbirine benzeyen pratikleri içinde de rastlanılmıştır. Geyik, Türk mitolojisinin, kökleri mezolitik devre kadar inen en eski simgelerinden biridir. Gök ve yer unsurlarına bağlı olarak diğer birçok hayvanla ortak özellikler gösterir. Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan ata ya da ruhlardan biridir. Bu nedenle şaman elbisesi ya da davulu üzerinde temsili olarak ya da ona ait bir parçayla görülebilirler.

Araştırma yapılan mahallelerde yapılan görüşmeler neticesinde şu gülbankın geyikle ilgili olarak söylendiği tespit edilmiştir:

²¹⁸ Tülay Şahin, 1967 Pülümür doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, lise mezunu, çalışıyor

*Haberim duyarsın geyikler ile
Yaramı sararsın şehitler ile
Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile
Dost senin derdinden yana yana.*

Görüldüğü gibi geyik figürü yol gösteren arkadaşlık eden bir canlı şeklinde tasvir edilir.

Eski Türk inanışlarında da geyik hayvanı ile ilgili birçok figür bulunmaktadır bunlardan biri: “Hacı Bektaşî Veli”nin tarikat erleri tarafından yapılmış ünlü resminde Pir’in kucağında bir karaca olması ve bu nedenle Bektaşîlerin geyiği kutsal saymasıdır.

Geyik ve karaca halk hikâyelerine de zaman zaman konu olmaktadır. Örneğin, Kerem ile Aslı hikâyesinde iki kere görülür. Kerem saz ve türkü yolu ile onlarla konuşur.²¹⁹ Tunceli’de geyik boynuzu ve geyik boynuzundan yapılan eşyaların koruyucu ve kurtarıcı olduğuna inanılır.

2.4. Su İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Evrende insanoğlu için vazgeçilmez unsurlar bulunmaktadır. Bunlar hayatın esasını oluşturmaktadır. Bu sebeple düşünce tarihinde evreni oluşturan dört unsur (toprak, su, hava ve ateş)’dan dan sık sık bahsedilir. İşte su bu temel dört öğeden biri olduğu için insanlık tarihinin her döneminde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar için su daha da önem arz etmektedir. Hatta Türkler arasında dört unsur kutsal kabul edilmiştir.²²⁰

2.4.1. Su ile İlgili Halk İnanışları

Anadolu’da ekmek ve su en üstün nimetlerden sayıldığı gibi Tunceli ve yöresinde ekmek ve suyu aziz olarak kabul ederler.

Su kenarlarında yani çeşme, dere kenarlarında tuvalet gidermek çok büyük günah sayılır. Çünkü insanlar suyla abdest ibadetini yerine getirirler, suyu içerler ve suyla temizlenirler.

²¹⁹ Gülbaykçük, s. 62

²²⁰ Oymak, Anadolu’da Su Kültünün İzleri, F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, 15/1, s.35-55

Ziyaret Yerlerinin yanındaki çeşmenin suyu şifalı kabul edilir. Mesela Pertek'teki Sultan Hıdır Türbe'sini ziyarete gelenler, bu suyu şifa niyetine içerler. Aynı sudan zor doğum yapan kadınlara kolay doğum yapmaları için içirilir. Ayrıca çeşmenin suyu türbenin çor tununda (oluk) akıtılırsa yağmur yağacağına inanılır.

Çocukların doğumdan itibaren kırk gün boyunca yıkanmaları, lohusa kadın ile yeni doğan çocuğun kırkının çıkarılmasında, akşamleyin çeşmenin üzerinde mum yakılır. Sabah olunca çocuğun ve lohusanın elbiseleri yıkanır ve elekten süzülür. Artık al-karısından kurtulduğuna inanılır.²²¹

Ziyaret olarak adlandırılan bölgeler arasında özellikle “Munzur gözeleri” bulunur. Bu gözelerin suyu kutsaldır, gözelerin başında kurban kesmek bir tür ibadettir. Tunceli'nin merkezinde Munzur suyunun kollarının birleştiği yerde bir kurban kesme yeri ve cem evi bulunmaktadır. Munzur suyuna olan saygı ve değer o kadar fazladır ki Aleviler arasında Munzur suyuna yoğurt mayası katıldığında yoğurt olabileceği kadar bu suyun süt gibi aktığına inanılır. Munzur suyu ile ilgili birçok değişik efsane anlatılır.²²²

Bazı sular da bedensel hastalıklar için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Tunceli-Nazımiye ilçesinde Düzgün Baba'nın mezarının bulunduğu dağın kuzeydoğu yamacının biraz aşağısında Düzgün Baba'nın çeşmesi bulunur. Buradaki mağaranın iç kısmında suyun çıktığı yer ziyaretçilerin konakladıkları bir mekândır. Bu suyun çeşitli hastalıkları iyileştirici etkisi olduğuna inanılır. Hastalar, Majik güçlere sahip olduğuna inandıkları bu suyu hastalıklı veya ağrıyan yerlerine sürmektedirler.

Yine Tunceli'de kült konusu olan bir su da “Ceviz Çeşmesi”dir. Suyu bol ve soğuk olan bu pınara gelen ziyaretçiler şifa ve dilek amacıyla çeşitli uygulamalar yaparlar. Yine Tunceli Haskar'ın mağarasındaki küçük su birikintisinden de insanlar su içmekte ve kötü kalpli kişilerin bu suyu içmeleri durumunda birikintinin olduğu oyuğun tekrar dolmadığına inanılmaktadır.

²²¹ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

²²² Geyik Tülek, 1961 Tunceli doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, Ev hanımı

Pertek-Zeve köyündeki Sultan Hıdır türbesinin yanındaki çeşmenin suyu şifalı kabul edilir ve ziyaretçiler çeşitli hastalıklara şifa maksadıyla kullanmaktadır. Alkarısından çocuk ve anneyi korumak için de bu su ile yıkanmaları sağlanır.

Aslında Tunceli, yer-su inanışları açısından oldukça zengindir. Hozat ilçesindeki Sarı Saltık türbesinin bulunduğu dağın yamacındaki pınardan akan su da ziyaretçiler tarafından dilek ve şifa amacıyla kullanılır, kesinlikle amacının dışında kullanılmaz. Çeşmenin yanında mum yakmak için ayrıca yer de yapılmıştır. Kutsiyet atfedilen sular diğer kutsal unsurlar gibi halk tarafından amaçlarının dışında kullanımları yasak ve tehlikeli görülmekte, suların da buna müsaade etmediği ifade edilmektedir. Ancak bu kutsal mekânlar hakkında anlatılan menkıbeler çerçevesinde oluşan kurallara riayet edilerek temas sağlanmaktadır.²²³

Nevruzda yani 9 Mart'ta köyün çeşmesinden şifalı olacağı gerekçesiyle su içilir ve aynı gün davarın ahırına su serperler. Nevruz'da derede yıkanmak hastalıklara şifalı olacağına inanılır. Su yağmur yağdırma pratiğinde kullanılır. Pag denilen yıkık harabelere su dökmek iyi sayılmaz. Cin çarpacağından korkulur.

Tunceli ve civarında, çocuklara Munzur ırmağından dolayı Munzur ismi, Pertek ilçesindeki Murat ve Fırat nehirlerinden dolayı, Murat ve Fırat isimleri verilmektedir.

Ayrıca, gelin, baba evinden çıkarken, gençler askerliğe uğurlanırken, ya da aileden biri uzun yolculuğa uğurlanırken arkasından su dökmek iyi sayılır. Su dökmek, kişinin ulaşacağı yere, su gibi rahat gitmesini temenni etmektir.²²⁴

2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Su kültü, Türkler arasında görülen Yer-Su kültürünün en mühimlerinden biridir. Çinlilerin verdikleri haberlere göre Hun Türkleri, “sulara ve ağaçlara kurban verirler” idi. Kutlu dağların tepesinde bazen volkanik bir göl bulunur ki, eski Türk kültüründe bunlara “Gök Gölü” denirdi ve kutlu sayılırlardı. Yer-Su ruhlarının en mühim mümessili dağdır. “Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültü ile ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarında ki Han yoan dağı, Hunları her yıl Gök Tanrı’ya kurban kestikleri dağdı. Bundan başka

²²³ Oymak, Anadolu’da Su Kültünün İzleri, s.35-55

²²⁴ Hatice Polat, 1948 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı

Gan-tsuan-şan dağı da Hunların mukaddes dağlarından biri idi. Hun hakanları Çin’le yapılan sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi.²²⁵

Günümüzde Anadolu’da su kültüne bağlı olarak, suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu halen bu kültlerin yasamasında etkili olmaktadır. Tunceli yöresinde ise Munzur çayı ve kutu deresi kutsal sulardan sayılır ve halk Munzur’un gözelerinin başında kurban keser²²⁶

Bingöl ve Tunceli yöresinde de gelin eve getirilirken ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumuş olsa da bu davranış yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin, kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getireceğine inanılır. Ayrıca Diyarbakır ve Urfa çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan ırmaklara ve su kuyularına kurban kanı akıtılır. Böylece onların kurumaması sağlanmaya çalışılır. Dede Korkut’ta da suların kurumaması için dua edildiği ve kanlı kanlı akan su motifleri belirtilir. Burada su iyesine çeşitli sekilerde sunulan saç ile onun rızası kazanılarak kuruyan dere veya kuyuların canlanması sağlanmaya çalışılır. Tunceli’de suya kurumaması için kurban kesme, kan akıtma gibi inanış uygulamasına rastlanmamıştır. Bir takdime olarak Kazak adetlerine göre bir ırmağı ilk geçen suya bir şey atmalı. Avarlar, Çuvaşlar, Kırgızlar ve Yakutlar da çeşitli nesnelerle beraber suya da saç uygulamasının yapıldığı belirtilir.²²⁷

2.5. Ateş İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Türkler arasında ilk dönemlerden itibaren, ateş ile ilgili inanç ve uygulamalar görülmüştür. Onlar ateşin kutsal olduğuna ve temizleyici özelliği bulunduğuna inanmışlardır. Bu nedenle Türkler ateş ile hastaları tedavi etmeye çalışmış, ölüleri ve yaşadıkları evleri onunla tütsülemişlerdir. Bunlara ilave olarak ateş aynı zamanda bir kehanet aracı olarak da kullanılmıştır.²²⁸

²²⁵ Gülbaykçük, s. 68

²²⁶ Oymak, Anadolu’da Su Kültünün İzleri, s.35-55

²²⁷ Oymak, Anadolu’da Su Kültünün İzleri, s.35-55

²²⁸ Harun Güngör, *Eski Türklerde Din ve Düşünce*, 1.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002. s. 263

2.5.1. Ateş ile İlgili İnanışlar

Tunceli ve yöresinde ateşle ilgili inanışlar Alevilerde daha çok yaygındır. Alevilerde bir kişi öldüğü zaman, kırk gün boyunca mum-çıra yakarlar. Türbelerde ve mezarlarda mum yakmanın sebebi, Hz. Muhammed'in Kuran-ı Kerimi kırk günde şamdan-mum ışığında Hz. Ali'ye yazdırdığı inancıdır.

Alevilerde, Cuma akşamları ölü sahipleri, ölümlerin ruhları şad olsun diye mezarların üstünde veya yanında ateş yakarlar. Ateş aydınlığa işaretler. Onun için ölü sahipleri geçmişlerinin mezarlarının aydınlanacağı ve ruhlarının mutlu olacağı inancıyla mum yakarlar. Türbe ve ziyaretlerde dilek tutulurken mum yakılmaktadır. Birçok ziyaret yerlerinin ve Türbelerin yanında özel olarak yapılmış mum yakma yeri vardır. Mumlar şamdanların üzerinde yakılmaktadır. Sultan Hıdır Türbesi, Çoban Baba Türbesi gibi türbelerde mum yakma yeri mevcuttur.

Ateşle ilgili diğer bir inanış da ateşin isinin-dumanının hayvanları sağalttığıdır. Sürü sahipleri davarlarını ateşin dumanının önüne getirirler. Hayvanlar hapsirip öksürünce içindeki hastalıklarını dışarı atarak, böylelikle hastalıklardan kurtularak semizleşeceklerine inanılır.²²⁹

Tunceli'de ocak ve ateşin koruyucu olduğuna inanılır. Eskiden evlerde yemek yapmak için kullanılan ocaklar artık günümüzde evlerde yerini modern elektrikli ve tüplü, doğalgazlı fırın ve ocaklara yerini bırakmıştır. Evlerde ocaklara, sobalara, ateşe yeşil bitkiler, ekmek, yiyecekler ateşe atılmaz, atılırsa eve uğursuzluk, bela ve bereketsizlik getireceğine inanılır. Yeşil bitkilerin ateşe atılmayışının sebebi, her yaşayan canlının bir ruh taşıdığına inanılır.²³⁰

Yanan ateş üzerine su dökülmez. Ateşe tükürülmez ve kirli pis nesneler atılması hoş karşılanmaz. Ateşe su serpilmesinin de günah olduğuna inanılır. Orman, tarla ve otlağın bol olduğu yerleri ateş yakmak günah sayılır. Çünkü bu tür yerlerde canlıların yaşadığı, onların bedduasından korkulduğu için ateşe verilmez.²³¹

²²⁹ Mehmet Polatcan, Pertek ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006, s.65

²³⁰ Gülbaykçük, s. 69

²³¹ Nazan Güneşyıldız, 1977 Nazımiye doğumlu, Tunceli-Aktuluk köyünde yaşıyor, lise mezunu, ev hanımı

Yine ateşle ilgili inanışta ateşin cehennemden çıktığına inanılır. Yedi su ile yıkandıktan sonra insanlara hizmet için verilmiştir. Ateş hem nurdur, hem nardır.²³²

2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türk inanışlarında ateş kültü su, toprak gibi dört unsurdan biri sayılır, Şamanizm'deki ateşle yapılan ayinlerden bazılarında ateşe duaların okunur. Bunlar incelendiğinde, ateşin insanların iyilik ve kötülükleriyle, kaderleriyle ilgili görüldüğü, onlara saadet getirebileceği gibi bir kısım inançları yansıttığı sezilir. Bununla birlikte bu duaların hiç birinde ateşin önemli bir ilah olarak mütalaa olduğuna dair bir ipucuna rastlanmaz. Ona sırf insanlara faydası dokunan üstün bir güç sıfatıyla dua edilip kurban kesildiği anlaşıyor.²³³

Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktır. Ateşe bakıp kehanette bulunmak eski eski Türklerde çok eski bir görenektir. Yeşil renkli olursa bereketli ve yağmurlu yıl olacağına kırmızı olursa savaş olacağı, siyah olursa ölümü ve uzak yolculuğu gösterdiğine inanılmaktadır. Ocak kültü ile atalar kültü birbiri ile bağlantılıdır. Şamanlar dualarında “atamızın yaktığı ocak” derler.²³⁴ Tunceli yöresinde de ateşe tükürmek hoş karşılanmaz.

Ölen bir kişinin evinde sabaha kadar ışık yakılması inancının temelinde iki neden bulunmaktadır: 1- ölen kişinin sorgusu kolay geçer. 2- Ölen kişinin ruhu ölü mezara konulduktan sonra tekrar dönüp evine gelir. Bu inanışın iki farklı nedenle uygulamaya konulması Kayseri ve civarında yaygındır. Bu gelenek ayrıca geleneksel Türk Dinine bağlı Teleut Türkleri, Hristiyan Yakutlar ve Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında ruhun insanlara yapacağı kötülükleri engellemek amacıyla uygulanmaktadır.²³⁵ Tunceli'de de mezarların baş kısmına mum yakılır, ateş yakılır ki hem sorgusu kolay geçsin hem de dış tehlikelerden korunsun. Evde de sabaha kadar ölünün ruhu ziyarete gelir diye ışıklar açık kalır.

Eski Türk inancına göre ilk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Fakat zamanla Tanrı onlara et yemeklerini de bildirince ateşe ihtiyaç

²³² Aynur Demircan, 1973 Tunceli doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, lise mezunu, ev hanımı

²³³ Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul 1998, s.192

²³⁴ İnan, s. 68

²³⁵ Selçuk, s.353

duyuldu. Bunun üzerine Tanrı Ülgen, kuru otları toplayıp iki taş arasında ezerek ateşi meydana getirdi. Bunun üzerine insanlar bu ateşe "...atamın kudretinden taşla düşmüş ateştir" dediler. Bu nedenle olacak ki Altay ve Yakut Türklerinde, çakmak taşından elde edilen ateş "kutlu" sayılmaktadır. Yakut Samanları da ayinlerinde bu taştan elde edilen ateşi kullanırlar. Ona "mukaddes ateş" derken, kibritle elde edilen ateşe "Rus ateşi" derler ve ayinlerinde kullanmazlar. Diğer taraftan Moğol Şamanizm'ini ilk defa inceleyen Banzarov, ateş inancının Moğollara Türklerden geçtiğini söyler. Bunun için de, Moğolca ateşe gal ve Ateş Tanrısı'na da ot denilmesini delil olarak gösterir.²³⁶

Tunceli'de ateş, fayda veren olduğu için ayrı bir değer verilir. Yanan ateşe su serpilmez, su dökülmez. Tükürülmez ve içinde kirli şeylerin yakılması hoş karşılanmaz.

2.6. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışları ve Değerlendirilmesi

Ziyaret kavramı; Türkçede "birini veya bir yeri görmeye gitmek, gezmek" anlamına gelir. Arapçada da aynı şekilde ifade edilir. Arapçada aynı kökten gelen "zevr" sözcüğü, hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manalarında kullanılır. Bu ikinci manada "zair" sözü daha yaygındır. "Zuvar ve mezar" kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme manasını ifade etmekle birlikte mezar Türkçe de kabir olarak da ifade edilir. Bu kelime genellikle dini madde anada ibret almak için kabirleri sevak kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Nitekim Kur'an da ziyaret ile ilgili tek ayet. Tekasür süresi: 102/2'de "ta kabirleri ziyaret ettiniz" şeklinde geçmektedir. Bu ayette, İslam öncesi dönemde kabir ziyaretleri, dini gayretin dışında veya kabile mensuplarının, kendilerine ölülerine de katarak övünme davranışı sergilediklerinden dolayı yerilip yasaklanmıştır.²³⁷

İslamiyet'in kabulünden sonra atalar kültü Anadolu'da Türkler arasında veli kültürünün oluşumunda etkili rol oynamıştır. Üstün ruhlarla donanmış insan tipi Müslümanlıkla da bağdaşmıştır. Velinin, ait olduğu toplumun sosyal, dini ve ahlaki değerlerinin temsilcisi olduğuna inanılır.

²³⁶ İbrahim Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateş ile ilgili İnanışlar, Törenler ve Bazı Efsaneler" , Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 2007, 43/1, s.33-54

²³⁷ Oymak, Ziyaret ve Ziyaret yerleri, s.93

İnanç merkezlerinden yatır ziyaretleriyle Türklerin eski ve köklü inançlarından biri olan atalar kültü arasında bir bağ vardır. Atalar kültü ataların takdisine dayanır. Atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede yardım edeceği inancı vardır. Ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurban sunulurdu.

İslamiyet'in kabulünden sonra atalar kültü Türkler arasında veli kültürünün oluşmasında etkili rol oynamıştır. İslamiyet'te ölüden medet umma yoktur. Veli kültü ve türbesinin etrafında oluşan birtakım inanma ve pratikler pagan kültürüyle ilgisinden dolayı yasaklanmasına rağmen günümüze kadar varlığını sürdürerek bir mezarlık kültürü oluşturmuştur.²³⁸

2.6.1. Ziyaret Ve Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışları

Tunceli'nin hemen hemen her bölgesinde pek çok ziyaret yeri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı daha çok ziyaret edilirken, bir kısmı da artık unutulmaya yüz tutmuştur. Rağbet edilen ziyaretlerin hemen hemen hepsinin de bir efsanesi vardır. Genellikle seyit olarak adlandırılan kişilerin mezarı kabul edilen bu yerlere, Perşembe günü gidilip, Cuma akşamı yatılır. Cuma günü tekbir ile kıble yönünde kesilen kurban töreninden sonra lokma dağıtılır, ardından da dilekte bulunulur.

Ziyaretlere gidiş amacı ziyaret sahibinden (ziyarette yattığı düşünülen kişi, ya da orasının ziyaret olarak kullanılmasına neden olan kişiden), vesile kılınarak Allah'tan, yüce yaratıcıdan istenilen dileğin yerine getirilmesidir. Bu dilek hastalık için şifa, çocuk, evlilik, mutluluk vb. şekillerde olabilir.

Tunceli ili ve ilçelerinde, ziyaret ve adak yerleri halk inanışlarında önemli bir yer tutar. İlde ileri gelen ziyaret yerleri Ovacık ilçesindeki Munzur Baba Ziyareti, Nazımiye ilçesindeki Düzgün Baba Ziyareti, Pertek ilçesindeki Sultan Hıdır Ziyareti, Masume Hatun Türbesi ve Ziyareti, Pülümür ilçesindeki Büyük Çeşme Ziyareti gibi birçok yerel halk tarafından değer verilen ziyaret yerleri vardır.

Şimdi ilimizdeki başlıca ziyaret yerleri hakkında bilgi verelim.

²³⁸ OCAK "Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.3

2.6.1.1. Munzur Baba Ziyareti

Bugünkü Ovacık ilçesine bağlı Koyunlu köyü civarında bulunan bir ziyaret yeridir. İl merkezine yaklaşık 75 km, Ovacık ilçesine 17 km mesafededir. Ovacık ilçesine bağlı Koyun gölü köyü civarındadır. Munzur gözeleri türbe şeklinde bir ziyaret yeri değildir. Munzur dağlarının güney eteklerindeki kayalardan çıkar.

Efsanesine uygun 150 m. Mesafede kayalardan fışkıran buz gibi soğuk sular, bir anda birleşerek Munzur ırmağını meydana getirirler. Munzur ırmağının ilk çıkış yeri yöresel ismi ile Gözeler diye tabir edilir. Munzur ırmağı yaklaşık 63 km. uzunluğuyla Tunceli merkeze kadar ulaşır. Tunceli merkezde Gole Çeto mevkiince Pülümür ırmağıyla buluşup Uzun çayır barajına dökülür.

Munzur ırmağının ilk çıkış yerindeki Gözeler diye tabir edilen su kaynakları insana gerçek bir efsane havası verir. Yazın koyunlar sağılmaya başlayınca bu kaynaklardan çıkan suların rengi de süt gibi beyaz renge dönüşür. Koyunların sütlerinin kesilmesiyle birlikte sular da tabii rengine döner. Gözeler bugün bir dinlenme ve piknik alanı olarak kullanılır. Ziyaretçiler bu gözelerle büyük kutsiyet atfederler.²³⁹ Ziyaret yerinde etrafı çevrili bir mezar yeri yoktur.

Burayı günümüzde birçok vatandaşımız ziyaret edip kurbanlar keserler ve dilek ve niyazlarda bulunurlar. Anlatılanlar, büyüklerinden gördükleri ve duydukları bu ziyaret yerinin ve orada bulunan suyun kutsal olduğudur.

Ziyaret gelenlerin rahat etmeleri amacıyla çevrede bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Ziyarete gidenler rahatlıkla kurbanını kesip pişirmekte ve kutsal gördükleri sudan içmekte ve ağrıyan, hastalıklı olan yerlerine şifa niyetine sürmektedirler. Şifa niyetine suya girip ırmakta yüzmektedirler. Özellikle yaz aylarında yurt içinden ve yurt dışında gelen ziyaretçiler toplu olarak ziyaret ederler. Oradaki sudan ve topraktan, taştan alıp şifa niyetine öper, alıp kullanırlar. Hatıra olarak saklarlar.

Ziyaret yerinde su çıkan gözelerin başlarında kayaların üstünde, ağaç altlarında, çerağlar (mum) yakılır. Dilekler dilenir, ağaçlara yanlarında getirdikleri dilek bezleri, iplik, çaput bağlarlar.

²³⁹ Kenan Güven, Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleriyle Tunceli, İstanbul 1992, 130

Munzur Gözeleri ziyaret yerindeki ağaçları kesmek çok büyük günah sayılır. Munzur ırmağını ve gözelerden çıkan suları kirletmek çok büyük günah sayılır ve bereketsizlik getireceğine inanılır. Munzur ırmağındaki balıklara da suyu gibi kutsiyet atfedilir ve tutulup yenilmez.

Munzur Gözelerini ziyaret amaçları olarak:

- Hasta olanlar, şifa bulmak amacıyla ziyaret ederler, hastalıklarının iyileşeceğini umarak suda yıkanır, suyu içerler. Sonrada evlerine giderken de yanlarında kaplarla götürürler. Evlerinde zamanla şifa umarak içerler. Gelemeyenlere de kaplarla götürürler. Onlara da ikram ederler.
- Çocuğu olmayan kadınlar ve erkekler ziyaret ederler. Kurban keserler. Etraftaki insanlara, fakirlere dağıtırlar, lokma ve niyaz dağıtırlar, pişirip gelenlere ikram ederler. Çocuklarının olması için sudan içerler. Suyu girerler. Böylece çocuklarının olması umulur. Bazı kişiler çocukları olursa erkek çocuklarının adını Munzur koyarlar.
- Çocuğu olup da fazla yaşamayanlar çocuklarının uzun ömürlü olması için burada dua ve niyazlarda bulunurlar, lokma dağıtırlar, kurban keserler.
- Adak kurbanı olanlar buraya giderek buralarda kurbanını tığlarlar. (boğazlarlar).
- Evlilik için bahtının açılmasını ve iyi bir kısmet bekleyenler, evlilikleri düzenli olmayanlar sıkıntıların gidip mutlu olmaları için ziyaret ederler.²⁴⁰

Daha birçok sıkıntısı, dileği olanlar gelir, ziyaret ederler. Bununla birlikte ziyaretler genelde Perşembe günleri olup kurbanlar kesilir, lokmalar yapılır, niyazlar dağıtılır.

Buranın ziyaret yeri olmasında burada yaşamış Munzur isminde bir manevi zatın, bir çobanın efsanesinden, menkıbesinden bahsedilir.

Menkıbe şöyledir:

²⁴⁰ Ali Rıza Yıldırım, 1925 Pertek doğumlu, Tunceli merkezde yaşıyor. Okuma- yazma biliyor.

Bu büyük köyde yaşayan Ali Haydar Ağa ve ağanın koyunlarını gütmek için yanına aldığı Munzur isminde bir çobanı varmış. Munzur'un ağası kutsal bir ziyaret olan Hac için Mekke'ye Kâbe'ye gitmiş, Ali Haydar Ağa'da hacdayken canı sıcak helva istemiş. Ağa da hacdayken Munzur bir gün Ağanın hanımının yanına gelir.

Ağamın canı sıcak helva ister. Helvayı yaparsan ben kendisine götürürüm der. Ağanın hanımı önce şaşırır, sonra herhalde zavallı çobanın canı helva yemek istiyor, doğrudan söylemeye dili varmıyor, utanıyordur, ağasını da bahane ediyor, kendisine bir helva yapayım da yesin der.

Helvayı pişirir, bir bohçanın içine bağlar ve Munzur'a;

Al evladım götür der.

O sırada ağa hacda ibadetini yapmaktadır. İbadet sırasında sağa selam verirken bir de bakar ki sağ yanında elinde bir bohçayla Munzur dikilmiş duruyor. Duasını bitirip Munzur'a;

Hoş geldin evladım, burada ne arıyorsun? Nedir o elindeki der.

Munzur: Ağam, canın sıcak helva istemişti onu sana getirdim der

Elindeki bohçayı ağasına uzatır. Ali Haydar Ağa bohçayı açar ve bakar ki içinde sıcak helva paketlenmiş duruyor.

Hayretler içinde Munzur'a bir şeyler söylemek için başını çevirdiğinde bir de bakar ki Munzur yanında yok.

Hac görevini tamamlayıp köyüne döndüğünde komşuları herkes elinde bir hediye ile hacıyı karşılamaya giderler. Munzur da, götürecek bir başka hediyesi olmadığı için, bir çanağın, bakracın içerisine koyunlardan bir miktar süt sağlar ve bununla ağasını karşılamaya gider.

Ali Haydar Ağa Munzur'u görünce yanındakilere:

Asıl hacı Munzur'dur. Öpülecek el varsa Munzur'un elidir. Önce ben öpeceğim der ve Munzur'a doğru koşar.

Munzur bu konuşmaları duyduğunda:

Aman Ağam! Allah aşkına! Böyle bir şey olmaz. Ben yıllarca senin ekmeğinle, aşınla büyüdüm. Sen nasıl benim elimi öpersin. Ben sana elimi öptürmem, der ve kaçmaya başlar. Munzur önde Ali Haydar Ağa ve yanındakiler Munzur'un ardında koşmaya başlarlar.

Şimdiki Munzur ırmağının ilk çıktığı yere geldikleri zaman Munzur'un elindeki süt dolu çanak, bakraç dökülür ve sütün yerlerde süt gibi bembeyaz bir su fişkirir. Ve fişkiran bu sulardan ırmak meydana gelir. Munzur'un da bu dağlarda kaybolur gider. Yöre halkının menkıbeleştirdiği Munzur ile Allah'ın varlıklı ve sözü geçen kişiler yanında bir çobanın da keramet sahibi olabileceğini, çoban bile olsa bile Allah'ın sevgisine mazhar olabilecek temiz yürekli, imanlı insan olabileceği belirtmektedir. Munzur'u efsaneleştirmektedir.²⁴¹

2.6.1.2. Düzgün Baba Ziyaret Yeri

Düzgün baba, Tunceli ili Nazımiye ilçe merkezinin güneyinde yer alan ve bu merkeze bağlı Kıl Köyü'nün hemen yanı başında bulunan önemli bir ziyaret yeridir. Düzgün Baba Tunceli'nin doğusunda yer almaktadır. Bu sebepten Tunceli'nin doğusunu da içerisine alan geniş bir mınıtkada birçok aşirete seyitlik yapan Kureyşan aşiretini önemli bir ögesi halindedir.

Nazımiye ilçesine 15 Km. uzaklıkta bulunan Düzgün Baba Ziyaretgâhına iki ayrı yoldan ulaşılabilir. 1. yol Tunceli merkezi tarafından gelenler Kıl köyü üzerinden gelirler. 2. yol ise Nazımiye merkezinden toprak bir yol ile Günlüce ve Çevrecik köylerinden geçerek ulaşabilirler. Düzgün Baba dağının yüksekliği 2097 metre olup, ziyaret yeri dağın zirvesinde bulunmaktadır. Ziyaretgâhın esas yeri çok dik yamaçlı olduğu için ancak yaya olarak ulaşılır.

Ziyaret yeri bir mağaranın içerisindedir. Çele Mağarasının çapı yaklaşık 30 - 50 metre uzunluğunda olup 15 metre genişliğindedir. Yöre halkı tarafından ziyaretçilerin konaklanabilmesi için bir ev yapılmıştı. Ancak bu yer ziyaretçilerin can güvenliği

²⁴¹ Kaya, s. 199-200

olmadığı için, günümüzde geceleri konaklamaya elverişli bir yer değildir. Zaten içindeki eski evin çatısı da sökülüş durumdadır.

Düzgün Baba dağının yüksekliği yaklaşık 2100 m. civarındadır. Düzgün baba'nın mezarı üzerine türbe yapılmış değildir. Etrafı taşlarla çevrilmiştir. Uzunluk yaklaşık on iki metredir. En genişliği de yaklaşık yedi metredir. Çevrili alanın da orta kısmına mezar olarak belli olsun diye taşlar yığılmıştır. Ziyaretçiler burayı ziyaret edip dua ederler, dilek dilerler.

Ziyaret yerinin 50 - 100 m. yukarısında bulunan Çele mağarası da halk tarafından şifa suyu olarak adlandırılan su bu mağarada bulunmaktadır. Bu su söylentiye göre birçok hastalığa devadır. Ziyaretçiler bu sudan hem içerler hemde birlikte getirdiği kaplara doldurup geldikleri yerlere birlikte götürürler. Şifa suyu ne fazlalaşır (aşağı doğru akmaz) ne de azalır. Fakat kalbi temiz olmayanların önünde bu suyun kuruduğu söylenmektedir.

Düzgün Baba'nın bu ailenin elindeki şecere tablosundaki adı Seyyid Şah Haydar'dır. Kureyşanlılar'ın bölgeye ilk gelen ataları Seyyid Hacı Kureyş'in sekizinci kuşak torunlarından birisidir. Soyun başlangıcı, peygamberin kuzeni ve damadı Ali'nin oğlu Hüseyin'e dayanmaktadır. Bu çerçevede Düzgün Baba, imam soyundan gelen, keramet sahibi bir dervıştır.²⁴²

12 İmamlardan, 7. İmam Musa Kazım'ın soyundan gelen Hacı Bektaş-i Veli Horasan'dan ayrılıp, Anadolu'ya gelirken Sulucakarahöyük (bugünkü Hacıbektaş ilçesi, Nevşehir) gelip kalır. Alevi inancını yayınlamak için Dersim bölgesine 3 Halife (öğrenci) gönderir. Bu halifelerden birincisi, Sah Kasan/Kasan Halife'dir ve Pertek ile Hozat tarafına gider. Bu halifelerden ikincisinin Kalmamsir olduğu ve bir inanışa göre, Büyük yurt tarafında sırra erip kaybolduğu söylenmektedir.

Diğer bir inanışa göre ise, Günlüce köyünde yaşamış ve orada ölmüştür. Bu halifelerden üçüncüsü, (8'nci İmam Ali Rıza'nın oğullarından) Seyyid Mahmud Hayrani olup, Mazgirt Dedebag (Bağın) köyü ve Nazimiye Bostanlı köyü bölgesinde bir süre kaldığına ve sonra Konya ili Akşehir ilcesine döndüğüne ve orada 1268 yılında öldüğüne inanılır. (Halen türbesi Akşehir'dedir.) İnanışa göre, oğlu (kardeşi veya

²⁴² Ahmet Kerim Gültekin, Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü, Kalan yayınları, Ağustos 2004, s;118

amcası'da olabilir) Hacı Kureys, Bostanlı köyü Zeve mezrasında yaşamıştır, iste onun da (muhtemelen birinci) oğlu Sah Haydar/Ak Haydar'dır.

Bazı araştırmacılara göre, Sah Haydar, Silvan'da öldürülen ve Zazalar tarafından Tunceli bölgesine getirilerek sonradan Sultan Baba/Tacik Baba ismiyle anılan ve ziyaret yeri haline getirilen dağa gömülen Celaleddin Harzemsah'in komutanlarından/beylerinden biridir. Celaleddin Harzemsah'in diğer beyleri gibi, bir süre Selçuklu Sultanı'na bağlı kalmış ise de daha sonradan başkaldırarak Tunceli bölgesindeki dağlara sığınmıştır.

Bazı araştırmalara göre ise, seyyidler dönemi öncesi bölge mitolojisinde yer alan bir figürdür ve kaynaşma sürecinde o, Kureys Baba'nın oğlu olarak bir kutsal dağ biçiminde yaşamını sürdürmektedir. Haskar/ Hassal, Jel/ Zel ve Karsniye/ Karsni/ Kesni isimlerinde üç kız kardeşi vardır. Bugün bunlar da bölgedeki dağ isimleri olarak bilinmektedir. Haskar, Düzgün Baba'nın en küçük ve en sevdiği kız kardeşi olduğundan yanı başındadır. Karsniye ise her sonbaharda Düzgün Baba'ya dört tane dağ keçisi göndermektedir.

Menkıbe şöyledir:

Şah Haydar, Seyyit Mahmud-i Hayrani'nin oğludur. Zewe yakınlarında bulunan Zargovit tepesinde hayvanlarını otlatmak için bir ev yapar. Burada hayvanları ile meşgul olur.

Kışın zemheride keçilerinin gayet güzel beslendiklerini gören Seyyit Mahmud-i Hayrani "Acaba Şah Haydar, bu kışın ortasında bu hayvanlara ne yediriyor ki, hayvanlar bu kadar güzel besleniyorlar." diye merak eder ve Şah Haydar ile hayvanların bulunduğu yere gider. Bir de bakar ki, Şah Haydar elindeki çubuğu hangi meşe ağacına değdiriyorsa, ağaç hemen yeşeriyor, taze süsleniyor, keçilerde bu filizlerden yiyerek besleniyor.

Seyyit Mahmud-i Hayrani durumu görünce sesini çıkarmadan geri dönmek ister. Ancak o sırada bir keçi, bir kaç kez üst üste hapsirir. Şah Haydar da; "Ne oldu? Babam Derviş Mahmud'umu gördün ki bu kadar hapsirirsin, der ve arkasına baktığında babasının kendisine görünmeden gitmek istediğini görür.

Babasına bizzat ismi ile hitap ettiği için utanır, mahcup olur. Mahcubiyetinden kaçıp, halen Düzgün Baba Dağı olarak bilinen tepeye çıkar ve burada mekân tutar.(Rivayet olunur ki, Şah Haydar babasına ismen hitap ettiği için, mahcubiyetinden ötürü kaçtığı aman ayağında kışın karda giyilen, hedik veya lekan varmış. Bu hediklerle Zargovit'den Düzgün Baba tepesine kadar (takriben 5km) üç adım atmış, bastığı her yerde hedikler taş iz bırakmış ve bu izler hala durmaktadır.

Bir iki gün eve gelmeyince Şah Haydar'ın annesi endişelenir. Durumunu öğrenmesi için babasına rica eder. O da yanındaki müritlerine; "gidin bakın bakalım, bizim Şah Haydar ne âlemde?" der.

Müritlerinden birkaç kişi bu 2450 m. yüksekliğindeki dağın tepesine çıkıp, Şah Haydar ile görüşürler. Durumun iyi olduğunu öğrenirler ve tekrar Zewe'ye dönerler. Seyyit Mahmud-i Hayrani'ye durumu düzgündür, merak edilecek herhangi bir şey yoktur. Selam ve hürmet eder, ellerinizden öper, derler. Bu işi düzgündür sözü, dilden dile dolaşır ve asıl adı Şah Haydar olan bu zata, artık bir süre sonra Düzgün Baba ismi atfedilir. O günden bu güne Düzgün Baba olarak söylenir. Bugün dahi halk şifa bulmak için Düzgün Baba'ya gider, adaklar adar ve ziyaret eder.²⁴³

Düzgün baba Ziyaretgâhı, gerek yöre halkı tarafından ve gerekse tüm Türkiye genelinde yaşayan Alevi nüfusu tarafından kutsal sayılan bir yerdir. Özellikle Hasta olanlar, çocuğu olmayanlar her yıl Düzgün babaya akın etmektedirler. Bu nedenle her sene Tunceli halkı olduğu gibi Erzincan, Sivas, İstanbul, Ankara, İzmir, Tokat, Erzurum ve daha birçok şehirler olduğu gibi yurt dışında ikamet eden binlerce Alevi vatandaşlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

Ziyarete gelenler aynı zamanda çok ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Ziyaret yerine giden yol asfaltlı olması gerekirken şuana kadar maalesef stabilize bir duruma bile sahip değildir. Aldığımız haberlere göre yol yapımına başlanmıştır ve bu yıl içerisinde tamamlanacaktır.

Gelen Ziyaretçilerin birlikte getirdikleri kurbanları rahat bir ortamda kesebilmeleri, yapılan Cemlere katılabilmeleri ve Konaklamaları için Nazımiye Belediyesi öncülüğünde 2000 yılında "Düzgün Baba ve Ziyaretleri Kültür, Kalkınma ve

²⁴³ www.tuncelikulturturizm.gov.tr (05.03. 2012)

Tanıtım Derneği" kurulmuştur. Kurulan dernek Düzgün Baba da yeni bir Cem evi kurulmasını kararlaştırmıştır. Yeni Cem evi o tarihten itibaren maddi sıkıntılara rağmen yapılmaya başlandı. 12 Ağustos 2005 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Büyük bir Cem odası, Misafir ağırlama yeri, Duş alma yerleri, WC, Kütüphane, Mutfak, Çamaşırhane, Yemekhane, Kurban kesme yerleri ve 7 Ailenin alabileceği pansiyon yerleri mevcuttur.

Bu ziyaret yerine her yıl binlerce kişi gelmektedir. Ziyaretçiler genelde kayaları öperler, kurban keserler, mum (çerağ) yakarlar. Bazı ziyaretçiler ise geceyi de cem evinde geçirirler. Böylece rüyalarında Düzgün Baba'yı (beyaz sakallı bir ihtiyari) görüp dilekleri ile ilgili bir işaret almaya çalışırlar.

Bazı ziyaretçiler, Düzgün Baba'nın yaşadığına inanılan mağaranın yakınındaki bir başka küçük mağara içindeki ince ince akan ve tas şeklindeki su kaynağından (tas çeşmesinden) su içerek kendi iyiliklerini ölçerler. Söylediğine göre kalbi temiz (iyi ruhlu) olanlar rahatlıkla su içebilirken, kalbi kötü (kötü ruhlu) olanlar veya inanmayanlar, su içmek için eğildiklerinde, su gelmez veya kurur veya içilmez hale gelir.

Buradaki taşlarda Düzgün Baba'nın uzanarak yattığı farz edilen bir yatma yeri izi de vardır. Düzgün Baba'nın çok dürüst, doğru, adaletli ve sözüne güvenilir bir kişi olduğunu göstermesi açısından "Düzgün" olarak konan adını da bir başka acıdan açıklıyor olabilir.

Halk arasında Düzgün Baba adını kullanarak yapılan dua ve beddualarda oldukça yaygındır. Yeminlerde, dualarda, kargışlarda, şahit göstermelerde diğer ulu zatlar gibi Düzgün Baba'da anılır. Mesela "Düzgün Baba Yardımcın Olsun", "Düzgün Baba Hakkı İçin" "Düzgün Baba Çarpsın ki Doğru Söylüyorum", "Düzgün Baba Şahidimdir" denir. Çocuğu olmadığı için Düzgün Baba'ya çıkıp dua edenler, çocukları olunca adını da çoğunlukla Düzgün olarak koyarlar.

Dağ'ın tam tepesi, dağın sonudur ve Düzgün Baba'nın türbesi burada bulunmaktadır. 1,5 buçuk - 2 saat yol sürer. Her ziyaretçi yol çok uzun olduğu için dağın tepesine kadar çıkamıyor. Düzgün baba dağının yüksekliği yaklaşık 2100

metredir. Düzgün babanın mezarı taşlarla çevrili bir yerdir. Türbe olarak yapılı veya bina olarak çevrili bir yer yoktur.²⁴⁴

2.6.1.3. Sultan Hıdır Türbesi ve Ziyareti

Sultan Hıdır Türbesi, Pertek ilçesine bağlı Dorutay köyünde bulunmaktadır. Sultan Hıdır Türbesi, denilebilir ki Tunceli ve Pertek yöresinin en meşhur ziyaret ve adak yerlerinden biridir. O kadar meşhurdur ki yörede bazen Sultan Hıdır Türbesindeki yatırın, Hz. Hızır(a. s.)a ait olduğu ve türbenin tarihinin 7777 yıl öncesine kadar dayandığı ileri sürülmektedir. Sultan Hıdır Türbesi sadece yöre halkı tarafından ziyaret edilmemekte, Türkiye'nin değişik bölgelerindeki insanlar burayı ziyarete gelirler.

Bu türbe çok amaçlı ziyaret yeridir. Psikolojik rahatsızlığı olanlar, felçliler, akıl hastaları, çocukları olmayanlar, çocukları ölenler, bahtlarının açılmasını isteyenler, kısaca her tür dilek için bu türbe ziyaret edilmektedir. Hatta yağmur yağdırmak için, pir soyundaki koca karı eskiden türbenin çortunu (oluk)nu çıkartıp, türbenin yanındaki çeşmeden su akıtarak yağmur yağdırmış. Köylüler, Sultan Hıdır Türbesinin eskiden çok ziyaret edildiğini, ziyaretlerin azalsa da günümüzde de devam ettiğini belirtmektedirler.

Türbenin bulunduğu köyde yaşayanlar, ziyaretin isminin yanlışlıkla Sultan Hıdır, olarak bilindiğini, asıl isminin Uryan Hıdır olduğunu söylediler. Türbede üç yatırı bulunmaktadır: Bu yatırıların sahipleri ise Hıdır, Hıdır'ın karısı Sultan ve Hıdır'ın kızı Uryan'dır.

Türbenin etrafında, iki tane asırlık Çedene ağaçları, çeşme ve mum yakma yeri vardır. Türbe iki bölmeli olup iki odası vardır. Giriş kısmı hem Cem ayini bağlama (yapma) yeri, hem de uzaktan gelen misafirlerin kaldığı bölümdür. Diğer bölüm ise, yatırıların bulunduğu odadır. Ziyaretçiler, burada dilekte bulunurlar.

Türbeye gelenler, yatırlara yüz sürerler. Ya Hıdır! Ya Sultan! Ya Uryan! diyerek yatırları üçer defa öperler. Sonra kıbleye dönerek, dilekte bulunurlar. Dilek bulunma esnasında, bir bilen ya da görevli, yatırların başucundaki geyik boynuzuyla dilekte

²⁴⁴ www.nazımiye.com (05.03.2012)

bulunanın sırtına üç defa hafifçe vurur ve Ya Hıdır! Ya Sultan! Ya Uryan! diyerek, geyik boynuzuyla bedeninin her tarafını sıvazlar.

Sultan Hıdır ziyaret ile ilgili birçok rivayet ve efsane anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; bu günkü Pertek ilçesine bağlı merkez Dorutay köyü yakınlarında yaşlı bir zat yaşamış. O tarihlerde buraların kumandanı olan Sultan Alâeddin Paşa ordusuyla birlikte buraların denetimini yaparken akşam olur. Ve Dorutay köyü yakınlarındaki Sultan köyü mevkiinde geceyi geçirmeye karar verir. Çadırlar kurulur, yerleşme başlar. O sırada Sultan Alâeddin'in yanına gelen gözcülerden biri "Sultanım şu ilerde çadıra benzer bir şey ve içinde bir ışık huzmesi var" der. Sultan, iki tane atlı askeri bu çadırın yanına gönderir. Askerler gelip bakarlar ki bir eski çadır ve bu çadırın içinde yaşlı bir zattan başka kimse yok. Askerler sorarlar:

-İhtiyar kimsin sen? Burada ne işin var?

-Gördüğünüz gibi ben bir âdemim. Adım Sultan Hıdır'dır. Bir toprak güvecim. Bir seccadem ve bir de atıma yedirmek için bir miktar arpam var.

-Biz Sultan Alâeddin'in askerleriyiz. Seni Sultanımıza götürmek istiyoruz deyince bu defa ihtiyar buralara kadar zahmet edip gelen Sultanınıza söyleyiniz, buyursun misafirim olsun. Fakirhanemize şeref versin.

-İyi ama gelecek olan koca bir Sultan. Yanında bir hayli vezir, vezir-i azam ve kumandanları var. Bunları oturtmak için bir halın bile yok. Hem kaldı ki koca bir ordu, gelince ekmek ister, aş ister. Bunları nasıl ağırlarsın? İyisi mi biz seni oraya huzura götürelim.

-Allah misafiri umduğunu değil bulduğunu yer. Yüce Allah'ın izniyle mahcup olmayız. Buyursunlar gelsinler diye cevap verir. Askerler geri döner. Sultan Alâeddin Keykubat'a anlatırlar. Alâeddin Keykubat da bu ihtiyara ertesi gün ziyarete gider. Çadıra gelir gelmez ihtiyar sultanı nezaketle selamlar ve altına seccadesini serer. Her gelen bu seccadeye oturur, fakat seccadenin bir kenarı boş kalır. Sultan Alâeddin hayretler içinde kalır ve hayretini gizlemez. Durumu öğrenmek için seccadeye oturan vezir, kumandan ve askerlerine bir komutla "ayağa kalk" der. Herkes ayağa kalkar, sultan bakar ki yerde küçücük bir seccade var. "otur" diye emir verir. Bakar ki yerde

oturan kimse yok. Herkes seccadenin üzerine oturmuş, hayretler içinde kalırsa da sesini çıkartmaz. Biraz sonra yaşlı adam topraktan yapılmış güvecin içerisinde bir miktar sıcak aş olduğu halde Sultan Alâeddin'in önüne bırakır. Sultan:

-Baba erenler bunu hangimiz yiyeceğiz?

İhtiyar da; Sultanım besmele ile başlayın yemeye, İnşallah hepinize yetecek kadar yemek vardır. Diye cevap verir.

Sultan Alâeddin ve yanındakiler başlarlar yemeği yemeye, küçük güvecin içerisindeki yemek bütün askerler tarafından yenilir, herkesin karnı doyar. Fakat yemek bir türlü bitmez. Sonra direktteki asılı bulunan dağarcıkın (kuzu ve oğlak derisinin tabaklaşmış, kurutulmuş ismi) içindeki arpadan atlara arpa dağıtılmaya başlanır. Bütün atlara arpa verildiği halde dağarcıktaki arpanın hala bitmediği görülür. Sultan Alâeddin bu zatın ermiş keramet sahibi bir zat olduğunu anlar ve ona:

-Sen burada yalnız başına yaşlı bir ihtiyar olarak zor yaşarsın, ben sana askerlerimin içerisinde akıllı, dürüst, itaatkâr (bazı rivayetlere göre beş tane, bazı rivayetlere göre üç tane) asker vereceğim. Bunlar ölünceye kadar senin emrinde ve hizmetinde olacaklar der.

Rivayet olunur ki Sultan Alâeddin'in bıraktığı üç askerın isimleri: Resul, Munzur ve Delil'dir. Bunlar yaşlı Sultan Hıdır'ın ölümüne kadar ona hürmet ve itaatte kusur etmezler.

Sultan Hıdır Ziyareti ile ilgili diğer bir rivayet de, köy yerleşim yeri daha eskiden köyün alt tarafında, daha da aşağıdaymış. Sonra zamanla köy yerleşim yeri, şimdiki bulunduğu yere nakledilmiştir. Ancak köyün pis suları, türbenin bulunduğu alana akmıştır. Köylüler, bir gün sabahleyin bakmışlar ki, Sultan Hıdır Türbesi, kendiliğinden köyün üst tarafına olduğu gibi gelmiştir. Köylüler, buna çok şaşırılmış; Sultan Hıdır'ın bir kerameti olarak değerlendirmişler. Yatırın kendiliğinden köyün alt tarafından üst tarafına geçmesini, köyün pis sularının yatırın eski bulunduğu yere akmasından, Sultan Hıdır'ın da bundan rahatsız olup kerametiyle üst tarafa geldiğine inanılmaktadır.

Sultan Hıdır ziyaretiyle ilgili, başka bir efsane de şöyledir: İstanbul veya batı şehirlerinden bir kişi ailesiyle beraber, Sultan Hıdır Türbesini ziyarete gelmişlerdir. Bir çobana denk gelmişler, çobana ziyaret yerini sormuşlar. Çoban da onları alaya alarak, alakasız boş ve ıssız bir tepeyi göstermiştir. Ziyaretçi ve ailesi çobanın gösterdiği tepeye gitmiş ve orada kurban kesip adakta bulunmuştur. Ziyaretçi ondan sonra, düzenli olarak her sene o tepeye gelerek, kurban kesip adakta bulunmaya devam etmiştir. Boş ve ıssız tepede her sene kurban kesip adak adayan ziyaretçiyi görenler; adama boş ve ıssız tepede neden kurban kestiğini sorunca, ziyaretçi başından geçen hadiseyi anlatmış. Adam, Sultan Hıdır ziyaretinin, kurban kestiği tepede olmadığını bildiğini; fakat Sultan Hıdır'ın bu tepede kendisine görüldüğünü, onun için burada adakta bulunmaya devam ettiğini, anlatmıştır.

Bugün Zeve köyünün ortasında bulunan yüksek tepenin üzerine gelmiş ve buradaki ulu ağacın altında mekân kılmıştır. Bilahare üzerine Selçuklu Sultanı tarafından bugünkü türbesi yaptırılmıştır. Bugünkü Zeve köyünde yaşayan ailelere Resüliyan, Deliliyan, Munzurlular diye üç boy ismi verilir. Rivayetlere göre Sultan Hıdır'ın ölümünden sonra evlenmişler ve buraya yerleşmişler. Burada çoğalmışlar. Bugün bu köyde yaşayan ailelerin bu askerlerin soyundan geldikleri söylenir.

Bugün oraya Hıdır olarak adlandırılan Sultan Hıdır ziyaretine halk arasında Oğul veren de denilmektedir. Çocuğu olmayan ve hasta olanlar adadığı kurbanı buraya götürerek ziyaret etmektedirler.²⁴⁵

2.6.1.4. Çoban Baba Türbesi ve Ziyaret Yeri

Mazgirt ilçe merkezinin doğu kısmında mezarlık olarak bilinen yerdir. Dikdörtgen şeklinde kesme taşla yapılan binanın üzerine koni şeklinde iki çatı yerleştirilmiştir. Yanında bir çeşmesi olan türbe yöre halkınca ziyaret olarak bilinir.

Ziyarete yatan zat, Ehli beyt soyundan Musa Kazım evlatlarından Anadolu erenlerinden Ebul Vefa âlimlerinden Seyyid Sadık, asıl adı Muhammed'dir. Herkes tarafından Şih Çoban olarak bilinen zat Anadolu'ya ilk gelenlerdendir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sonra Dersimin Mazgirt ilçesini mekân tutmuştur. Dini-kültürel faaliyetlerini 15.yy kadar ocak olarak sürdürmüş, Alevi kültürünün Anadolu'ya

²⁴⁵ Polatcan, s.41

yayılmasında büyük katkıda bulunmuştur. Şih Çoban Ocağı, 1514 yılında dönemin Mazgirt, Çemişgezek, Harput, Diyarbakır sancaklarında kayıtlı vergi personel giderleri, aş evi giderleri bu sancaklar tarafında karşılanmıştır. Osmanlı tarafından kendisine verilen dergâhın şecere ve sertifika sahibi Anadolu âlimlerindendir.²⁴⁶

Bu zat ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır:

Çoban Baba, İbrahim Peygamber'in çobanı idi. Bugünkü Mazgirt dağlarının eteklerinin bulunduğu yerde koyun sürüsünü otlatırken bir gün yanına iki kurt yaklaştı. Kurtlar Çoban Baba'dan bir koyun istediler.

Çoban Baba, "Bu sürü bana ait değil, bu koyunlar bana emanettir size istediğinizi veremem." dedi.

Bunun üzerine kurtlar: "Öyleyse sen sürüyü bize teslim et. Biz sürüyü bekleriz. Sen git sürü sahibinden izin al gel" dediler.

Çoban Baba: "Siz kurtsunuz. Ben gidip gelene kadar siz sürüyü yer bitirirsiniz. Size nasıl güvenebilirim ki" dedi.

Bunun üzerine kurtlar Çoban Baba'ya üç ağır günah üzerine yemin etiler.

1- Evde kalmış kızın günahı

2- Ekmek pişirirken yanına gelene sacdan sıcak ekmek vermeyen kadının günahı

3- Eski ve yeni çalı süpürgeyi bir arada bağlayıp kullanın günahı.

Kurtlar sürüye dokunmayacaklarına dair bu üç ağır günahı boyunlarına alıp yemin edince Çoban Baba ikna oldu ve İbrahim Peygamber'e durumu anlatmak üzere yola çıktı. Bir süre gittikten sonra durdu, tereddüt etti, kendi kendine "eyvah, kurtlar beni kandırdı" diye düşünmeye başladı. Korku ve merakla İbrahim Peygamber'in yanına vardı.

İbrahim Peygamber çobanı, Çoban Baba'yı sürüyü bırakıp geldiğini görünce, ona dönüp telaşla:

²⁴⁶ Musa Öztürk, 1962 Mazgirt doğumlu, Mazgirt'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Mazgirt'te çalışıyor

“Oğul, sürüyü nerede bıraktın?” diye sordu.

Çoban Baba: “Kurtlara teslim ettim” dedi.

İbrahim Peygamber: “İnsan hiç sürüyü kurtlara teslim eder mi?” deyince,

Çoban Baba: “Bana üç ağır günah üzerine yemin ettiler. Sürüye dokunmayacaklar” deyip olanları İbrahim Peygamber’e anlattı.

Bunun üzerine İbrahim Peygamber umutsuzca: “Git Çoban Baba git. Sen gittiğinde şayet kurtlar sürüye dokunmamışlarsa, onlara söyle sürüden istedikleri bir koyunu alıp gidebilirler” dedi.

Çoban Baba korku ile sürüyü bıraktığı yere döndü. Döndü ki ne görsün; sürü bıraktığı gibi öylece duruyordu. Koyunların yarısı ayakta yarısı yere çökmüş dinleniyor, kurdun biri bir tarafta öteki diğer tarafta sürünün çevresinde nöbet tutuyorlardı.

Kurtlar Çoban Baba’nın geldiğini görünce sordular: “Sürü sahibi ne dedi?”

Çoban Baba cevap verdi:

“Sürüden istedikleri bir koyunu alıp gidebilirler” dedi.

Kurtlar sürüden beğendikleri bir koyunu seçip aldılar. Bu Çoban Baba’nın koyunu idi. Sürüde Çoban Baba’ya ait bir tek koyun vardı ve kurtlar onu seçmişti. Çoban Baba bir şey demedi. Çoban Baba’nın koyunu yedi yıldır döl tutmamıştı. Şansına o yıl döl tutmuş ve kuzulamak üzereydi.

Kurtlar Çoban Baba’nın koyununu alıp sırtın öte tarafında gizli bir yerde kuzulattılar. Doğan iki erkek kuzuyu alıp koyunu bıraktılar. Koyun meleyip sürüye geri döndü. Çoban Baba elleriyle koyunun karnını yokladı ve kurtların koyunu kuzulattığını anladı. İbrahim Peygamber tam o anda sürünün bulunduğu yere vardı. Gördükleri karşısında şaşkınlık içinde kalmıştı. Bir baktı ki sürünün yarısı ak yarısı kara.

Öylece uzaktan durup Çoban Baba’ya: “Oğul oğul, bu sır sana nereden geldi?” dedi. Çoban Baba cevap vermedi. İbrahim Peygamber öyle ayakta durdu.

Çoban Baba çok dürüst bir çobandı. Ekmeğine katık etmek için bile bir kaşık süt sağlamaz, bu sürü bana emanettir der, ekmeğini yavan olarak yedi.

İbrahim Peygamber Çoban Baba'yı oyalayıp yanına varmak için onu söze tuttu. Yanına varmak, ona dokunmak istiyordu. Bunu anlayan Çoban Baba kaçtı. İbrahim Peygamber Çoban Baba'nın peşine düştü. Çoban Baba kırk adım attı. Kırkinci adımda sır oldu gitti.

Kurtların götürdüğü iki koçtan biri İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'in yerine kurban edildi. Kurbanın bağırsakları boncuk posası kına oldu. Etinden kırk kez sofraya kuruldu ve insanlar yedi, hiçbir parçası boşa gitmedi.

İkinci koç ise insanoğlu büyük bir darlığa düştüğünde ona kalkan olması için kurban edilmek üzere beklemektedir.²⁴⁷

Halk tarafından anlatılan başka bir menkıbeye göre; Çoban Baba Hz. İbrahim Peygamber' in çobanıymış. Sürü otlatırken bir koyun sürüden ayrılmış. O da koyunu takip ederek ilçemize kadar gelmiş. İlçe merkezinin doğusunda bulunan mezarlığın altına geldiğinde koyunu tutmuş ve şöyle demiş; " Bre hayvan! Bana acımadınsa kendine demi acımadın? " Koyun orada kaybolmuş. Koyunun kaybolduğu yerden su çıkmış (Yöre halkınca Cuma akşamları buradan süt aktığı söylenir). Çoban Baba da oraya yerleşmiş zenginlerden almış fakirlere dağıtmış. Diğer bir efsaneye göre de Çoban Baba, Moğollar Anadolu'yu işgal edince Hacı Bektaşî Veli tarafından ilçemize gönderilmiş, "git oradaki halkı irşat et, halkın göç etmesini engelle! Bu istila bitecek, insanlar ferah olacak" demiş. Oda ilçemize gelmiş aşevi kurmuş yoksullara yedirmiş, içirmiş, giydirmiş. Bu halka sahip çıkmış.²⁴⁸

Hakka yürüyüşünden sonra türbeleri çeşitli dönemlerde tadilat görmüş ve günümüze kadar türbe ve aş evi kalıntılarına rastlanmaktadır. Bugüne kadar yöre halkı tarafından ve kendi evlatları tarafından hala ziyaret edilmekte, kurbanlar kesilmekte, etkinlikler düzenlenmektedir. Cem evi yoktur. Ama yapılmasına aile soyundan gelenler, kaymakamlık, belediye öncülük etmeye başlamıştır.

²⁴⁷ Musa Öztürk, 1962 Mazgirt doğumlu, Mazgirt'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Mazgirt'te çalışıyor.

²⁴⁸ Cengiz Yusuf, Her Yönüyle Tunceli, Tunceli 2001, s. 69

Ziyaret yerinde bir çeşme, dinlenme yeri olarak birkaç oturak vardır. Ziyarete gelenler, çoban baba ziyaret yerinde adak kurbanlarını keserler. Kurbanlarını etraftaki fakirlere dağıtırlar. Niyaz ve lokma dağıtılır, dualar edilir.

Hasta olanlar hastalıklarına şifa bulmak için burada gece yatılı olarak ta kalanlar olabiliyor. Türbeye girerken eşik öpüp girerler, Ya Çoban Baba diyerek yatırı öperler. Sonra kibleye dönerek dua ederler. Bazı Sünni ziyaretçiler namaz kılıp, bilenler Kur'an okurlar. Lambalık چراغ yeri vardır. Aşevi türbenin arka kısmında bulunmaktadır. Şuan yıkık bir şekildedir.

2.6.1.5.Gole Çetu

Türkçede ırmakların çatıştığı gölet anlamına gelen Gole Çetu, kadim zamanlardan bu yana Hızır'ın mekânı olarak kabul ediliyor ve Dersim inancında özellikle halk arasında Hawtemale Pil, Kara Çarşamba, Nevroz ve Mart Dokuz'u olarak ta adlandırılan 21 Mart kutlamalarının merkeziydi.

Dersim şehir merkezinde Munzur Irmağı ile Pülümür Çayı'nın birleştiği noktada yer alan Gole Çetu Ziyareti, geçtiğimiz yıl Kasım ayında yapımı tamamlanan Uzun Çayır Baraj suları altında kaldı. Sonra yanı başına Valilikçe bir park ve ziyaret yeri yaptırıldı. Erzurum- Erzincan yol ayrımındadır. Üst kısmında da Hacı Bektaşî Veli Kültür Derneğine bağlı cem evi bulunmaktadır.

Ziyaret yerinde herhangi bir türbe yoktur. Bir dilek ağacı, bir çeşme ve mum yakma- چراغ- yeri bulunmaktadır. Birçok kişi burayı bilhassa çarşambaları ziyaret edip dua, niyazlarda bulunmaktadırlar. Kurban kesilmez. Sadece ziyaret edilir, mum yakılıp dualar edilir.

Dersim Alevi inancında Hızır, ta yaradılıştta Tanrı'nın büyük meziyetler bahsettiği tek ölümsüz peygamberdir ve sonra gelen 124 bin Peygamberin rehberidir. 21 Mart sabahı Dersim halkı ırmakların kıyısında Hızır'ın nişangâhlarında ibadetlerini yapar. İnanişâ göre Derviş Cemal ile Hızır burada semah dönmüşlerdir.²⁴⁹ Tunceli'de kutsal mekân olarak kabul edilen yerlerdendir.

²⁴⁹ Ali Ekber Yurt, 1976 Hozat doğumlu, Tunceli'de yaşıyor, üniversite mezunu, Tunceli SHÇEK müdürü (dede)

2.6.1.6. Masume (Mesime-Besime) Hatun Türbesi ve Ziyareti

Ziyaret yeri Pertek İlçesi'nin Soğukpınar Mahallesindedir. Bu ziyaretgâh, ilçe merkezinde bulunan tek ziyaret yeridir. Halk arasında Mesime Hatun Türbesi diye bilinen ziyaret, bazen yanlışlıkla Besime diye de isimlendirilmektedir. Ziyaretin bulunduğu yerdeki mahallelilerden özellikle türbenin isminin aslını öğrenmek için sorduğumda, ziyaretin asıl isminin Mesime Hatun olduğunu söylediler.

Ziyaretin adını bir kadından alması dikkatimizi çekti. Tarihi bir şahsiyet olup olmadığını sorduğumuzda, kendilerini bildiklerinden beri, buranın ziyaret yeri olarak bilindiğini, ziyaret hakkında herhangi bir rivayet bilmediklerini ve sadece kadınlar tarafından ziyaret edildiğini ifade ettiler.

Ancak, Pertekli Mehmet Zülfü Yolga'nın Dersim Tarihi adlı eserinde, İsfahanlı Ma'sume Hatun'un Pertek'te medfun bulunduğunu²⁵⁰ belirtmesi, kanaatimizce artık bu yatırın Ma'sume Hatuna ait olduğu ve türbenin asıl isminin de Ma'sume Hatun olduğudur.

Masume Hatun ziyareti, Cuma akşamları özellikle kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kısmeti açılmayanlar, hastalığı olanlar şifa için, çocuğu olmayanlar ve ölenler ile çeşitli dilekleri olanlar burayı ziyaret ederler. Ziyaret esnasında türbenin yanındaki Derdağan ağacına bez, çaputlar bağlanmakta, ziyaret çevresinde ve yatırın bulunduğu yerde mum yakılmaktadır.

Türbenin içindeki yatırın üzeri, türlü örtü ve bezlerle donatılmıştır. Bunun sebebini sorduğumuzda, yatırı ziyaret edenlerin, bu örtü ve bezleri bıraktıklarını ve zamanla bu örtülerin ziyaretçilerce “teberek” olarak kullanıldığı söylendi. Teberek, yatırın üzerindeki örtülerden alınan, bez parçalarıdır. Bu bez parçalarının muska özelliği taşıdığı ve berekete vesile olduğu inancı yüzünden, ziyaretçi daima beraberinde taşımaktadır. Kanaatimizce ziyaretçi, bu uygulama ile yatırıla kendisi arasında fiziki bağ veya temas sağladığına inanmaktadır.

²⁵⁰ Mehmet Zülfü Yolga, a.g.e. , s.49

Ayrıca dikkati çeken bir diğer husus da, Ma'sume Hatun Türbesine 200 metre mesafedeki derenin kenarında aynı adı taşıyan bir başka ziyaretin var olmasıdır Ziyaret yeri, derenin kenarında, yerden kaynayan bir göze ile yanında bez ve çaput bağlanan bir dilek ağacı bulunmaktadır. Soğuk pınar Mahallesinin asıl yerlileri orada bir ziyaretin olmadığını belirttiler. Mahalleye sonradan yerleşen Alevilerin orayı ziyaret kabul ettikleri anlaşılmaktadır.²⁵¹

2.6.1.7. Büyük Çeşme (Heniye Pil)

Pülümür'e 13 km uzaklıktadır. Pülümür-Erzincan karayolunun sol üst tarafında, Cankurtaran mevkiindeki karakolun yanından Senek köyü yol ayrımı vardır. Bu yol ayrımından yaklaşık 4 km sonra Senek köyüne varılır. Senek köyü içine girmeden sol taraf yol ayrımıyla birlikte Büyük Çeşme ziyaret yerine varılır. Erzurum- Erzincan karayolunun Tunceli yol ayrımında bulunan Mutu Köprüsüne uzaklığı da 10 km dir.

Büyük Çeşme'de en dikkat çeken şey buz gibi suyun oluk oluk akması ve manzarasıdır. Türbede vardır. Türbe tuğla duvarlarla çevrilip, kubbeyle örtülmüştür. Türbenin yanında ziyaretçilerin rahat edebilmeleri için ortam hazırlanmıştır.

Türbede içeride namaz kılmak isteyenler için namaz kılma yeri ve seccadeler bulunmaktadır. Yatıra kur'an okumak içinde Kur'an-ı Kerimler bulunmaktadır. Türbenin içinde Ahmet'i Zemçi Hz. diye isimlendirilen zatın kabri bulunmaktadır. Yeşil bir örtüyle örtülerek kabrin yeri gösterilmiştir.

Ziyarete gelenler türbenin kapı eşiğini öperek türbeye girerler. Yatırın örtüsünü üç kere öpüp kibleye yönelip duada, dilekte bulunurlar. Türbede Kur'an-ı Kerim vardır. Okumasını bilenler Kur'an okurlar. Namaz kılma yeri ve seccadeler vardır. Namaz kılmak isteyenler namazlarını kılarlar.

Derdi, dileği olanlar niyaz ve kurbanlarıyla bu ziyaretgâha gelerek kurban keser ve dağıtır, dua ederler. Yemek dağıtım için aş evi vardır. Gelenlerin dilenebilmeleri içinde yer yapılmıştır. Çünkü gece yatırda kalmak isteyenler, dilekleri için kalıp rüyaya yatmak, rüyalarında bir işaret görmek isterler. Hasta olanlar hastalıklarına şifa, bahtının açılmasını isteyenler, sıkıntılarının gitmesini dileyenler,

²⁵¹ Polatcan, s.43

çocuk isteyenler gece kalırlar.²⁵² Türbeye ziyarete gelen, temiz kalpli olup isteyenlerin dileklerinin kabul olacağına inanılır.

Ahmet'i Zemçi Hz. hakkında türbeyi ziyaret ettiğimizde Senek Köyü Ahmet'i Zemçi Hz. Cemevi Derneği görevlilerinden Kemal Doğan ve Yaşar Demir Bey'lerden bilgi aldık.

Horasan erenlerindendir. Hz. hasan soyundan İmam Kasım oğullarındandır. Ebul- Müslim Horasani ile Orta Asya'dan gelip Fırat kenarına karargâh kuruyorlar. Su almaya askerleriyle giderler. Haricilerle burada savaşırlar. Savaşırken askerlerinden çok kayıp verirler. Atında inip Allah'a yalvarır. "Allah'ım Hz. Hüseyin'in intikamını almadan beni öldürme" diye dua eder.

Duadan sonra kible yönünden Allah tarafında bir toz bulutu gelir. İçinden zayıf bir delikanlı çıkar. Elinde bir sapan vardır. Ebul Müslim'in yardımına koşuyor. Akşama kadar savaştıktan sonra geldiği kible yönüne geri dönüyor.

İkinci gün, yine aynı şekilde kible tarafından toz bulutuyla gelir. Yanında bulunan güçlü pehlivanlardan Mızrab-ı Cihangir'e "git, bul, bak, kim bu genç" diye. Sonra pehlivan gelmiyor. "ben gider izin alır, gelirim" der ve genç ayrılır.

Üçüncü gün genç, tekrar Ebul Müslim'in önüne geliyor. Genç: "Sen Allah'ı dua ettin, yardım istedin. İzin verdiler, seninle kalacağım" diyor.

Savaş bitiyor, Mervan'ı öldürüyorlar. Zaman sonrasında Ebul Müslim Horasani yaşlanır. Halifeliği Abbasilere verir. Aradan zaman geçtikten sonra Abbasilerle Ebul Müslim arasında ihtilaf olur ve Ebul Müslim Horasani'yi Abbasiler öldürtür. Bu durum Ahmet-i Zemçi Hz. kahreder. Naaşı alır ve Erzurum üzeri bu yörelere gelir. Askerleriyle karargâhını buraya kuruyor. Zaman sonrasında vefat ediyor ve kabrini buraya defnediyorlar.²⁵³

Bir başka ifade edilen hikâyesi de şöyledir: 1993 yılında bir binbaşı buraya gelmiş, ziyarete pek inanmamış. Binbaşı bir gün buralarda dolaşırken bir kara kartal gelip, ağacın başına konmuş.

²⁵² Yaşar Demir, 1937 Pülümür-Senek Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Senek Köyünde ikamet ediyor.

²⁵³ Kemal Doğan, 1952 Pülümür-Senek Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Senek Köyünde ikamet ediyor.

Daha sonra kartal havada dolanmaya başlamış. Binbaşı da keskin bir nişancı imiş. Kartalı nişan almış, fakat tüfek patlamamış. Bir kaç kez denemiş fakat bir türlü tüfeği ateşleyememiş.

Ziyarete inanmadığı için oraları yakmaya başlamış. Gece uyuduğunda rüyasına sakallı bir adanı girmiş. Bu adam kartalmış. Rüyasında binbaşığı boğmaya çalışıyormuş. Binbaşı "İmdat... İmdat ... "diye bağırmış, fakat bir türlü elinden kurtulamıyormuş. Binbaşı uyandığında birliğinden buraya bir yol yaptırmış.

Daha sonra çeşme yaptırmış. Vurmak istediği kartalın o ihtiyar adam olduğunu anlamış. O ziyaretin sahibi imiş. Binbaşı bu olaydan sonra ziyarete inanmış ve devamlı gelip ziyaret etmeye başlamış.

Ziyaret yerlerine inanmak her inanç meselesidir. Burada ziyarete inanmayan bir Binbaşının başından geçenler anlatılmaktadır. Efsanede olağanüstü bir gücü olan kutsal bir kişinin varlığı ispat edilmektedir. Hadise'yi bir binbaşının görüp anlatması efsanenin gerçek olmasına bir nedendir.²⁵⁴

2.6.2. Ziyaret yerleri ile ilgili inanışların değerlendirilmesi

İnsanların ziyaret yerleriyle olan ilişkisi, münasebeti ve ziyaret fenomeni, birtakım usul ve adabı birlikte getirmiştir. Keramet gösteren veli insanlar veya taşlar, sular, ağaçlar, tepeler feyz ve bereket şekillerine dönüşmüş, kerametlerin yaygınlaşmasıyla insanların onlara olan rağbeti artmış ve bunlardan yararlanmak istemişlerdir.²⁵⁵ Tunceli ilinde ziyaret yerlerine büyük önem gösterilmektedir ve insanlar buralarda dilek dileyerek kurbanlarını keserek buralardan manevi olarak istifade etmişlerdir. Ziyaret yerlerinin usul ve adablarına hassasiyetle özen göstermişlerdir.

²⁵⁴ Yaşar Demir, 1937 Pülümür-Senek Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Senek Köyünde ikamet ediyor.

²⁵⁵ Ünver Günay, Harun Güngör, Şaban Kuzgun, Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, s. 90

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tunceli Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümünde yer alan bir il olup 7774 km² yüz ölçümüne ve 1050 m yükseltiye sahiptir. Tarihi eserler, yöreye damgasını vuran medeniyetler hakkında bize bilgi vermektedir. Oldukça eski bir tarihe sahip Tunceli'nin bilinen tarihi milattan önceye kadar uzanır. Birçok defa el değiştiren il toprakları tarihte stratejik bir konum ihtiva etmiştir. Bu sebepten dolayı birçok tarihi ve kültürel zenginliği de bünyesinde barındırmıştır.

Yöre uzun yıllar Türklerin elinde kalması geleneksel bir İslam anlayışı ve Alevi kültürünü de beraberinde getirmiştir. Değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan yöre insanı birçok halk uygulama ve pratiklerini de bünyesinde barındırmıştır. Yörede bazı halk inanışları nesilden nesile aktararak kültürel içerik kazanmıştır

Tunceli, tabii, kültürel güzellikleri ve sosyal hareketliliğiyle Doğu Anadolu Bölgesinin güzide illerinden biridir. Terör ve işsizlik sebebiyle sürekli dışarıya göç veren Tunceli'de sürekli azalmaktadır. Son zamanlarda geriye dönüşler olsa da dönenler genelde yaşlı nüfustur. Bununla birlikte modern hayat tarzının da etkileri sosyal hayatı değişime yöneltmiştir.

Bahsi geçen etkenler, kültürün manevi yönü olan halk inanışlarının unutulma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Araştırmamızda bilhassa yaşı büyük olanlar örf ve adetlerin unutulduğu, eskisi kadar dikkate alınmayıp gözetilmediğinden yakındılar.

Tunceli ilinde halk inanışlarıyla ilgili araştırmalarımızda mülakat sonucu, gözlemler sonucu alınan bilgileri derlemeye çalıştık. Hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili halk inanışlarına rağbet azalmıştır. Bilhassa doğum ile ilgili halk inanışlarına, tıptaki ilerlemelere paralel olarak fazla başvurulmamaktadır. Ancak yine de kısırlık halleri, çocukların erken düşmesi, erken yaşta ölmeleri gibi durumlarda halen türbelere ve ziyaret yerlerine gidilmekte, kurbanlar kesilmekte ve niyazlar, lokmalar dağıtılmakta, dualar edilmektedir.

Sünnet ile ilgili halk inanışları devam etmekle birlikte kirvelik âdeti de devam etmektedir. Her iki âdete de eskisi gibi tam önem verilemese de önemi halen devam etmektedir.

Düğünlerle ilgili adetlerde günün getirdiği şartlar nedeniyle büyük değişimler olmaya başlamıştır. Artık köyde ki evlenenler, şehirde oturanlar, il dışından ve yurt dışından gelenler artık eskisi gibi günlerce düğün yapmamakta, çoğunluğu düğün salonlarında yapmaktadırlar. Kız isteme de görücü usul artık çoğunluğuyla yerini gençlerin birbirini beğenerek veya severek evlenme tarzının yaygınlık kazandığı görülmektedir. Yine az da olsa bazı ailelerde görücü usulü, tavsiye olarak evlilik devam etmektedir. Sağdıçlık devam etmekle birlikte eski adet özelliklerinin çoğunu yitirmiştir. Evlenen çiftler büyüklerinden ayrı olarak yaşamaktadırlar. Çekirdek aile tipi çoğunluğuyla oluşmaktadır. Aile büyükleriyle aynı evde yaşayan evli çiftler çok azdır.

Hayatın son evresi olan ölüm ile ilgili halk inanışlarında cenaze namazları cem evinde kılınmakta, dede veya hoca cenaze namazlarını kıldırılmaktadır. Yine katıldığımız cenazelerde toplumsal dayanışma olarak tabutun üstünde bir poşette para toplanır. Cenaze sahibine takdim edilerek cenaze masraflarına ve cenaze hizmetinde bulunanlara kullanılır. Ölünün arkasından verilen yemekler olur. Hemen cenazeden sonra verilen yemek, üçüncü günü “ölü ağız açma” töreni yapılır, herkese dağıtılır. Sonra on beş gün ve kırkinci gün yemekleri, törenleri yapılır. Erkekler tıraş olmazlar.

Ölümünden sonra mezar ziyaretleri yapılır. Kabir başında ölünün ruhu aydınlık olsun diye mum yakma, ateş yakma devam eder. Kırkıncıdan sonra Cuma geceleri mezar başında mum yakmalar devam eder.

Ziyaret yerleriyle ilgili inanışlara ilgi kadınlar arasında devam etmekte, bilhassa Alevi vatandaşlarımız daha çok rağbet etmektedirler. Ziyaret yerleri ile ilgili olan ağaç, su, ateş, dağ, taş ile ilgili inanışlar ziyaret yeri düşüncesiyle halen devam etmektedir. Ziyaretlere bir inanç ve ibadet esas olarak gidilmekte, dilek dilemek ve hastalıklara şifa ummak amacıyla gidilmekte ve orada mum yakılmakta, şifa amacıyla suyundan içilmektedir. Ziyaret yerleri olarak Munzur gözeleri, Düzgün Baba Ziyaret yeri, Göle çeto, vb. ziyaret yerleridir. Mezardaki süslemeler, mezar başlarında mum, ateş yakmalarda da eski Türk inançları görülmektedir.

Tabiatla ilgili inançlarda dağ, tepebaşlarındaki ulu veya tek ağaçları, pınarları ve dağ, zirvelerini erenlerle ilişkilendirerek, ziyaret yeri olarak değerlendirmeleri, yer-su inancının devamı olarak kabul etmek mümkündür.

Tunceli'deki inanışlar değerlendirildiğinde Orta Asya kaynaklı inanışların uygulamadaki yoğunluklardan kaynaklandığı görülmektedir. Araştırmacılar, Alevilerdeki birçok adetlerin, uygulamaların eski Türk inançlarıyla benzerlik gösterdiği konusunda ortak kanaate sahiptirler. Alevilerde yaşlıların Horasan'a ve Hacı Bektaşî Veli'ye vurgu yapmaları bunu teyit eder. Alevilerdeki şifahi kültür varlığı, eski Türk inançlarını günümüze kadar getirmesini sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1.Yazılı Kaynaklar

ACIPAYAMLI Orhan, Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanımların Etnolojik Etüdü, Ankara, 1974

AKSOY Bilal, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, Ankara 1985, Yorum Yayıncılık

AKSOY Mustafa, “Türkiye’de Kirveliğin Kültür Sosyolojisi açısından Tahlili”. V. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyonu Bildirileri” Ankara 1997

ALTUN Işıl, Kadırğa Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, İstanbul,2009

ALTUNEL İbrahim, "Gevrekli Seydişehir/Konya Düğünlerinde Gelin ve Güvey Üzerine Bazı Tespitler", 3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Bildirileri, Ankara 1995.

ARAZ Rıfat, Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara 1995

BEDİR Murtaza, "Sünnet", TDVİA C.38, İstanbul 2010.

BOZKURT Nebi, İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (Ed. İbrahim Kâfi Dönmez), Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006

CENGİZ Yusuf, Her Yönüyle Tunceli, Tunceli 2001

ÇELTİKÇİ Orhan, Yaşar Kalafat Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları, İstanbul, 2007

ÇORUHLU Yaşar, Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul, 2006

DİLEK İbrahim, “Sibirya Türklerinde Ateş ile ilgili İnanışlar, Törenler ve Bazı Efsaneler” , Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 2007, 43/1,

ERGİN Muharrem, Dede Korkut Kitabı, İstanbul, 2004

ERÖZ Mehmet, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, İstanbul, 1976

FIRAT M. Şerif, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1983

GÖKALP Ziya, Türk Medeniyet Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976

GÖNEN Sinan, “ Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri” ,
Milli Folklor Dergisi, 2006, 18/69, s.62-71

GÜLBAYKÜÇÜK Sümeyye, Elazığ Fevzi Çakmak, Esentepe ve Yıldızbağları,
Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Buna
Bağlı Uygulamalardaki Değişimler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ,
2012

GÜNAY Ünver, KUZGUN Şaban, GÜNGÖR Harun, SAYIM Huzeyfe, TAŞTAN
Abdulvahap, Kayseri Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Kayseri 1996

GÜNAY Ünver, GÜNGÖR Harun, Türk Din Tarihi, Kayseri 1998

GÜNGÖR Harun, Eski Türklerde Din ve Düşünce,1.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları,
Ankara-2002

GÜVEN Kenan, Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleriyle Tunceli, İstanbul 1992

GÜLTEKİN Ahmet Kerim, Tunceli’de Kutsal Mekân Kültü, Kalan yayınları, Ağustos
2004

IŞIK Ramazan, “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler”, F.Ü.
İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, C.9.

İNAN Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, 2006

KAFESOĞLU İbrahim, Eski Türk Dini, Ankara 1980

_____, Türk Milli Kültürü, İstanbul 2000

KALAFAT Yaşar, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri, Ankara, 2006

_____, İslamiyet ve Türk Halk inançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
1996,

KALAFAT, “Türk-Ermeni Kültür İlişkilerinde Mitolojik Boyut” ,Bilim ve Akıl
Aydınlığı Eğitim Dergisi, Nisan 2003, Yıl.4, S.38.

KAYA Ali, Tunceli (Dersim) Kültürü, Can Yayınları, İstanbul 2004

KUTSAL KİTAP, Yaratılış 17.10, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul 2001

OCAK Ahmet Yaşar, Bektaşî Menakıpnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul 1998

_____, Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984,

OYMAK, Anadolu'da Su Kültünün İzleri, F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, 15/1, s.35-55

_____, Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret yerleri, Malatya 2002

OZONKAYA ÖZER, Toplum Bilim, İstanbul, 1999

ÖGEL Bahattin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988

ÖRNEK Sedat Veyis, Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı, Ankara 200

POLATCAN Mehmet, Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006

RAYMAN Hayrettin, "Nevruz ve Türk Halk Kültüründe Renkler", Milli Folklor, Bahar 2002, C.7, 14/

SELÇUK Ali, Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar, İstanbul, 2008

SİVRİKAYA Selahattin, Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri, İstanbul, 2002

TANYU Hikmet, Ankara ve Çevresindeki Adak Yerleri, Ankara 1967,

_____, Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul 1978

TORA ve AFTARA, 1. Kitap Bereşit, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2001.

ULAŞOĞLU İsmet Hakan, Tunceli Kültür Envanteri, Tunceli 2009

YILMAZÇELİK İbrahim, XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ, 1994

YOLGA Mehmet Zülfü, Dersim (Tunceli) Tarihi, Ankara, 1994

www.nazimiye.com (05.03.2012)

<http://www.tunceli.gov.tr> (05.03.2012)

www.tuncelikulturturizm.gov.tr (05.03.2012)

2. Sözlü Kaynaklar

AÇIKGÖZ Cihan, 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

AÇIKGÖZ Zeynel, 1959 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ADAY Altun, 1968 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

AKTAŞ İmam, 1970 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

AKYOL İbrahim, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ALBAYRAK Beser, 1958 doğumlu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ALBAYRAK Filiz, 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ARIKAN Abdullah, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ASLAN Mazlum, 1953 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

AŞKIN Cemal, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

AŞKIN Yaşar, 1957 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ATMIŞ Çiğdem, 1960 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ATMIŞ Kemal, 1957 doğumlu, üniversite mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ÇAKMAK Yılmaz, 1969 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

DEMİR Aysel, 1980 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

DEMİR Sevgi, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

DEMİR Yaşar, 1937 doğumlu, ilkokul mezunu, Senek Köyünde ikamet ediyor.

DEMİRCAN Aynur, 1976 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

DEMİRCAN Hasret, 1967 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

DEMİRCAN Hıdır, 1948 doğumlu, ilkokul mezunu, İstanbul- Kartalda ikamet ediyor.

DOĞAN Kemal, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, Senek Köyünde ikamet ediyor.

DÜLGE Berivan, 1979 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ERDOĞAN Dİlfürüz, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, Aktuluk köyünde ikamet ediyor.

ERDOĞAN Hüseyin, 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli’de ikamet ediyor

GEZİCİ Erdem, 1966 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GEZİCİ Nuray, 1971 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GÜL Habib, 1960 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GÜLER Ayten, 1977 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GÜLER Sabire, 1975 doğumlu, üniversite mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GÜNEŞLİ Ali, 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

GÜNEŞYILDIZ Nazan, 1977 doğumlu, ilkokul mezunu, Aktuluk köyünde ikamet ediyor.

İNCE Mehmet, 1942 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor

KAHRAMAN Abdullah, 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

KILIÇ Ali, 1967 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

KORKMAZ Kazım, 1962 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ORAL Ali, 1966 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ÖZER İbrahim, 1960 doğumlu, MYO mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ÖZER Handan, 1964 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ÖZTÜRK Musa, 1962 doğumlu, ilkokul mezunu, Mazgirt’te ikamet ediyor.

POLAT Fethiye, 1970 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

POLAT Filiz, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

POLAT Hatice, 1948 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ŞAHİN Ali Ekber, 1967 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

ŞAHİN Kaya, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli–Mazgirt’te ikamet ediyor.

ŞAHİN Rıfat, 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, Ankara’da ikamet ediyor.

ŞAHİN Tülay, 1967 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

TAŞBİLEK Aysun, 1983 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

TAŞBİLEK Musa, 1972 doğumlu, ilkokul mezunu, Aktuluk köyünde ikamet ediyor.

TEKBAŞ Nurettin, 1967 doğumlu, lise mezunu, Tunceli’de ikamet ediyor.

TEKBAŞ Yüksel, 1969 doğumlu, lise mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

TONGA Ali, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

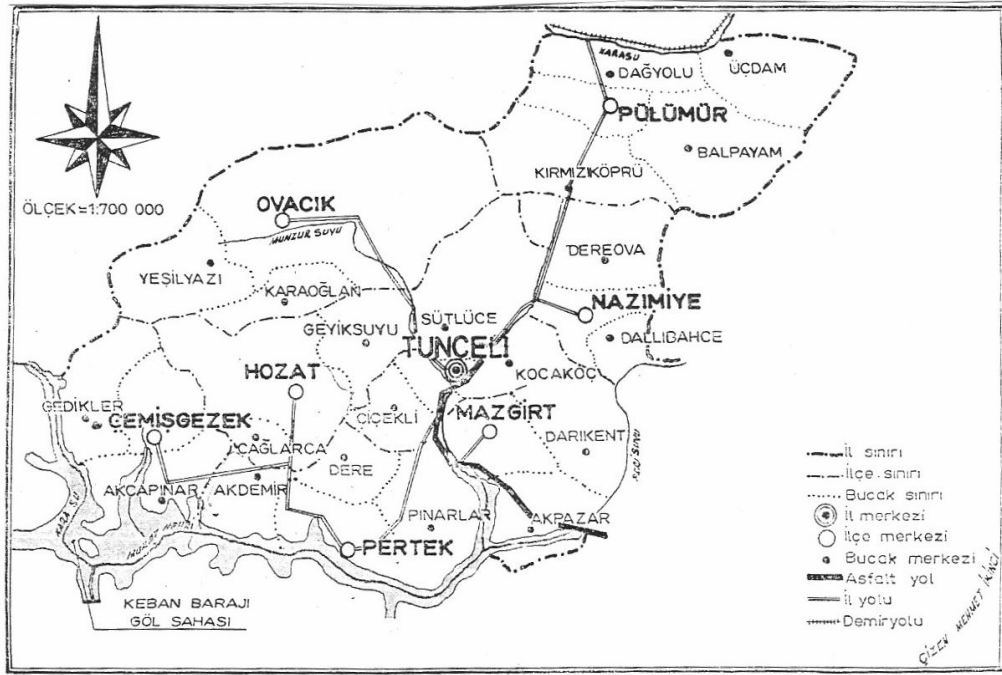
TÜLEK Geyik, 1961 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

TÜLEK Meltem, 1984 doğumlu, ilkokul mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

YILDIRIM Ali Rıza, 1925 doğumlu, Okuma- yazma biliyor, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

YURT Ali Ekber, 1976 Hozat doğumlu, üniversite mezunu, Tunceli merkezde ikamet ediyor.

EKLER

EK-1: Tunceli İl Haritası

EK-2: 1930 YILI TUNCELİ MERKEZ FOTOĞRAFI

EK-3: TUNCELİ İL MERKEZİNDEN BİR KESİT

EK-4 GELİN BABA EVİNDEN ÇIKARKEN

EK-5:GELİN KAYINBABA EVİNE GİRERKEN

EK- 6 MUNZUR GÖZELERİ

EK-7 DÜZGÜN BABA CEM EVİ

**EK-8 DÜZGÜN BABA'NIN KIRK GÜN ÇİLE DOLDURMAK İÇİN KALDIĞI
"ÇELE MAĞARASI"**

EK-9 DÜZGÜN BABA KABRİ

**EK-10 DÜZGÜN BABA ZİYARET YERİNDE ZİYARETÇİLERİN
KALDIĞI YER**

EK- 11 DÜZÜN BABA DAĞINDAN ÇELE MAĞRASINDAN GÖRÜNÜŞ

EK-12 DÜZGÜN BABA ÇELE MAĞRASI VE YIKIK EV

EK-13 DÜZGÜN BABA DAĞINA BİR BAKIŞ

EK-14 DÜZGÜN BABA ZİYARET YERİ

EK-15 DÜZGÜN BABA KABRİ

EK-16:SULTAN HİDİR TÜRBESİNİN İKİNCİ BÖLMESİNİN KAPISI

EK-17: SULTAN HİDİR TÜRRESİNDE ŞAMDANLI MUM YAKMA YERİ

EK-18: SULTAN HİDİR TÜRRESİNDE ŞİFA AMAÇLI KULLANILAN GEYİK BOYNUZU ve YATIRLARDAN GÖRÜNÜM

EK-19 SULTAN HİDİR TÜRBEŚİNDEKİ DİLEK AĞACI

EK-20 SULTAN HİDİR KABRİ VE ZİYARETÇİLER

EK-21 SULTAN HIDIRIN ASKERLERİ DOYURDUĞU AĞAÇ

EK-22 SULTAN HIDIR TÜRBEİ ÖNÜNDEKİ ÇEŞME

EK-23 SULTAN HİDİR TÜRBEİNDEKİ ÇİLE YERİ

EK-24 SULTAN HİDİR TÜRBEİNDE ZİYARETE GELENLERİN GECE KALDIKLARI BÖLÜM

EK-25: MASUME HATUN TÜRBEİ YATIRININ BULUNDUĞU ALT BÖLME

EK-26: MASUME HATUN TÜRBEİNİN KISMEN AYAKTA KALABİLEN ÜST KÜMBETİ

K-27:MASUME HATUN TÜRBESİ İLE İLİŐKİLENDİRİLEN KUTLU SU VE AĞAÇ ZİYARETİ

EK-28 MAZGİRT ÇOBAN BABA TÜRBESİ VE DİLEK AĞACI

EK- 29 ÇOBAN BABA KABRİ

EK- 30 ÇOBAN BABA ŞECERESİ VE ÇİLE YERİ

EK- 31 ÇOBAN BABA TÜRBESİ YIKIK AŞEVİ

EK- 32 TUNCELİ MERKEZ GOLE ÇETO ZİYARET YERİ

EK- 33 GÖLE ÇETO ZİYARET YERİ MUM YAKMA YERİ

EK- 34 GÖLE ÇETO DİLEK AĞACI VE MAĞARA

EK-35 HENİYO PİL (BÜYÜK ÇEŞME) ZİYARET YERİ

EK- 36 AHMED- İ HEMÇİ HZ. TÜRBESİ

EK-37 BÜYÜK ÇEŞMEDEKİ SU KAYNAĞI

EK- 38 BÜYÜK ÇEŞME ZİYARET YERİNE GELENLER

ÖZGEÇMİŞ

14.12.1977 Ordu'da doğdum. İlkokul öğrenimi İstanbul'da tamamladım. Orta ve lise öğrenimi Fatsa İmam-Hatip Lisesinde tamamladım. 1995 yılında liseden mezun oldum. 1996 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandım. 2002 yılında bu fakülteden mezun oldum. Ağrı ilinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapıyorum. Evli ve iki çocuk babasıyım.